

GERNIKA-LUMOKO EUSKARAREN ALDAKORTASUNA: ALDAGAI FONETIKO ZENBAIT

Ariane Ensunza Aldamizetxebarria

UPV/EHU

Abstract

It has been a long time since the international dialectal researches have taken a new course that focuses on urban spoken varieties more than on rural varieties. Moreover, it focuses on the interaction between independent variables and linguistic variables.

The aim of this contribution is to show that Basque is not an isolated case in the world; as a living language it has changed through time and it is, indeed, changing nowadays. Therefore, we have researched the variant of the basque spoken in the locality of Gernika.

In fact, we have analyzed 6 linguistic variables which present an ongoing despalatalization: variable (iz), variable (it), variable (il), variables (ind) and (ild), variable (i_V) and variable ('zait'). We have studied the realizations of these linguistic variables taking into account some independent variables such as age, gender, origin of parents and the school where they have studied.

As we will see, the most important independent variable seems to be the age, as, oldest generation use only the palatal variant, adults use both but in the majority of the cases they use the palatal one, and young generations use only the not-palatalized variant. Gender seems to be important, as women appear to be more innovative than men, using non-palatalized variants. The origin of parents does not seem to be relevant when we refer to young generations, but it does in oldest ones. School seems to be important on young generations, being students of private schools more innovative. We strongly believe that Unified Basque (promoted by Euskaltzaindia, the Academy of Basque, 1968), has a noticeable effect on the spoken language of the youngest generations, as it is widely present in the school system and the media.

Changes typically begin with variation,
with alternative ways of saying the same thing
entering the language.

Campbell [1998] 2004: 219

1. Sarrera¹

Beti horrela pentsatu izan ez bada ere, gaur egun gauza jakina da hizkuntzak, eta berekin batera dialektoak edota hizkerak, ez direla estatikoak eta betierekoak, etenga-

¹ Ikerteta hau Eusko Jaurlaritzaren *Ikertzaileak prestatzeko eta hobetzeko laguntzen programa*-ri esker burutu da (kod. BFI-2010-253).

beko aldaketan daudela baizik. Gogoratu, besteak beste, Trask & Millar-en ([1996] 2007: 1) berbak: “One of the fundamental things you need to understand about languages is that they are always changing”. Esan izan da, gainera, hizkuntza batek aldaketak jasatea, eguneroko bere eginkizunak asetzearen ondorioa baizik ez dela; aldaketarik eza, hizkuntza bat itzaltzeko bidean den adierazgarri izan ohi da gehienetan (Camino 2009: 11). Hori dela eta, interesgarri bezain garrantzizkoa da euskalkiak zein hizkerak beren aldakortasunean aztertzea. Testuinguru honetan kokatzen da honako lan hau.

Halaber, euskalkiak berak eta hizkerak produktu historikoak direnez, hau da, aztergai den hizkuntza egoera aurreko egoera baten ondorio denez (Mixelena 1981: 518), beharrezkoa da egungo Gernika-Lumoko hizkera nondik datorkeen eta norantz doan aztertzea. Nolanahi ere den, aurrerago egiteko eginkizunen artean kokatu da egiteko hori; izan ere, aldaketa diakronikoaren tipologia egin nahi baldin bada, aldaketa sinkronikoaren tipologia ezagutu beharko baita lehenik, aldaketa diakroniko guztiak aldakortasun sinkroniko gisa hasten baitira (Camino 2009: 36). Horrela dio Labov-ek ([1994] 1996: 69): “El examen minucioso del presente muestra que buena parte del pasado está todavía entre nosotros. El estudio de la historia se beneficia de la continuidad del pasado y de las analogías con el presente”.

Norbera ohartzen da bere herrian denek ez dutela berdin hitz egiten, helduek gazteek erabiltzen ez dituzten formak, ahoskerak, berbak zein esamoldeak erabiltzen dituztela, eta alderantziz; izan ere, komunitate bateko hiztunak eurak dira ohartzen direnak helduek eta gazteek ez dutela berdin hitz egiten. Honela dio Tagliamontek ere (2012: 2):

Variation in language can be observed just about everywhere from a conversation you overhear on the street to a story you read in the newspaper. Sociolinguists notice such variations too. In undertaking sustained analysis, what they discover is that people will use one form and then another for more or less the same meaning all the time the language varies. The harder part is to find the order, or the system, in the variation chaos.

Gakoa aldakortasun horren ordena bilatzean dago, nahiz eta lan nekeza izan. Bera, zerk eragiten du aldakortasun hori? Aldaketak talde jakin batean gertatzen dira ala esporadikoki? Lekukoak ohartuki ala oharkabeen egiten ditu aldaketak? Ba ote dago generoaren arabera desberdintasunik? Eta ikasketa-zentroaren arabera? Gurasoen jatorriaren arabera? Hauek dira, finean, buruan bueltaka eduki diren galderak honako ikerketa hau hasi aurretik.

Izan ere, denok dakigu heldu eta gazteen artean ez dela berdin hitz egiten, baina ezer gutxi dakigu aldakortasun honen inguruan. Halaber, Trask & Millar-ek ([1996] 2007: 14) diotenez, ez dago aldakortasunaren zergatia azaltzeko erantzun sinplerik, aldaketaren arrazoiak asko eta anitzak direlako eta, gainera gaur egun horietako gutxi batzuk baino ez dira ondo ulertzen; modak, esate baterako. Nolanahi ere den, ezin dakioke modari egotzi aldakortasunaren erantzukizun guztia, jakina baita, Labovez geroztik, behintzat, aldaketa eragiten duten hainbat faktore daudela, bai hizkuntzaren barruko faktoreak, bai hizkuntzaz kanpokoak ere (sakonago azalduko dira, §3).

Orokorki, hiru mailatan azter daiteke aldakortasuna: maila diatopikoan (geografiaren arabera), maila diastratikoan (gizarte-faktoreen arabera) eta maila diafasikoan (erregistroen arabera).² Euskararen kasuan azken urteetara arte ohikoena ikerketak maila diatopikoan egitea izan da, hau da, euskararen aldakortasuna ikuspegi geografikotik landu da eta, beraz, herririk herri dagoen desberdintasunari erreparatu zaio, herri bakoitzean bertan dagokeen aldakortasunari bainoago (Aurrekoetxea 1995; Gaminde 1984a, 1984b, 1985a, 2003; Zuazo 1998, 2003, 2008; Camino 2003; Zelaieta 2008). Bestalde, herri zehatz bateko hizkera aztertu denean, ohikoena dialektologia tradizionalaren bidetik jotzea izan da eta, beraz, landa-eremuetako belaunaldi helduenen euskara aztertzeari ekin zaio (Ormaetxea 2002, Makazaga 2010). Era berean, euskararen aldakortasunaren inguruan egin diren ikerketa gehienetan ohikoa izan da, herrietako hizkerak deskribatzerakoan, hiztun komunitate osoa berdin mintzatuko balitz bezala tratatzea. Hau da, herri bakoitzeko mintzoaren berri ematerakoan, forma bat eta bakarra ematea izan da ohikoena. Hori dela eta, euskarari dagokionez, ezer gutxi dakigu herri baten edo euskalki baten gertatzen den aldakortasunaren inguruan, demagun Gernika-Lumoko —edo Euskal Herriko beste hainbat herritako— euskararen aldakortasunaren inguruan. Gainerako hizkuntzetan (batez ere ingelesean), ostera, aspaldi xamar da alor honetan aurrerapauso nabarmenak eman direla; lan horietan egindako aurrerapenak euskarara ekartzeko ahalegina egin nahi izan dugu. Lan honen asmoa ez da, inolaz ere, ikerketa hauei garrantzia kentzea; aitzitik, hutsune edo zulo nabarmena dagoela sumatu da eta zulo hori beteko duen lur apur bat ekartzea izan da asmoa.

Hala ere, aitortu behar da azken urteotan ugarituz joan direla gurean hizkeren aldakortasuna aztertzen duten ikerketak, batez ere, EUDIA ikerketa-taldeak egindako lan ugariet esker. Hortxe ditugu, besteak beste, Aurrekoetxearen lana (2008), non Dimako euskararen gertatutako bariazioa edo aldakortasuna aztertzen den; Otxandio adinaren arabera hizkuntza-aldakortasuna aztertzen duen Ormaetxearena (2011). Halaber, hortxe ditugu ikertzaile berriek aldakortasunaren inguruan egindako beste hainbat lan ere, besteak beste, Larraitx Garmendiak (2008) ikuspegi soziolinguistikotik egindako Zaldibiako hizkuntza-aldakortasunaren inguruko lana, Ekaitz Santaziliaren (2010) Luzaideko euskararen adinaren arabera bariazioaren azterketa, Lorea Unamunoren (2010) Gizaburuagako hizkeran dagoen bariazioaren inguruko lana. Berebat, Iñaki Gaminderen ikerketa ugariak erakutsi dute hainbat herrietako euskararen adinaren arabera aldakortasuna ez eze, generoaren arabera aldakortasuna ere badela (Gaminde 2003, 2009, 2010a, 2010b; Gaminde & Zubillaga 2010; Gaminde & Romero 2011; Gaminde et al, 2012; Amorrortu 2003). Horrez gain, Oihana Lujanbioren (2011) master tesiak ere aurrerapen handia ekarri du euskararen aldakortasunaren inguruan.

² Labov-ek hizkuntz aldakortasuna aztertzei bi bide bereizten ditu: batetik, hizkuntz-aldagaiak eta hauen banaketa aztertzen dituena (ikerketa diastratikoa litzatekeena) eta; bestetik, lekukoak eta hauek egoera ezberdinetan dituzten jarrerak aztertzen dituena (ikerketa diafasikoa litzatekeena). “Labov prefers the first type of framework because it gives a better idea of the *system* as a whole, although it is not capable of yielding optimal information about *speakers*” (Milroy & Gordon 2003: 8). Guk geuk ere lehenengo bidea hautatu dugu.

Hizkuntza sistema linguistikoa den heinean, bi egoeratan aurki daiteke: egoera trinkoan eta egoera lainotsuan. Egoera trinkoan, unitateak nahiko garbiak dira, ia erabat finkoak eta, beraz, oso homogeneoa den sistema aurkitzen dugu, aldakortasun gutxi erakusten duen sistemarekin, alegia. Halaber, gaur egungo errealitatean Euskal Herrian oso gutxitan aurki daitekeen egoera da honakoa. Ohikoagoa da, beraz, sistema lainotsuekin topo egitea, aldakortasun handiko sistemekin, alegia, eta horixe da Gernika-Lumon aurkitzen dena. Sistema horretan, aitzitik, aldakortasuna ez da modu desordenatu eta kaotikoan gertatzen eta, lan honen asmoa sistema lainotsu horri argi apur bat ekartzea da. Bestalde, aldagai linguistiko guztien izaera ez da berdina, batzuk oso egonkorak izaten baitira (adibidez, *izan* aditzaren orainaldiko adizkiak: *naz*, *zara*, *da*, *gara*, *zarie*, *dire*...) eta beste batzuk, aldiz, fluktuatzen hasten dira (**edun* aditzaren iraganeko formatako batzuk: *neban/naben*, *eban/zaben/ban*; *izan* aditzeko NOR-NORI saila: *zait/ zat/ jat/ jatel/ jazel/ dat/ datel/ dazte*... pertsona guztietan). Ikerketa honetan, bariazioa erakusten duten aldagai linguistikoaren norabidea eta abiadura ere ezagutu nahi da eta, era berean, egoera zaharra zein den gehienetan ezaguna bada ere, honen berri eman nahi da, ezaugarri zahar hori zein indarrez ari den mugitzen eta, esan bezala, zein gizarte-faktorearen arabera aldatzen den modu zientifikoan ezagutu nahi dugu.

Ikerketa hau maila diastratikoan egin da, alde batetik, Gernika-Lumoko euskararen sistema lainotsua hobeto ezagutzeko pausoak eman nahi izan direlako eta, bestetik, denbora-mugei dagokienez honen helburuei hobeto erantzuten dion bidea delako. Bestalde, datuak itzulpen bidezko galdesorta bidez lortu dira, datu konparagarriak lortzeko ikerketa bide emankorragoa baita. Hori dela eta, aldakortasunean diren hizkuntza-aldagaiak gizarte-faktore bakoitzaren arabera nola gauzatzen diren ikertu da lan honetan (§5), aldaketak zein gizarte-faktorearen arabera gertatzen diren zehaztu ahalko delakoan.

Oro har, hizkuntzaren aldakortasunaren inguruan diharduten ikerketa soziolinguistikoak bi eratakoak izaten dira: batetik, aldakortasuna *in apparent time* ikertzen dutenak eta, bestetik, *in real time* ikertzen dutenak. Termino hauek Labov (1963) formulatu zituen lehenengoz New-York hirian egindako ikerketan. Aldakortasuna *in apparent time* edo denbora aparentean ikertzen dutenek, garai jakin bateko aldagaiak aztertzen dituzte eta, beraz, adin-talde desberdinetako lekukoen berbakeraren artean dauden aldaketetan jartzen dute arreta. Gisa honetako ikerketetan, helduenek ezaugarri zaharrak erabiltzen dituztela defendatzen da eta gazteen berbakerak hizkera norantz ari den aldatzen erakusten duela. *Real time* edo denbora errealeko ikerketek, oster, garai desberdinetako hizkeren laginak aztertzen dituzte, esate baterako, lekukotasun zaharrak gaur egungo hizkeren grabaketekin konparatzen dira gertatutako aldaketak aztertzeko (gehiagorako ik. Labov 1966: 46). Bestela, *real time* ikerketetan pertsona bera garai desberdinetan ere iker daiteke, hiztunak denbora-tarte horretan jasandako hizkuntza-aldaketak ikertzeko. *Apparent time* gisako ikerketak ditugu, besteak beste, Labov 1963an Martha's Vineyard-eko irlan egindakoa, Cedergren 1973an Panamako hiriaren inguruan egindakoa, Trudgillek 1974an Norwich-en egindakoa eta Thibault eta Vincentek Monrealen egindakoa. Gerora, leku berbaretan eta aurreko datuekin konparatuta *real time* gisako ikerketak egin dituzte (Folwer, 1986 —Laboven 1963ko ikerketaren inguruan egindakoa—); Cedergren 1984; Trudgill 1986; Thibault & Vincent 1986).

Ikerketa hau *variation in apparent time* ereduari jarraikiz gauzatu da, helburu nagusia gaur egungo Gernika-Lumoko hizkuntza-aldakortasuna aztertzea eta honen berri ematea baita. Gernika-Lumo hautatu da, baldintza egokiak biltzen dituelako honelako ikerketa bat gauzatzeko. Batetik, herritarren % 69,3 da euskalduna. Bestetik, herrian euskara egunerokotasunean erabiltzen da eta, beraz, euskal hiztun komunitate sendoa dauka. Hirugarren, inguruko herrietatik handienetakoa izateaz gain, indar sozio-ekonomiko eta kultural handia ere badu eta hori dela eta, Gernika-Lumok eskualdeko erdigune funtzioa betetzen du, bertan inguruko herrietako jendea batzen delako; Gernika-Lumora bertaratzen diren hauetako gehienak ere euskaraz jarduten dira. Bestalde, badira Euskal Herrian, gure ustez, Gernika-Lumok bezala gisa honetako ikerketetarako baldintza egokiak biltzen dituzten beste herri batzuk ere, esate baterako, Bermeo, Durango zein Tolosa (herri batzuk baino ez aipatzearren), beraz, badagoke zer aztertu datozen urteetan.

Ikerketa honen azterkizun eta helburuak finkatu ostean (§1), lanaren nondik-norakoekin hasi aurretik Gernika-Lumoren inguruko zenbait argibide emango dira (§2) ikergai den hiztun-komunitaterantz hurbilketa txiki bat egiteko, bai bere kokapen geografikoaz (§2.1), bai kokapen linguistikoaz (§2.2), bai bertako gizarteaz (§2.3) zein egoera soziolinguistikoaz (§2.4). Honen ostean, ikerketa egiteko jarraitu den marko teorikoa azalduko da (§3) eta, beraz, lanean zehar agertuko diren ideien inguruan egondako iritzi eta eztabaidak azalduko dira. Ostean, lana egiteko erabilitako metodologia eta corpora aurkeztuko dira (§4), alde batetik aztergai diren gizarte-faktoreak zeintzuk diren eta zergatik hautatu diren argituko da (§4.1.1); eta bestetik, zein hizkuntza-aldagai ikertu den eta Gernika-Lumon bakoitzak erakusten duen aldakortasuna azalduko da (§4.1.2). Ondoren, lortutako datuen analisia egingo da eta hauetatik ateratako ondorioak azalduko dira (§5). Amaitzeko, ikerketa honetako ondorio nagusiak laburbildu eta etorkizunerako erronkak finkatuko dira (§6).

2. Gernika-Lumorantz hurbiltze bat

Gernika-Lumoko hizkuntza-aldakortasuna ikertzeko, ezinbesteko bezain garrantzizko da, lehenik eta behin, ikergai den hiztun-komunitaterantz hurbilketa txiki bat egiteko herriaren inguruko zenbait argibide ematea, bai kokapen geografikoaz (§2.1), bai kokapen linguistikoaz (§2.2), bai bertako gizarteaz (§2.3).

2.1. Kokapen geografikoa

Mapa hauetan³ ikus daitekeenez, Gernika-Lumo Bizkaiko ipar-erdialdean dago kokatuta, Busturialdea eskualdean eta Urdaibaiko biosferaren muturrean. Oiz mendian sortzen den Oka ibaiak zeharkatzen du hegoaldetik iparraldera, Gernika-Lumotik aurrera itsasadar bihurtzen dena Urdaibaiko padura sortuz eta Mundaka inguruan itsasoratzen dena Kantauri Itsasora. Itsasadarrak geografikoki bitan banatzen ditu Busturialdeko herriak: itsasadarraren ezkerretara geratzen direnak eta eskumataara geratzen direnak. Ezkerretara daude Bermeo, Mundaka, Sukarrieta, Busturia,

³ Iturria: Wikipedia eta Google-ko mapak.



1. mapa

Gernika-Lumoren kokapena Bizkaian eta Busturialdean



2. mapa

Gernika-Lumoren errepide kokapena

Murueta eta Forua; eskumatara, ostera, Kortezubi, Gaategiz-Arteaga, Ibarrangelu eta Elantxobe. Horrez gain, itsasadarretik barrualderago geratzen diren beste hainbat herri ere osatzen dute Busturialdea: Ea, Ereño, Nabarniz, Arratzu, Ajangiz, Mendata, Muxika, Morga, Errigoiti eta, nola ez, Gernika-Lumo. Gernika-Lumok, Errigoiti, Muxika, Ajangiz, Arratzu, Kortezubi eta Forua herriekin egiten du muga.

2.2. Kokapen linguistikoa

Yrizarrek (1992) bere lanean Bonaparteren sailkapena ([1869] 1990) jarraitzen du, baina hainbat zuzenketa egiten ditu. Yrizarrek, Gernikako ipar-mendebaldeko aldaera bereizten du, Bonapartek Gernikako aldaeraren barruan sartzen zuena, baina



3. mapa

Yrizarren sailkapen-mapa, bizkaiara

bere ustetan, aldaera hori hobe legoke Gernikakotik kanpo.⁴ Yrizarrek Gernikako aldaera hiru azpi-aldaeratan banatzen du eta 1970ean zuen euskal hiztun kopurua ematen du:

- Gernikako azpi-aldaera (23.200 euskal hiztun).
- Durangaldeko azpi-aldaera (12.960 euskal hiztun).
- Arabako azpi-aldaera (40 euskal hiztun).

Hortaz, Yrizarrek bere sailkapenean, Busturialdea, Durangaldea eta Arabako eremu euskalduna ere sartzen ditu Gernikako azpi-aldaeraren barruan. Hala ere, Yrizarren esanetan, azpi-aldaera hauetan erabiltzen ziren aditz formek eta Durangaldekoek desberdintasun txikiak erakusten zituzten garai hartan eta Arabako azpi-aldaera bi hauetatik urrunago zegoen. Arabako azpi-aldaera hain zen desberdina, Gernikako aldaeratik desberdindu beharko litzatekeela pentsarazten duela. Hala ere, Yrizarrek Bonaparteren sailkapena errespetatzea erabaki zuen.

Bestalde, egin den euskalkien azken sailkapenean zalantzarik gabe mendebaldeko euskararen barruan kokatzen du Zuazok (2008: 63) Gernika-Lumoko hizkera. Zehazteko, mendebaleko euskararen azpieuskalki bi bereizten ditu, biak nortasun handikoak: sartaldekoa eta sortaldekoa, baina eremu nagusi horien artean, lotura lana egiten duten “tarteko hizkerak” daudela zehazten du eta horien artean kokatzen du



4. mapa

Zuazoren sailkapen-mapa, mendebaleko euskalkia

⁴ Yrizarrek ipar-mendebaldeko aldaera dioenean, Mungia (Bonapartek Atxuri eta Laukariz auzoak bereizi zituen) eta Maruri (Jatabe) herriak hartzen ditu kontutan eta, hauek Plentziako aldaeran sartzea proposatzen du.

Busturialdea. Honela dio: “Sartaldeko Uribe Kosta eta Mungialdea, eta sortaldeko Lea-Artibai eskualdeen artean Busturialdea dago” (Zuazo 2008: 62). Beraz, sartaldeko azpieuskalkiaren eta sortaldeko azpieuskalkiaren artean dagoen “tarteko hiz-ker” horietakoa genuke Gernika-Lumoko aldaera ere (2008: 63).

2.3. Gizartea

Gernika-Lumo 1366an sortu zen merkatal-gune gisa (Gernikazarra Historia Taldea 2011: 7) eta hasiera batean Lumoren portuko auzoa baino ez zen (Ensunza 2003: 34). Merkatal-gune gisa sortu zen leku estrategikoan kokaturik baitzegoen: alde bate-tik, Bermeotik Durangorako bideak eta Bilbotik Elantxoberako zein Lekeitiorako bi-deek osatutako bidegurutzean kokatuta zegoen eta, bestetik, itsasadarrari esker itsa-sontziak bertaraino heltzen ziren. Mendeetan zehar, orde, etengabeak izan ziren Lumoko elizatearekin izandako gatazkak (batez ere jurisdikzio mailakoak), baina 1882an herri biak batu eta gaur egun Gernika-Lumo gisa ezagutzen duguna sortu zu-ten. Bestalde, xx. mendean industria iritsi zen Gernika-Lumora eta honek biztanleria-ren etengabea gorakada eragin zuen. 1937ko bonbardaketak, oster, berriro ere de-mografiaren beharakada nabarmena ekarri zuen Gernika-Lumon. Ondoko urteetan, bonbardaketaren ondorioz erabat suntsiturik geratu zen herria ezerezetik berreraiki zen eta gutxika-gutxika herri txiki izatetik herri handi izatera pasatu zen. Gernika-Lu-moren berreraiketaren ondorioz, inguruko herrietako biztanle asko eta asko joan zen bertara bizitzeko eta, beraz, pentsatzekoa da inguruko herrietako hizkeren arteko kon-taktu handia egon zela sasoi hartan Gernika-Lumon. Demografiaren igoera nabarmen-na 1970eko hamarkadaz geroztik jasan zuen herriak; izan ere, 60ko hamarkadan 8.089 biztanle bazituen, 70eko hamarkadan 15.149 biztanlera heldu zen.⁵

Gaur egun, Gernika-Lumo eskualdeko herrien artean hazienetakoa da, 2011ko datuen arabera 16.442 biztanle inguru baitauzka. Gaur egun ere merkataritza gune garrantzitsu izaten jarraitzen du. Gernika-Lumo merkataritza eta erdigune izateaga-tik inguruko herrietako jendeak bertarako joera izan du betidanik eta, horrek, ingu-ruko herrietako hizkeren eta bertakoaren artean elkarreragina egotea ekarri du. Zua-zok (2008: 13) dioenez, merkatu eta erromeria horien ondorioa da, besteak beste, ibar edo eskualde barruko euskararen batasuna ere. Beraz, inguruko herrientzat bate-ragune lekua izateak ez du ezinbestean hizkeraren heterogeneotasuna suposatzen eta, beraz, kasuan kasu gertatzen denari erreparatzea litzateke egokiena.

Merkataritzan ez eze irakaskuntzan ere indar handia dauka Gernika-Lumok, in-guruko herrietako gazteak zein Lea-Artibaikoak Gernika BHI Institutura etortzen baitira Batxilergoa egitera —eta gutxi batzuk lehenago ere—. Horregatik, inguruko herritarrak Gernika-Lumon biltzen dira eta bertan egiten dute koadrila, normalean klasekideekin. Lana ere bertan aurkitzen dute askok eta aisialdirako gune garrantzi-tsua ere bada, kultur egitarau zabal eta aberatsa baitauka. Honek, esan bezala, sa-rritan inguruko herrietako jendea bertora bizitzeko etortzea ekartzeaz gain, inguruko herrietako hizkuntza-ezaugarriak baliatzen dituzten hiztunak Gernika-Lumoko hiz-tunekin elkarbizitzea ere badakar eta, ikusiko dugunez, honen eta beste hainbat arra-

⁵ Datu hauek udalaren webgune ofizialetik aterak dira: <http://www.gernika-lumo.net/>

zoiaren emaitza izango da Gernika-Lumo hizkuntza-aldakortasun handia dagoen gu-nea izatea.

Oro har, Gernika-Lumon ikastetxe publiko bi (Gernika BHI eta Allende Salazar) eta hiru pribatu (Santa María del Socorro edo Mertzede Ikastetxea, Seber Altube Ikastola eta San Fidel Ikastola) daude; bost ikastetxe guztira. Ikastetxe guztiek eskaintzen dute D ereduan ikasteko aukera, baina sare pribatuan Seber Altube eta San Fidel Ikastolek D eredua bakarrik eskaintzen badute ere, Mertzede Ikastetxeak B eredua ere eskaintzen du eta 10 ikasletik 7k (% 70,38) eredu hau jarraitzen dute. Nolanahi ere den, Gernika-Lumoko ikasle gehienak ikastetxe publikoetara doaz (% 53,41) eta ikasle gehienek D eredua jarraitzen dute; Santa Lucía % 85,71k eta Allende Salazar-en % 96,79k. Bestalde, Gernika BHI herri Institutuak eredu guztiak eskaintzen ditu, baina A eta B ereduak oso portzentaje txikia biltzen dute, ikasleen % 94,78k D eredua jarraitzen baitute. Hona hemen datuak taulan emanak:⁶

1. taula

Gernika-Lumoko ikastetxeak, bakoitzak eskaintzen duen eredu
eta eredu bakoitzeko ikasleak

Ikastetxea	Sarea	Ikasleak		A	B	D
IES Gernika BHI	Publikoa	690	% 22,08	% 1,88	% 3,33	% 94,78
CEPA Gernika-Lumo HHI		398	% 12,74	% 1,00	% 0,00	% 0,00
CEP Santa Lucía LHI		21	% 0,67	% 0,00	% 14,29	% 85,71
CEP Allende Salazar LHI		560	% 17,92	% 0,00	% 3,21	% 97,79
Publikoa Guztira		1.669	% 53,41	% 24,63	% 2,64	% 72,74
CPEIPS Santa María del Socorro HLBHIP	Pribatua	287	% 9,18	% 0,00	% 70,38	% 29,62
CPEIPS Seber Altube Ikastola HLBHIP		484	% 15,49	% 0,00	% 0,00	% 100,00
CPEIPS San Fidel HLBHIP		685	% 21,92	% 0,00	% 0,00	% 100,00
Pribatua Guztira		1.456	% 46,59	% 0,00	% 13,87	% 86,13
Gernika-Lumo Guztira		3.125	% 100,00	% 13,15	% 7,87	% 78,98

Interesgarria iruditzen zaigu Gernika-Lumoko ikastetxeen berri ematea; izan ere, datuen analisisa egiterakoan (§5) ikusiko baitugu gazteen hizkeran ikastetxetik ikastetxera desberdintasunak nabari daitezkeela. Seber Altube eta San Fidel ikastolek jatorrian umeen gurasoek sortutako ikastola berbera zuten, baina bitan banatzeko erabakia hartu zen, batzuek hezkuntza erlijiosoa eskainiko zuen ikastola nahi zutelako (San Fidel) eta besteek, hezkuntza laikoa eskainiko zuena (Seber Altube). Horrez gain, heziketa erlijiosoa ez eze B ereduan hezteko aukera ematen duen ikastola da Mertzede eta, hori dela eta, etorkin gehienek seme-alabak bertara joaten dira ikas-

⁶ Datu hauek eguneratu gabe daude (2001-2002 ikasturtekoak dira); taulan Santa Lucía LHI eta Gernika-Lumo HHI eskola publikoak agertzen baitira, baina gaur egun zarratuta daude. Hala ere, ezin izan da gaur eguneko daturik lortu, beraz, besterik ezean honako hau eskaintzea zilegi dela uste dugu.

tera. Lehen Hezkuntzako ikasketak eskaintzen dituen eskola publiko bakarra dago herrian, Allende Salazar eta bertako ikasleek Gernika BHI-n jarraitzen dituzte Bigarren Hezkuntza eta Batxilergoko ikasketak.

2.4. Egoera soziolinguistikoa

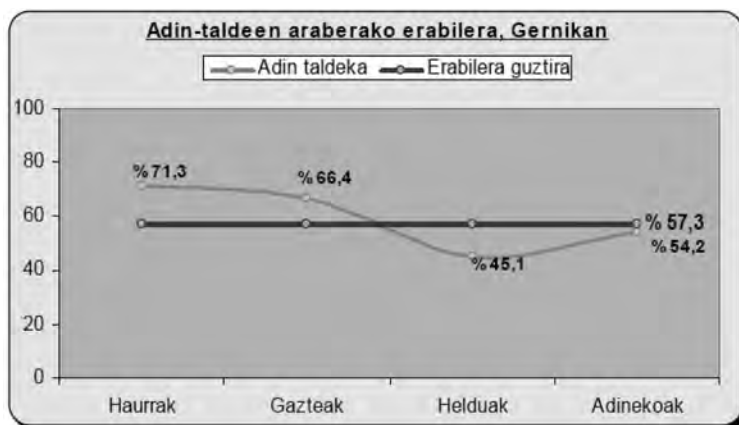
Gernika-Lumoko egoera soziolinguistikoari dagokionez, esan daiteke kalean euskaraz hitz egiten dela gehienbat. Hala ere, gaztelaniara jotzeko erraztasuna oso handia da eta, gainera, gero eta etorkin gehiago dago euskaraz ikasten ez duena. Gernika-Lumoko Udalak egindako azken Euskararen Kale Erabileraren Neurketaren arabera (2006), honako hauek dira emaitzak:

2. taula

Gernika-Lumoko Udalak egindako euskararen kale neurketako emaitzak (2006)

Euskararen KALEKO ERABILERA (2006)	Euskararen EZAGUTZA
% 51,5	% 69,3
Neurtutako hiztun kopurua	Gernikako hiztun kopurua
3.440 (herriarren % 23)	14.884

Ikus daitekeenez, dakiten guztiek ez dute euskara erabiltzen kalean eta, gainera, % 50 baino zertxobait gehiago da euskaraz berba egiten duena. Bestalde, adin-taldearen arabera banaketa egiten bada, honako hau da euskararen erabilerari dagokionean ikus daitekeena:⁷



1. grafikoa

Gernika-Lumoko euskararen erabilera adinaren arabera

⁷ **Haurrak:** 0 urtetik 14 urte bitartekoak, **Gazteak:** 15 urtetik 24 urte bitartekoak, **Helduak:** 25 urtetik 64 urte bitartekoak, **Adinekoak:** 65 urtetik gorakoak.

Ikus daitekeenez, euskararen erabilerari dagokionez alde nabarmena dago adin-taldean artean: haurrak eta gazteak dira euskara gehien erabiltzen dutenak; ondoren adinekoak daude eta euskara gutxien erabiltzen dutenak helduak dira. Datuok ez dira harritzekoak, kontuan izan behar baita haur eta gazteek euskarazko hezkuntza jaso dutela txikitatik eta, beraz, euskararen kontrako aurreiritzirik gabekoak direla. Heldu eta adinekoek, ostera, hezkuntza gaztelaniaz jaso dute eta debekuz jositako euskal giroan bizi izan dira. Hori dela eta, euskararen kontrako jarrera edo iritziak oso hedatuta daude adin-talde hauetan eta euskara gutxiesteko joera ere nabarmena da. Horrez gain, helduen artean oso zabalduta dago beraien berbakeraren inguruko konplexua, euskaraz ez dutela ondo berba egiten sinesten dute, beraien euskara kaxkarra eta baldarra dela. Honela dio, esate baterako, grabatu dugun lekukoetako batek:⁸

- Zuk zegaitxik pentsetan dozu txarto eitxen dozula euskeraz?
- Ba, lo ke pasa ke ikusitxe ya neure semiek eta zelan ibil disin eskolatan eta hola eta gero ba bueno Istitutoatan eta leku gutxietan ikesten euskerie, ba karo, nik ikusten dot hori garbittasune eurek dekiena guk eztekula.
- Baia zuen euskerie amagandik eta amumangandik eta aitxixengandik eta ikesinikoa da.
- Baie txarto ikesinikue, ez, ez. Sarriten be etxien total-total euskeraz be ez zan eitten. Ya hori kostunbrie guk zelan eukittengun kanpuen, kalien lagunekaz eta normalmente, ba, Gerniken oso gitxi eitten zan euskerie eta, klaro, ba beti eztozun eukitten hori dominixue euskeriena eta, ba, sarriten ba eztozun... igual, berba eitteko be, pentseu ein bixetenzun ia zelan esan ya hainbeste erderaz enye.

3. Marko teorikoa

Oro har, Laboven ([1994] 2010, [2001] 2010, 2010) eta bere ondorengoen: (Peter Trudgill 1983; Ralph Fasold 1969; Lesley Milroy 1980, 1999; James Milroy 1989, 1992; Sali A. Tagliamonte 2012; Penelope Eckert 2000) lan ugarietako ikusmolde eta ideiak dira ikerketa honetan jarraitzen direnak; hau da, hizkuntzaren aldaketa ezin daiteke ulertu ez bada hiztun komunitatearen testuinguru sozialari lotua; izan ere, presio sozialak etengabe ari dira hizkuntzan eragiten. Eta, nola ez, presio horiek hiztun-komunitatean gizarte-faktoreen araberrako desberdintasunak eragiten dituzte hizkuntza-sisteman.

⁸ Euskara Batuaz:

- A: Zuk zergatik pentsatzen duzu txarto egiten duzula euskaraz?
- B: Ba, *lo que pasa que* ikusita jada neure semeak eta nola ibili diren eskoletan eta horrela eta gero, ba bueno, Institutoan eta leku guztietan ikasten euskera, ba klaro, nik ikusten dut garbitasun hori beraiek daukatena, guk ez daukagula.
- A: Baina zuen euskera amagandik eta amumangandik eta aittitengandik-eta ikasitakoa da...
- B: Baina txarto ikasitakoa... ez, ez. Sarritan etxian ere erabat-erabat euskaraz ere ez zen egiten. Jada, ohitura hori guk zelan edukitzen izan dugun kanpoan, kalean lagunekin eta normalean, ba... Gernikan oso gutxi egiten zen euskera eta, klaro, ba, beti ez zenuen menperatzen euskara. Eta, ba, sarritan, ba, ez zenuen... Igual, berba egiteko ere, pentsatu egin behar izaten zenuen ea nola esan... jada hainbeste erdera eginda...

Jakina da hizkuntzaren barne-faktoreek aldaketa eragiten dutela sisteman, baina badira aldaketa eragiten duten kanpo-faktoreak ere, hala nola, gizarte eta kultura aldagaiak. Soziolinguistika bariasionistak (*Variationist Sociolinguistics*) hizkuntzan berezkoa eta sistematikoa den aldakortasuna lantzen du, bai ikuspegi diakronikotik, bai sinkronikotik, helburua barne-faktoreak eta kanpo-faktoreak elkartzen dituen mekanismoak nola funtzionatzen duen ulertzea baita (Sankoff 1988: 157). Labovez geroztik, aldagaien arteko elkarreragina aztertzen duten analisi gehienek dituzte kontuan kanpo-faktoreak eta barne-faktoreak.

Nolanahi ere, Labovek berak ([1994] 2010: 2-3) ohartarazten duen bezala, gauza jakina da kanpo-faktoreak (*external factors*) eta barne-faktoreak (*internal factors*) ezin daitezkeela erabat elkarrengandik bereizi gisa honetako ikerketetan, ateratako datuak pertsona jakinei, leku zehatzei eta denbora jakinei lotuta daudelako ezinbestean eta, beraz, datuek ez dute galtzen jaso diren komunitatearen izaera. Dena dela, egin diren ikerketek erakutsi dute faktore multzo biak —barne-faktoreak eta kanpo-faktoreak— beregainak direla elkarrengandik. Izan ere, Labovek dioenez, analisisetan badirudi bi faktore-taldeak beregainak direla, hau da, barne-faktore bat aldatu egiten bada, beste barne-faktore batzuetan aldaketak eragitea dakar, baina kanpo-faktoreak ez dira aldatzen. Gauza bera gertatzen da kanpo-faktoreekin: kanpo-faktore bat aldatzen bada, aldaketak eragiten ditu beste kanpo-faktore batzuetan, baina ez barne-faktoreetan. Gainera, barne-faktoreak normalean elkarrengandik beregainak izaten dira, baina kanpo-faktoreak, ostera, elkarreragin sakonean daude.

Bestalde, hizkuntzalari askok (Mitzelena 1963; Trask 1996) defendatu dute aldaketaren erregularotasuna, hau da, aldaketa foniko bat posible den kasu guztietan gertatzen dela eta, beraz, aldaketak hots hori duen berba guztiei eragiten diela edo, behintzat, hots hori testuinguru jakinetan duten berbei. Baina dialektologia geografikoaren oinarri sendoek, aldaketen erregularotasuna dirudiena baino konplexuagoa dela erakutsi dute isoglosa lexikoen bidez (*apud* Chambers & Trudgill 1994: 62). Izan ere, aldaketak ez dira modu uniformean gertatzen hizkuntzan eta, beraz, neogramatikoeak bilatzen dituzten aldaketa erregular horietara heltzeko, hizkuntza ezinbestean desoreka garaietatik pasatu behar da. Hauxe dio Gorrotxategik (2011: 66) aldaketen abiadura dela eta:

Es verdad que los cambios lingüísticos no se producen con un ritmo uniforme, ya sea el ritmo de índole universal, relativo a una familia lingüística, área o lengua individual. La historia conocida de muchas lenguas muestra momentos de gran aceleración y otros de equilibrio.

Bestalde, Sturtevant-ek (1947: 8. kap.) hizkuntzaren aldaketan hiru garai bereizten ditu: hasiera garaia, hedatze garaia eta burutzea. Aldaketaren hasierako garaian, gizarteko talde murriztu batean bakarrik agertzen dira aldaerak. Hedatze garaian, gizarteko talde murriztu hori zabaldu egiten da eta elkarreragin sozialaren bidez forma zaharrekin lehian sartzen da. Burutze garaian, aldaera ahulenak galdu egiten dira eta aldaketak erregularotasuna lortzen du. Beraz, aldaketen erregularotasuna desoreka garaiaren amaierako fasea baino ez da.

Aldiz, neogramatikoeak proposatutako eztabaidak ikuspegi estrukturalistatik berformulatu zirenean, beste zalantza batzuk sortu ziren, hala nola: zein da aldaketa fonikoaren oinarritzko unitatea? Galdera honi erantzunez, Bloomfieldek ([1933] 1964:

364), *fonemak* direla defendatu zuen. Kontrako ikuspegitik difusio lexikoaren teoria berformulatu zen (Wang 1976) eta honen arabera aldaketarako oinarritzko unitatea *hitza* da. Dena dela, Labovek tarteko aukerak ere egon daitezkeela defendatzen du; izan ere, aldaketa fonikoak eragindako oinarritzko unitatea *fonema* eta *hitza*, biak babilira bezala jokatzeko duelako hizkuntzak (Labov [1994] 1996: 53).

Horrez gain, orain artean egindako ikerketek erreparatuz gero, ikus daiteke muga ideologiko ugari egon dela hizkuntza bere eguneroko egoeran aztertzeke. Saussurek adierazi zuen oraineko sistema estrukturalak eta iraganeko aldaketa historikoak isolaturik aztertu behar direla (Saussure [1916] 1949: 124, *apud* Labov [1972b] 1983: 24). Dena dela, aspaldian deuseztatu zuten printzipio hau Martinetek ([1955] 1974) eta iraganeko aldaketetan egitura bat aurkitu dutenek. Bigarren muga ideologikoak esplizituki baieztatzen du, printzipioz, aldaketa fonetikoak ezin daitezkeela zuzenean behatu. Honela dio Bloomfieldek (1933: 347):

El proceso del cambio lingüístico no ha sido jamás observado directamente; veremos que esta observación, con nuestras posibilidades, es inconcebible.

Horrez gain, Hockettek (1958: 439) adierazi zuen aldaketa fonetikoak astiroegi gertatzen dela behatu ahal izateko eta, aldaketa estrukturala, aldiz, arinegi. Baina hirietako hizkuntza-aldakortasunaren inguruko ikerketek kontrakoa erakutsi dute; izan ere, oso kasu gutxitan aurki daiteke egoera hau. Hori dela eta, xx. mendeko hizkuntzalaritzaren programatik kanpo zegoen hizkuntza-aldaketaren ikerketa enpirikoa.

Hirugarren muga bat ere badago, agian denetan garrantzitsuena dena: aldakortasun askea ezin daiteke, printzipioz, bortxatua izan. Hizkuntzalaritzaren oinarritzko postulatuak (Bloomfield 1933: 76, *apud* Labov [1972b] 1983: 24) azaltzen zenez, berbakera batzuk berdinak dira eta hauek modu askean aldatzen dira, baina gertatzen diren aldaketa hauek garrantzi gabekoak dira. Ausazko aldakortasunean gertatzen diren mugimenduak, gehienez ere praktikoak dira eta zuzeneko behaketatik kanpo daudenak, baina zuzenean beha daitezkeen aldaketaren forma kaxkarrenak, mekanismo txikiagoek eragindakoak izan daitezke (Hockett 1958: 439). Esanak esan, aspaldi erakutsi zituen Weinreich (1959) ikuspegi honen muga teorikoak:

Es difícil sentirse a gusto con una teoría que sostiene que los grandes cambios del pasado eran de un tipo, misteriosos e interesantes desde el punto de vista teórico, mientras que todo lo que es hoy observable es de otro tipo diferente, es algo transparente y (consequently) de escaso interés teórico.

“No one had seen a rule added to a grammar, any more than anyone had seen an allophone drift” esaten zuen Lassek (1980: 221) eta inork ez zeukan zuzeneko ebidentziarik baieztapen honi kontra egiteko Labov aurretik. Oraindik aldaketa nola gertatzen den erakusten duten *real time* ikerketen ebidentzia sendoak falta badira ere, aldakortasunaz diharduten ikerketek esker badaukagu *apparent time* gisako nahikoa ebidentzia; hau da, sozialki eta geografikoki determinatuta dagoen aldakortasuna eta denbora-aldakortasuna erakusteko balio dezakeena. Gisa honetako ikerketetatik ateratako ebidentziek baieztatzen dute hots-aldaketak aldaketa subfonemikoak (*subphonemic shifting*) eragiten dituztela gehiketa txikien bidez edo jarraipen fonetikoaren bidez (*across phonetic continua*) (e.g. Labov 1972a). Dena dela, “Whether this drifting

occurs in response to higher-level rule change, as Labov (1981) contends, or itself triggers higher-level responses remains an open question” (Harris 1985: 2).

Bestalde, Labov aurretik ez zen kontuan hartzen hizkuntza-aldaeren balorazio soziala ere, uste baitzen hizkuntzaren inguruko sentimendu eta pentsamoldeak eskurazinak izateaz gain, hizkuntzalaritzatik kanpo zeudela (Bloch eta Trager 1942). Baina Labov-en (1983 [1972b]: 30) berbak geure eginez:

No todos los cambios están perfectamente estructurados, y ningún cambio ocurre en un vacío social. Incluso la más sistemática mutación en la cadena hablada se produce con una especificidad de tiempo y lugar que exige ser explicada.

Dena dela, salbuespenak ere egon dira denbora tarte horretan, iritzi hauen gainetik hizkuntza-aldakortasunaz arduratu diren ikertzaileak ere izan direlako; esate baterako, hiztun-komunitate jakin bateko (Charmey, Suitza) aldaketa fonetikoaren inguruan Gauchat-ek (1899-1904) egindako ikerketa zehatza eta urte batzuk geroago Hermann-ek (1929) leku berean, baina ondorengo belaunaldiarekin egindako ikerketa. Gauchatek (1905) erakutsi zuen neogramatikoez landa-dialektoen homogeneousutasuna gainbaloratu zutela, bere analisiak erakusten baitzuen adinarekin gorabeherak erakusten zituzten aldagaiak zeudela: adibidez, belaunaldi helduenak /k/ aldaera sabaiaurrekoa erabiltzen zuen, belaunaldi gazteenak /j/ eta tarteko belaunaldiak bien artean txandakatzen zuen. Hala ere, Goidanich (1926) neogramatikariak erantzun zuen Gauchaten emaitzek ez zutela aldaketa fonikoa islatzen, mailegu dialektalaren emaitzak baino: tarteko belaunaldiak gurasoengandik mailegatu zituzten forma batzuk eta seme-alabengandik besteak. Neogramatikoen arrazoibide hau, aldaketa fonikoen garapen erregular eta uniformean oinarritzen zen eta, beraz, komunitate bateko hiztun guztiek forma bera erabili behar zutela uste zen. Izan ere, neogramatikoentzat hizkuntzan gertatzen diren aldaketak maileguak, imitazioak edota ausazko aldaketa dira. Baina Labovek bere ibilbide luzean egindako lanetan erakutsi du badirela gizarte-faktoreei lotutako aldaketa fonetikoak ere, hala nola, adina, klase soziala, generoa eta etnia (Labov 1963: 74):

The patterns that have emerged from these undertakings have demonstrated that linguistic change is not only the result of universal principles but is also shaped by the social context in which it occurs.

Nolanahi ere, Weinreich, Labov eta Herzogen esanetan (1968: 100-101), komunitatearen ikuspegi soziolinguistikoa erantzutatzat hain garrantzitsua den heterogeneotasuna, heterogeneotasun *ordenatua* da eta hau ez da neogramatikoen ikuspegiaren hain desberdina. Izan ere, Milroy & Gordon-ek (2003: 7) dioten bezala:

For variationists, not only is variation essential and intrinsic to human language, but the detail of systematic, socially embedded variable behavior is the key to an understanding of dynamics of language change.

Gaur egun aldakortasunaz diharduten ikerketetan, aldaera linguistikoen fenomeno honela ulertzen da (Tagliamonte 2012: 9):

In this type of analysis the critical component is that the data come from the recurrent choices speakers make in the course of production. In this way, each choice is viewed not simply as an instance or token of use, but as a choice made within the context of the grammar from which it comes. When a large body of repeating to-

kens is part of the analysis, the choices can be assessed statistically so as to uncover the meaningful patterns of use (Cedergren and Sankoff 1974; Labov 1969; Poplack and Tagliamonte 2001: 89). The choices are taken to represent the (underlying) variable grammar of the speaker as well as the grammar of the speech community to which she belongs.

Beraz, hizkuntza-aldaerak hiztunak hitz egiterakoan egiten dituen hautaketa gisa ulertzen dira. Honela, hiztunak egiten dituen aukera horiek hiztunaren (sakoneko) gramatika aldakorra erakustez gain, ordezkatzen duen hiztun-komunitatearen gramatikaren izaera aldakorra ere adierazten du. Honela, ikerketa hau ikuspegi sozio-linguistikotik egin da, hizkuntza bere orokortasunean aztertu ordez, garai batean aldakortasuna erakusten duten hizkuntza-aldagaiak ikertu dira, aldaketa hauek zeren arabera mugitzen diren eta noraino mugitzen diren zehaztu ahal izateko.

4. Metodologia eta corpusa

4.1. Bilketa metodologia

Hizkuntza bere testuinguru sozialean ikertzen duten guztiek, arazo metodologiko klasikoarekin egiten dute topo: datuak jasotzeko erabilitako bideak jasotako datuak oztopatzen ditu (Labov [1997b] 1983: 75). Lekuko baten berbakeraren inguruko datuak jasotzeko erabiltzen den oinarritzko metodoa banakako grabaketarena da. Elkarritzetako berbakera nahiko formala da —ez modu absolutu batean, baina bai eguneroko berbakerarekin konparatuta—; izan ere, elkarritzeta behatzaile ezezagun batek kontrolatutako eta gidatutako diskurtsoa baita. Beste bide bat, lekukoa bere ingurune sozial naturalean aztertzea da, dela bere familiarekin dagoenean, dela bere pareko jendearekin dagoenean (Labov, Cohen, Robins eta Lewis, 1968). Hirugarren bide bat, elkarritzetatik kanpo hizkuntza bere erabilera publikoan behatzea litzateke, horrela, hiztunak behaketa esplizitutik kanpo hizkuntza erabiltzeko duen modua analizatu ahal izateke, Labovek 1966ko ikerketan egin bezala.

Ikerketa dialektologiko edota soziolinguistikoak egiteko modua ez da bat eta bakarra. Azken finean, ikertzaileak berak erabaki behar du, dauden aukeren artean, zein den egokiena, zeinek ahalbidetuko duen norbere helburuak ondoen betetzea. Hizkuntzaren aldakortasunean diharduten ikertzaileek honako pausoak eman ohi dituzte eta ikerketa honetan ere pausook jarraitu dira, gutxi gorabehera (*apud* Tagliamonte 2012: 7):

- Behaketa (*Observation*) —hizkuntzaren erabilera aldakortasuna entzun edota ikustea;
- Identifikatzea (*Identification*) —hizkuntza-aldagaiak aukeratzea ikerketarako;
- Aztertzea (*Reconnaissance*) —aldakortasuna gertatzen dela zehazteaz gain, non gertatzen den zehaztea;
- Behaketa Sistematikoa egitea (*Systematic Exploratory Observation*): Zein da formen inbentarioa? Zeintzuk dira ereduak? Noiz eta zeren arabera gertatzen da aldakortasuna? Nork darabil aldakortasuna eta zein modutan?;
- Hipotesi eta behaketak frogatzea;
- Aldagai-ereduak interpretatzea eta azaltzea, hizkuntza-aldagaiak zein gizarte-faktoreak.

Behaketari dagokionez, aspaldian ohartu ginen heldu eta gazteek ez dutela berdin hitz egiten Gernika-Lumon, beste ezein erkidegotan gertatzen den bezalaxe; izan ere, ahoz gauzatzen den hizkera ez da inoiz homogeneousa, hizkuntza gizartearen tresna den heinean beti aldatuz eta egoera berrietara egokituz joango delako. Gizartea aldatzen doan gisa berean doa hizkuntza ere aldatzen.

Aldakortasun hori, hizkuntzaren maila guztietan gertatzen da. Berba berriak etengabe erabiltzen dira eta ez berba berriak bakarrik, baita ahoskera berriak edota egitura gramatikal berriak ere eta, era berean, berba arkaikoak, forma zaharrak eta ahoskera zaharrak ere erabileratik kanpo geratzen doaz gutxinaka (Trask & Millar [1996] 2007: 1). Esate baterako, morfologian *giñezan* vs. *giñen*, *ditxut* vs. *dodaz/ dotez*; sintaxian *txakur bi* vs. *bi txakur*, *ori mutille* vs. *mutil ori*; lexikoan *urran* vs. *urbil*, *anpulu* vs. *malko*; fonetikan *it>tt / tx...*, *il>ll / y*; eta azentu eta entonazioan pl. *úmiek* (zah.) vs. pl. *umiek* (gazt.). Aldakortasun horretaz jabeturik, ikerketa hau gaur egungo Gernika-lumoko euskararen aldakortasun fonetikoa erakusten duten 6 hizkuntza-aldagaitara lerratzeko erabakia hartu zen. Honako hauek dira ikerketa honetan aztertutako aldagaiak: (iz) aldagaia, (it) aldagaia, (il) aldagaia, (ind) eta (ild) aldagaiak, (i_V) aldagaia, eta ('zait') aldagaia (zehatzago §4.1.2.).

4.1.1. Galdetegia

Esparru honetako aldakortasuna sistematikoki behatzeko itzulpen eta interpretazio bidezko galdetegia osatzea erabaki zen. Alde batetik, elkarrizketa librearen arazoa saihestu nahi zen; izan ere, elkarrizketa libre zein gidatueta maiz asko ez dira norberak nahi dituen gauzatze fonetikoak lortzen, adibidez, hots jakin batzuk dituzten berbak lortu nahi eta haren sinonimoak esaten dituztelako lekukoek. Gisa honetako galdetegiak, gainera, denboraren muga ere badute, hau da, gauzatze fonetiko jakin batzuk lortzeko, agian lekukoarekin luzaz aritzea eskatzen du eta gero hori guztia entzun, analizatu eta transkribatu egin behar da. Hori dela eta hautatu da itzulpen bidezko galdetegia; batetik, erantzunak zehatzak direlako eta, gainera, beti dagoelako aukera hiztunari momentuan galdetzeko benetan horrela esaten duen edo beste modu batera ere esango ote zukeen; eta bestetik, konparagarriak diren datuak eskaintzen dituelako. Horrez gain, inkesta hertsia izateak ez du adierazten galdetzailerik eta lekukoaren artean elkarrizketa libreetako aukerarik ez dagoenik: hertsia, finkatua eta guztiz zehatza den alde aurreko galdera sorta bat ahalaz bete behar dela adierazten du (Camino 2009: 275). Hala ere, lekukoa beretzat artifiziala den testuinguru batean ezartzeak eta ikertzailearen presentziak berak ere, hiztuna eguneroko berbaketatik aldentzea ekar lezake (*behatzailearen paradoxaz* ik. Milroy 1980; Labov 1983; Camino 2009).

Jakina da datuak jasotzeko metodo honek erregistro formalagoa jasotzeko arriskua dakarrela eta hori dela eta ezin dezakegu bere osotasunean ziurtatu oinarritzat ditugun grabazioek beti-beti hiztunen eguneroko berbakera islatzen dutenik. Dena dela, Gernika-Lumoko biztanle gisa ziurta genezake bildu diren datuek ez dutela inkoherentziarik erakusten beraien artean eta fidagarriak direla uste dugu. Izan ere, lekukoei argi azaldu zaie nahi dena beraien lagunarteko berbakera dela, koadrillan daudenean berba egiten dutena, eta emaitzak fidelak direlakoan gaude (galdetegiaren arazoaz gehiago jakiteko, ik. Camino 2009: 275-286).

Bestalde, galdetegia osatzerakoan kontuan izan dira ikerketaren muina diren aldagaien testuingurua, hala nola, aldagaia (posible den kasuetan) hitz hasieran, hitz amaieran eta hitz barruan aztertzeko aukera ematen duten hitzak bilatu dira eta, horrez gain, inguruko hotsak zeintzuk diren ere kontuan izan da. Esate baterako, (tz) aldagaiaren ebakerak aztertzeko, bokal artean eta *-n-* ostean jaso da (*atzo*, *etzi*, *nintzen*). Bestetik, (it) aldagaiak hitz amaieran (*badakit*) eta bokal artean (*polita*, *aitite*, *polito*, *ito*) dituen ebakerak aztertu dira. (iz) aldagaiaren aldaera palatala eta aldaera ez-palatala bokal artean jaso da (*bizi*, *izan*, *izena*, *gizona*, *eleiza*, *aize*). Bestalde, (il) aldagaiaren aldaera albokaria eta aldaera hurbilkaria ere bokal artean bildu da (*ile*, *iluntasun*, *ilun*). Berebat, (ind) eta (ild) aldagaien aldaera palatalizatua eta ez palatalizatua aztertzeko, kontuan izan dira hitz-barruan, morfema mugetan eta hitzaren mugetatik haratagoko testuinguruetan, bai ondoko hitzak silaba bakarra duenean, bai silaba batetik gora duenean ere (*ilde*, *e(g)inda*, *indar*, *indaba*, *beldur*, *isildu* *trankildu*, *hurbildu*, *egin* *dab(il)e*, *ipin(i)* *dotes*, *e(g)in* *deu* eta *esin* *dot*). Bokal artean txertatzen den epentesietako (i_V) aldagaiaren aldaera ahostuna eta ahoskabea aztertzeko, hitz barruan eta morfema mugan jaso dira, bai euskal hitzetan, bai gaztelaniazko maileguetan (*bixotza*, *indixabak*, *ogixe*, *eguskixe*, *mendixek*, *merixendie*, *armarixoa*) eta, azkenik, ('zait') aldagaiaren hasierako kontsonantearen aldaerak aurreko aditz nagusiaren amaieraren arabera bildu dira: *-o*, *-a*, *-e*, *-i* eta *-u* bokalez amaitzen diren aditz nagusien ostean (*jo*, *etorriko*, *sartuko*, *atara*, *bete*, *jausi*, *josi*, *erosi*, *a(ha)ztu*, *sartu*) eta *-n*, *-l*, *-ñ* eta *-ll* kontsonantez amaitzen diren aditz nagusien ostean ere (*jan*, *joan*, *edan*, *gustetan*, *kantetan*, *ein/ eñ*, *il/ ill*).

4.1.2. Datuen bilketa

Datuak biltzeko galdetegia prestatu artean, lekukoen perfil batzuk zehazteari ekin zitzaion, honako gizarte-faktoreak kontuan izanik: adina, generoa, gurasoen jatorria eta ikasketa lekua. Lekukoak ahalik eta anitzen izan zitezen ahalegina egin da; hala ere, batez ere 1., 2. eta 3. adin-taldekoen artean ezin izan da nahi besteko homogeneotasuna lortu, perfila betetzen zutenetako batzuek ikerketan parte hartzeko ezezkoa eman baitute, batez ere euskara kaxkarra egiten dutela uste baitute. Hala ere, ikerketa honetako datu eta ondorioak ez dira nekazari-abeltzainen edo langileen berbakerara soilik mugatzen, ezta Gernika-Lumoko biztanle zaharrenen berbakerara bakarrik ere.

Lekukoen kopurua estratifikatua ala ausazkoa izan daiteke. Ikerketa honetan, ausazko hautaketa egin da eta, beraz, ez da egin gizarte-aldagaien araberrako ehuneko hautaketarik. Aitzitik, gure corpusa 100 esaldi itzuli dituzten 63 lekukok osatzen dute, adin-talde guztietakoak, emakume zein gizonek, fabrikako langile, ikasle zein medikuek. Beraz, lan honetan ateratako ondorio eta hipotesiak 63 elkarriketa hauetan oinarritutakoak izango dira. Aurrerago emango da (§5) lekukoen inguruko zehaztasun gehiago.

Behin lekukoen perfilak zehaztuta, lekukoak bilatzeari ekin zaio eta ahal bezain lasterren beraiekin kontaktuan jarri eta grabazioak burutu dira. Gehienetan ikertzailearen etxean egin dira grabazioak, baina badaude lekuko batzuk beraien etxean egin dutenak, baita ikasketa lekuan egin dutenak ere. Grabazio guztiak Olympus VN-2100PC ahots grabagailu digitalarekin grabatu dira. Grabagailua mahai gainean uzten izan da eta ahal izan zaion garrantzia gutxien ematen ahalegindu da, horrela graba-

ketaren momentuan lekukoak senti zezakeen deserosotasuna edo lotsa saihestea lortu nahi zen. Aurretiaz prestatutako galdetegiarekin hasi aurretik, lekukoa lasaitzeko eta egoera natural bat lortzeko bestelako galdera batzuk egin zaizkio eta, besteak beste, bere zaletasunez, euskara batuarekiko duten iritziaz eta herrian egiten den euskarari buruz galdetu zaie. Grabaketaren amaieran bere sentsazioak bildu dira, esate baterako, galdeketa egin artean lasai egon den ala urduri egon den galdetu zaio, galdetegia erraza iruditu zaion eta berak egunerokotasunean egiten duen euskara erabili duela uste duen ere galdetu zaio. Bestalde, kasu batzuetan halako edo bestelako aldaerak Gernika-Lumon erabiltzen diren ere galdetu zaio lekukoari eta zehaztasunak eskatu zaizkio: bere ustez nork erabiltzen duen, non erabiltzen den eta berak erabiliko lukeen.

4.1.3. *Datuen ustiaketa*

Grabatu ostean, audio osoak ordenagailura pasatu eta .wav formatura bihurtu behar izan dira, ondoren Praat programarekin (Boersma & Weenink 2009) zatitu eta analizatu ahal izateko. Gisa honetako programak erabilita, analisisa irizpide objektiboetan funtsatzen bide da eta, horrela, bere osotasunean balio objektiboa izango duen transkribaketak eskain daitezke.

Nolanahi ere den, aitortu behar da aztergai diren hizkuntza-aldagaien izaera akustikoa ikuspuntu ideal batetik ikertzekotan, gisa honetako ikerketetan grabazioetarako baldintza eta egoera mesedegarriagoak eska daitezkeela. Izan ere, ez dira kalitate maila bereko grabazioak lortu, desberdintasunak daude batetik bestera. Esate baterako, grabazioetarik batzuk ikastetxean bertan egin dira, oihartzun handia zegoen gela batean. Beste batzuetan, grabagailua lekukoarengandik urrutiegi edo hurbilegi egon da. Dena dela, ez dirudi gure ikerketako ondorioetan eragin negatibo nabarmenik izan dezaketenik.

Datu guztiak Access 2007 datu basean sartu dira eta 63 lekukoek arabera antolatuta dira. Galdetegitik ateratako erantzun guztiak fonetikoki transkribatu dira eta erantzun bakoitzari lema bat eman zaio, ondoren grafikoak ateratzea ahalbidetzeko. Guztira 5916 erregistro bildu diren arren ikerketa honetarako 4001 erantzun baliatu dira; izan ere jasotako corpusak azterketa ugari egiteko aukera ematen du, baina analisirako datuen hautaketa egin behar izan da, hobe baita aldakortasuna erakusten duten aldagai gutxi batzuk sakon aztertzea, aldagai asko azaletik aztertzea baino. Horregatik, analisisa 4001 erantzunetan oinarrituta egin da, baina amaierako ondorioak, datu hauez gain, elkarrizketaren aurretik eta ostean lekukoekin izandako solasaldietan oinarrituta ere atera dira.

4.2. Aldagaiak

Hizkuntza-aldakortasuna aztertzen duten ikerketek bi motatako aldagaiak hartzen dituzte kontuan: aldatzen ari diren hizkuntza-aldagaiak eta aldaketa horretan eragiten duten gizarte-faktoreak. Izan ere, gisa honetako ikerketen helburua aldakortasuna zein aldagairen arabera den zehaztea da. Nolanahi ere, bakoitzak duen helburuaren arabera ikerketa batetik bestera aldatu egiten dira aztertzen diren aldagaiak.

Labovek ([1994] 1996: 33) zehazten duenez, gizarte sistemaren barruko talde berritzailea aurkitzeko, soziolinguistikan oinarritzekoak diren aldagai beregainei (gizarte-faktoreei) erreparatu behar zaie: generoa, adina, talde soziala, talde etnikoa, arraza eta hiztun komunitatearen tamaina. Hiztun komunitateko kideak beste komunitate ba-

tzuetako kideekin dituzten harremanen arabera ez eze, beraien komunitatean duten estatus sozialaren arabera ere desberdintzen dira. Gainera, gizarte-faktoreen ikerketak komunikazio ereduen azterketa egitearen beharra dakar baita sare sozialen bateratze eta banantze indarrena edota belaunaldi eta sasoi historikoetatik datozen aldagaiena ere. Izan ere, aldaketaren arrazoiak ulertzeko beharrezkoa da gizarte-egituraren barruan aldaketa non sortu zen jakitea, nola hedatu zen beste gizarte-taldeetara eta zein taldek erakutsi zuen haren aurrean erresistentzia gehien ([1994] 1996: 34).

Aldakortasun hau aztertze kontuan hartu diren aldagaiak bi multzotan bereiztea komeni da: alde batetik, hizkuntzaz kanpoko aldagaiak edo gizarte-faktoreak eta hizkuntza-aldagaiak bestetik.

4.2.1. *Gizarte-faktoreak*

Hizkuntza-aldagaiak, ezinbestean eragin soziala erakusten duten aldagaiak dakartzate, gizarte-faktoreak, hain zuzen ere. Gizarte-faktoreak testuinguru sozialarekin lotutako aldagai ez-linguistikoak dira: lekukoaren arabera, hartzailearen arabera, entzuleen arabera edo egoeraren arabera, besteak beste (Labov 1972b: 237). Gernika-Lumoko aldakortasuna aztertze kontuan hartzen diren aldagaiak hartu dira aintzat. Esate baterako, Labovek (1963) Martha's Vineyard irlan egindako ikerketan 69 pertsona izan zituen aztergai eta honako aldagai independenteen arabera sailkatu zituen: adina, lanbidea, kokagune geografikoa (irlaren hegoaldea eta iparraldea) eta etnia. 1966an New Yorkeko biltegi handietan egindako ikerketetan, adina, generoa, arraza, langilearen postua (biltegiko sekzioko nagusia, dendaria, kutzazaina, biltegiaina) eta azentua izan zituen kontuan. Milroyek ere (1992) adina, generoa eta eskualdea gizarte-faktoreak bereizi zituen Belfasteko ingelesaren aldakortasuna aztertzerakoan. Ikeritzen diren gizarte-faktoreak ikerketa bakoitzetik bestera aldatuz badoaz ere, Labovek ([1994] 2010: 2) zehazten du gizarte-faktore nagusiak sei hauek direla: generoa, adina, maila soziala edo lanbidea, etnia, arraza eta komunitatearen tamaina.

Nolanahi ere den, hiztun-komunitatearen ezaugarriak kontuan izan beharko lirateke ikerketa bakoitzean zein gizarte-faktore den garrantzitsu eta zein ez zehazteko, ez baita gauza bera ingelesaren edo euskararen hizkera bat aztertzea, edota herri txiki bateko, herri handi bateko edo hiri bateko hiztun-komunitatearen mintzoa aztertzea. Esate baterako, Gernika-Lumo bezalako herri batean oraindik ez dira etnia edo arraza desberdinetako euskaldunak erraz aurkitzen eta, beraz, momentuz ez luke hizkuntza aldakortasunaren indize esanguratsurik erakutsiko gizarte-faktore honek.

Hori dela eta, ikerketa honetarako kontuan izan diren gizarte-faktoreak honakoak dira: adina, generoa, ikasketa-zentroa eta gurasoen jatorria. Gurasoen jatorria ere aldagai gisa hartu da ikerketa honetan, gurasoen euskarak, batzuetan gutxiago, besteetan gehiago, eragina izan baitezake seme-alaben hizkeran. Gainera, kontuan izan behar da Busturialdeko herrietan badaudela desberdintasunak herri batzuetatik besteetara eta, beraz, ikerketa honen oinarri diren lekukoek erakutsi ditzaketen desberdintasunak gurasoen jatorrizko herrikoak izan daitezkeela. Bestalde, 4 eta 5. adin-taldekoak, ikasketa-zentroaren arabera banatu dira, oro har, Gernika-Lumoko lagun taldeak (edo koadrillak) ikasketa-zentroen arabera banatu direlako eta banaketa hau egiteak aldaketa zehazki nondik datorkeen ikusten lagun dezakeelako. Lanbideari dago-

kionez, ezin izan da lagin homogeneousorik lortu, 1. adin-taldean ez baitugu goi-mailako lekuko euskaldunik aurkitu ezta 3. adin-taldean langilerik ere.

4.2.1.1. *Adina*

Lehen esan dugun bezala, duela gutxira arte euskalkien edota hizkeren inguruko ikerketa gehienetan dialektologia klasikoak finkatutako bideari jarraitu izan zaio eta, beraz, belaunaldi zaharren gauzapekak baino ez dira aztertu izan. Gaur egun, oster, batez ere EUDIA ikerketa taldearen EAS eta EDAK ikerketa-proiektuei esker eta Iñaki Gaminderen azterketei esker ugarituz doaz adin-talde desberdinetako hiztunen gauzapekak ikertzen dituzten lanak. Gizarte-faktoreei dagokienez, ikerketa honen ardatz nagusia den aldagaia da adina.

Lujanbiok (2011: 7) dioen bezala, adinak beste gizarte-faktoreen eraginak islatzen ditu eta, horregatik, ez da batere aldagai sinplea. Bestalde, haur denbora, nerabetasuna, gazte denbora, heldutasuna eta zahartzaroa, ez dira sekuentzia kronologiko hutsak, gure bizi honetako gertakariei eta egoerei zuzenki loturik dauden aldiak baizik. Beraz, espero izatekoa litzateke adin-fase desberdinetan hizkera edo molde desberdinak baliatzea. Bizialdian, hiztunak irudipena du adinean eta heldutasunean aitzinera doala; honela, bere biziko hurrengo garapenei begira dago, eta doan norabide kronologiko horretan, izateko era berriak asumituko ditu eta mintzatzeko era berriak bereganatuko (gehiagorako ik. Camino 2009: 66).

Hori dela eta, interesgarri bezain beharrezko da adinaren arabera banaketa egitea. Ikerketa hau, ikuspuntu soziolinguistikotik egin da eta, beraz, adin-talde guztietako hizkera batzen saiatu gara, jakina baita adineko lekukoen berbakera soilik aztertzean forma zaharrak jasotzen direla, ondoko belaunaldietan jada desagerturik daudenak eta, beraz, ez dute herriko eguneroko hizkeraren osotasuna islatzen. Hori bai, iraganezko hizkeraren berri ematen dute beraien berbakera eta, honek, gaur egungo egoera nondik datorkeen eta norantz doan ikusten laguntzen du. Horregatik da ezinbesteko zaharren mintzoa batzeaz gain, gainontzeko adin-taldeetako jendearen hizkera ere biltzea hiztun komunitatearen ordezkari izango diren ondorioak aterako badira.

Bestalde, gisa honetako atzerriko ikerketetan oso ohikoa da adinaren arabera banaketa egitea, alabaina adin-multzoak ez dira beti bat etortzen. Ikerketa honen helburuak izan dira kontuan, beraz, adin-taldeak egiterakoan eta egokiena bost multzo egitea dela erabaki da (1950 urtea baino lehenago jaiotakoak, 1951-1964, 1965-1980, 1981-1990, 1991-2000), batez ere multzo bakoitzeko jende-taldeak euskara batuarekiko duen hurbiltasunean oinarrituta; izan ere, batetik, gaztelaniazko hezkuntza jaso zutenak eta euskara batuko hezkuntza jaso dutenak elkarrekin bizitzen daude gaur egun; eta bestetik, euskara batuaren sorrerak eta hezkuntzan erabiltzen hasteak eragin handia izan dute euskaldunen berbakera oso denbora-tarte txikian:

1. **Adin-taldea (<1950).** 1950 urtea baino lehen jaiotakoak, 60 urtetik gorakoak, beraz. Adin-talde hau osatzen duten lekukoek ez dute hizketa estandarra ezagutu ez bada telebista, irrati edo egunkarietatik. Bestela esanda, garai bateko beren senideen mintzamoldeari jarraitzen diote, ez dira egokitzen aro berriak ekarri dituen aldaketetara, dagoeneko gaingidurik, aldaturik, itzalirik edo indargaldurik dauden aldaerak baliatzen dituzte (Camino 2009: 71). Hala eta guztiz ere, orohar ez da jende oso heldua baliatu ikerketa honetarako, neka-

garria izan daitekeelako beraientzat gisa honetako galdetegiak jasatea eta, gainera, badaudelako jasota Gernika-Lumoko lekukotasun zaharrak Badihardugu Euskara Elkartearen www.ahotsak.com web orri interesgarrian, besteak beste.

2. **Adin-taldea (1951-1964).** 1951-1964 urteen artean jaiotakoak, 47-59 urte artekoak, beraz. Beharrezko ikusi da adin-talde hau bereiztea; izan ere, helduarotik zahartzarorako adin-taldea da honako hau eta, aurreko adin-taldeak ez bezala, adin-talde honetakoek heziketa gaztelaniaz jaso dute. Euskara etxean edota kalean ikasitakoa daukate eta, zenbaiten kasuan, gerora alfabetatu dira euskaraz. Horrez gain, lan merkatuan hizkuntza estandarra erabiltzeko presioak ere izan du nolabaiteko eragina euskara batura jotzeko (Camino, 2009: 71)
3. **Adin-taldea (1965-1980).** 1965-1980 urteen artean jaiotakoak, 31-46 urte artekoak, beraz. Honako hau, helduaroari dagokion adin-taldea da. Adin-talde honetakoak izan dira lehenengoak hezkuntza euskara batuan jasotzen. Halaber, helduei egotzi zaien hizkuntza-ezaugarri nagusia, gero eta gordetzaleago izatea da, gordetze hori mintzo estandararen arauak gordetzearen alde-tik ulerturik, baina denbora errealeko ikerketen ebidentziak erakutsi du joera hau ez dela unibertsala (Camino 2009: 71).
4. **Adin-taldea (1981-1990).** 1981-1990 urteen artean jaiotakoak, 21-30 urte artekoak, beraz. Nerabezarotik helduarorako pasabidean dagoen adin-taldea da honako hau. Adin-talde honetakoak dira txikitatik teknologiaren garapena ezagutu duen lehenengo adin-taldea eta antzinako gizartetik modernorako jauzia jasan duena. Pentsatzekoa da, aldaketa hauekin guzti-ekin hizkeran bertan ere aldaketak gertatu direla, gizarte berrira egokitze-ko borroka horretan. Nerabeek bezala, gaur egun talde hau osatzen duten gazteek Euskara Batuen eragina izan dute txikitatik, bai eskolan, bai komunikabideetan.
5. **Adin-taldea (1991-2000).** 1991-2000 urteen artean jaiotakoak, 11-20 urte artekoak, beraz. Sasoi honetan espero da umea heldu bilakatzen hastea eta, berebat, garai honetan hasten dira umeak lagunekin kalera ateratzen guraso barik. Honek talde sena sortzea ahalbidetzen du eta berekin mintzo estilo baten eraketa. Berebat sasoi honetan hasten da umeen eta gurasoen arteko tartea zabal-tzen eta mugak finkatzen. Hori dela eta, esan daiteke garai honetan hasten dela aldakortasuna hitz-tunarengan, umeak helduengandik bereizteko nahi horrek bultzatuta. Horrez gain, gaur egun talde hau osatzen duten gazteek euskara batuen eragina izan dute txikitatik, bai eskolan, bai komunikabideetan.

Esan bezala, 63 lekukok osatzen dute ikerketa honetarako bildutako corpusa. Hala ere, ez da lekuko kopuru berbera grabatu adin talde bakoitzean. Azken bi adin-taldeetan lekuko gehiago grabatu dira eskolen arabera-ko sailkapena ere egin nahi izan delako eta honek, ezinbestean, lekuko gehiago grabatzera eraman gaitu. Gainera, 2. adin-taldean oso zaila suertatu da euskara modu naturalean, trabarik eta zailtasunik gabe hitz egiten duten lekukoak bilatzea. Izan ere, lehenago azaldutako kale neurketek (§2.4) argi erakusten dute euskararen erabilerari dagokionez adin-taldean arteko aldea nabarmena dela; hain zuzen ere 25 eta 64 urteen artean erabiltzen da euskara gutxien. Horrez gain, lehen azaldu dugun bezala (§2.4), adin-talde horretan

oso zabalduta dago beraien euskararen inguruko konplexua, txukun egiten dutenek ere uste baitute beraien euskara kaxkarra dela. Hori dela eta, 1. 2. eta 3. adin-taldeko kontaktu askok ez dute beraien burua ikerketa honetako lekuko gisa erabiltzerik nahi izan. Adin-talde gazteak, berriz, badirudi ohituta daudela halako egoerekin, normalean ez baitute grabaketa egiteko inolako aitzakiarik jarri. 3. taulan ikus daitezke lekukoak adin taldeen arabera eta generoaren arabera:

3. taula

Informatzaileak adin taldeen eta generoaren arabera

Adin-taldea	Urte tartekak	Andrazkoak	Gizonezkoak	Guztira
1	< 1950	3	3	6
2	1951-1964	3	4	7
3	1965-1980	7	3	10
4	1981-1990	8	7	15
5	1991-2000	11	14	25
Guztira	1930-2000	32	31	63

4.2.1.2. Generoa

Gisa honetako ikerketa guztietan ez bada, gehienetan, ohikoa da gizarte-faktoreen artean generoa bereiztea. *A priori* ez dago jakiterik Gernika-Lumon generoaren araberako alderik dagoen, baina Gamindek (2010a) egindako ikerketa eta iradokizunek baieztatzeko aldeko zantzua erakusten dute.

Gauza jakina da Euskal Herrian gizonak sarritan etxetik atera direla lan bila, gerran beste herrietako eta eskualdeetako euskaldunekin batera ibili direla, tabernerarako ohitura eduki dutela, azokarako, bertsoetarako zaletasuna... eta, horregatik, arruntagoa da gizonek beren hizkerakoak ez diren hitz eta moldeak erabiltzea. Bestalde, emakumeak neskame joan behar izan dira maiz. Hori dela eta, berritzaile izatea ez dagokio norberaren generoari, pertsona bakoitzak duen jokabideari, rolari eta izaerari baizik, irekia edo irekizalea izateari, bizi izan den egoerari eta errealitateari (gehiagorako ik. Camino 2009).

4.2.1.3. Ikasketa-zentroa

Bestalde, 4. eta 5. adin-taldeen kasuan, hau da, 30 urtetik beherakoak, ikasketa-zentroaren arabera ere banatu dira. Oro har, Gernika-Lumoko lagun taldeak (edo koadrilak) ikasketa-zentroen araberakoak izaten dira adin hauetan, gerora (ezkontzean, lan bila joatean, etab.) aldatu egin badaitezke ere. Hori dela eta, banaketa hau egiteak hizkuntza-aldaketa zehazki nondik datorkeen ikusten lagun dezakeela uste da *a priori*.

§2.3. atalean azaldu denez, Gernika-Lumon Lehen Hezkuntza eskaintzen duten 4 ikasketa-zentro daude, hiru ikastola pribatu eta eskola publiko bat. Ikastolen artean, Seber Altube, San Fidel eta Mertzedede ditugu, azken biak erlijiosoak; eskola, ostera, Allende Salazar. Horrez gain, Gernika-Lumoko herritar batzuek Arratzuko

Barrutia eskolan egin dituzte beraien ikasketak, baina hauek gutxiengoa direnez, ikerketa honetan ez ditugu aintzat hartu. 4. taulan ikus daitezke grabatu diren 4. eta 5. adin-taldeko lekukoak ikasketa-zentroaren arabera sailkatuta:

4. taula

4 eta 5. adin-taldeak ikasketa-zentroaren arabera

Ikasketa-zentroa	Andrazkoak	Gizonezkoak	GUZTIRA
Allende Salazar	4	6	10
Seber Altube	5	7	12
San Fidel	5	3	8
Mertzede	5	4	9
GUZTIRA	19	20	39

4.2.1.4. Lekukoaren gurasoen jatorria

Adin-talde guztien kasuan gurasoen jatorria ere aldagai gisa hartu da ikerketa honetan, baita gurasoek hitz egiten duten hizkuntza zein den ere. §2.3. atalean azaldu denez, 1937ko bonbardaketaren ostean, inguruko herrietako biztanleek lagundu zuten Gernika-Lumoren birpopulaketan eta gaztelatik etorri zen jende kopurua ere handia izan zen.

Bestalde, §2.4. atalean azaldu denez, Gernika-Lumo merkataritza eta erdigune izateagatik inguruko herrietako jendeak bertarako joera izan du betidanik eta, horrek, inguruko herrietako hizkeren eragina egotea ekarri du eta, sarritan, inguruko herrietako jendea bertora bizitzen ere etorri da.

Hori dela eta, oso gaitza da Gernika-Lumon bizi eta gurasoak Gernika-Lumokoak bertakoak dituzten lekukoak aurkitzea. 5. taulan ikus daitezke grabatu diren lekukoak gurasoen jatorriaren eta euskararen arabera sailkatuta:

5. taula

Lekukoak gurasoen jatorriaren eta euskararen arabera

Gurasoen jatorria eta euskara	zki.
Guraso biak euskaldunak eta Gernika-Lumokoak	6
Guraso biak euskaldunak, bata Gernika-Lumokoa, bestea Busturialdekoa	11
Guraso biak euskaldunak, bata Gernika-Lumokoa, bestea urrunagokoa	2
Gurasoetako bat Gernika-Lumoko euskalduna, bestea erdalduna	12
Gurasoetako bat Gernika-Lumoko euskalduna, bestea euskaldun berria	3
Guraso biak euskaldunak, biak Busturialdekoak (Gernika-Lumoz kanpokoak)	9
Guraso biak euskaldunak, bata Busturialdekoa; bestea urrunagokoa	6
Guraso biak euskaldunak, Busturialdetik kanpokoak	2
Guraso biak erdaldunak	7
GUZTIRA	63

4.2.2. *Hizkuntza-aldagaiak*

Hizkuntza-aldaketak eguneroko hizkeran gertatzen dira eta aldaketak, funtsean, bariazioarekin hasten dira; hau da, hiztunak gauza bera adierazteko aldaera bat baino gehiago erabiltzean (Campbell [1998] 2004: 219). Hizkuntza-aldagaia edo *linguistic variable* delakoa hizkuntza-unitate bat da, gauza berbera adierazteko aldaera bi edo gehiago dituen (Tagliamonte 2012: 15). Honela dio Sankoff-ek ere (1988: 142-143): “Linguistic variables must also be alternatives (i.e. options) within the same grammatical system which have the same referential value (meaning) in running discourse”.

Bestalde, hizkuntza-aldagaiak hautatzeko kontuan izan beharrekoak zehazterakoan honela esaten du Labov-ek (1969: 728):

Although some variants may differ subtly in meaning and distribution, if they are part of a linguistic variable they will be members of a structured grammar. Moreover, the choice of one variant or the other must vary in a systematic way. There is difference, but there is structure to it. Different ways of saying more or less the same thing may occur at every level of grammar in language, in every variety of a language, in every style, dialect, and register of a language, in speaker, often even in the same discourse in the same sentence. In fact, variation is everywhere, all the time. This is why it is referred to as “inherent” variation.

Hizkuntza-aldagaiak bi eratakoak izan daitezke: beregainak edo menpekoak. Honela azaltzen ditu Tagliamontek (2012: 7):

The dependent variables are the features of the linguistic system that vary (e.g. the varying pronunciations of the same phoneme, the choice of relative pronoun, the selection of an intensifying adverb). Independent variables are the features associated with the variation. They can be external to the grammar, out in the world, relating to aspects of the social context, situation, community settings, or register. They can also be internal to the grammar, relating to the linguistic environment such as the grammatical category of the world, the type of subject in the clause, or its function.

Ikerketa honetarako beregainak diren hizkuntza-aldagaiak hartu dira eta hauetako bakoitzak goian (§4.1.) deskribatutako gizarte-faktoreekin duen harremana aztertu da.

Hizkuntza askotan hotsei dagokienean aldakortasuna handiagoa izaten da bokale-tan kontsonanteetan baino. Egia da gisa honetako ikerketa garrantzitsuenak hizkuntza germanikoetako bokalen inguruan egindakoak izan direla, ikerketa honetan, ordea, Gernika-Lumoko euskararen aldakortasuna erakusten duten hizkuntza-aldagaien erreparatzean kontsonanteen ebakera ikusi da alde nabarmenena.

Ezin ahortzi daiteke, hizkuntza-aldaketaren aitzinean kokatzen direnak ez direla gramatika, hizkuntza ala hizkuntzalasia, hiztuna bera baizik. Hizkuntza-aldaketa gertatzen den garaian, sistema nagusiari dagozkion aldaera paraleloen aitzinean nahi eta nahi ez kokaturik daude hiztunak, ondorioz, aldaeren arteko halako lehia aurkituko dute ezinbestean: “materia indigena”-ren eta “spirito extranjero”-ren arteko lehian, sistema menperatuko zenbait aldaera foniko eta morfologikok iraunen dute, eutsiko diote. Oldar berriaren aitzinean, hiztunak erabaki beharko du, ondare zaso

duen eta berezkoa duen hizkuntza-tradizioaren autonomia babestu eta nabarmen-araziko duen, ala berrikuntzei egokituko zaien (Grassi 1998: 771-72, *apud* Camino 2009: 41).

Honako hauek izan dira ikerketa honetarako erabili diren hizkuntza-aldagai independenteak: (iz) aldagaia, (it) aldagaia, (il) aldagaia, (ind) eta (ild) aldagaiak, (i_V) aldagaia, eta ('zait') aldagaia. Azaldu dira jada (§4) aldagai bakoitza aztertzeko erabilitako metodologia, beraz, aldagai bakoitzak Gernika-Lumon erakusten dituen aldaerak azalduko dira jarraian eta, ostean, hizkuntza-aldagai bakoitzak beste gizarte-faktoreekin duen harremana aztertuko da (§5).

4.2.2.1. (iz) aldagaia

(iz) aldagaia aztertzeko erabili diren berbak honako hauek izan dira: batetik, *bizi*, *gizon*, *izen* eta *izan*; eta, bestetik, *haize*, *aizkora* eta *eleiza*. Kasu hauetan, (1) bilakabide fonetikoaren emaitzaren ondorio gisa (iz) aldagaiaren [f] aldaera sabaiaurrekoa erabiltzen den ala [ɬ] aldaera apikaria erabiltzen den aztertuko da:

$$(1) \quad i / Vj + z/s \rightarrow ix / V(j)x$$

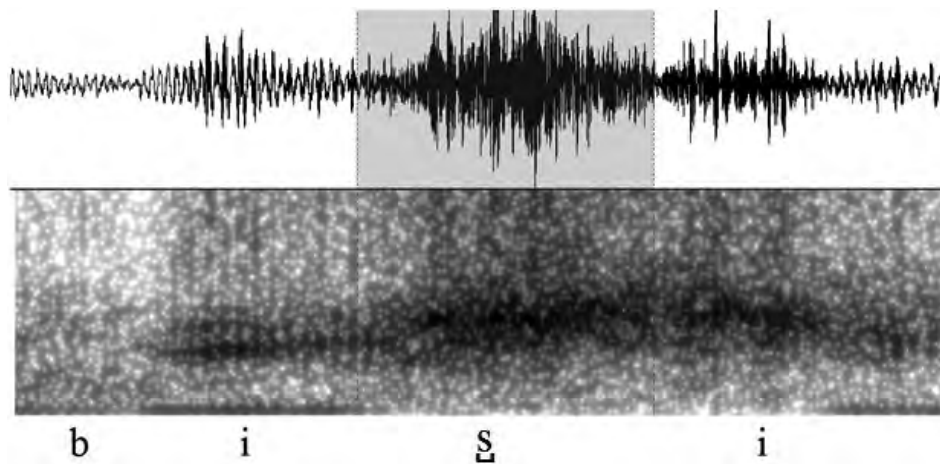
Bilakabide honen eraginez, beraz, (iz) aldagaiak bi aldaera izan ditzake Gernika-Lumoko euskarari: [i^f] eta [i^ɬ]. Igurzkarien ezaugarri akustikoak aztertzeko indize desberdinak iradoki dira. Euron arteko bat igurzkariak espektroan sortzen duten zarataren banaketa eta kontzentrazioaren altuera desberdintasuna izan daitezke, baita energiaren kontzentrazioa ere (Silbert & Jong 2008, *apud* Gaminde et al. 2012: 57):

Previous research leads us to expect that coronal fricatives will have higher spectral means, lower spectral standard deviations, higher spectral kurtosis, and lower spectral skewness, than labio dental fricatives. More specifically, coronals will have negative spectral skewnesses, while labiodentals will have spectral skewnesses near zero. Phonologically voiced fricatives will have higher spectral standard deviations, lower i.e., more negative spectral slice, and lower spectral kurtosis, regardless of prosodic context. Although the effects of changes in cross-section area.

Gaminde et lag. (2012) lanean /s/-ren palatalizazioa akustikoki aztertzeko bost adierazle akustiko hartu dira: "Grabitate zentroa" (Gz), "Desbiderapen estandarra" (Sd), "Skewness" (Sk) edo "alborapen neurria", "Kurtosia" (K) eta "Energiaren kontzentrazioa" (Hz). Grabitate zentroaren bidez, espektro bateko frekuentzien altueraren batez bestekoa neurtzen da; desbiderapen estandarraren bidez neurtzen da, espektroaren frekuentzia zenbatetan desbidera daitekeen grabitate zentrotik; skewness distribuzio baten asimetria graduaren neurria da; kurtosia distribuzio baten erpin gradua da, distribuzio baten laugarren erdiguneko momentuaren forma normalizatu-tzat definitua; eta azkenik, energiaren kontzentrazioa handiena zein frekuentzian gertatzen den aztertzen da. Hualdek (2009: 5) egindako ikerketak erakusten duenez, [ɬ]-ren grabitate zentroa [s]-rena baino askoz altuagoa da eta [f]-ren grabitate zentroa da denetan baxuena. Skewness-ari dagokionez, Hualderen ikerketaren arabera, [ɬ] eta [f] dira balio altuena erakusten dutenak, baina bien arteko desberdintasuna ez da oso nabarmena. Gaminde et lag. (2012) lanean adierazten denez, desbiderapen estanda-

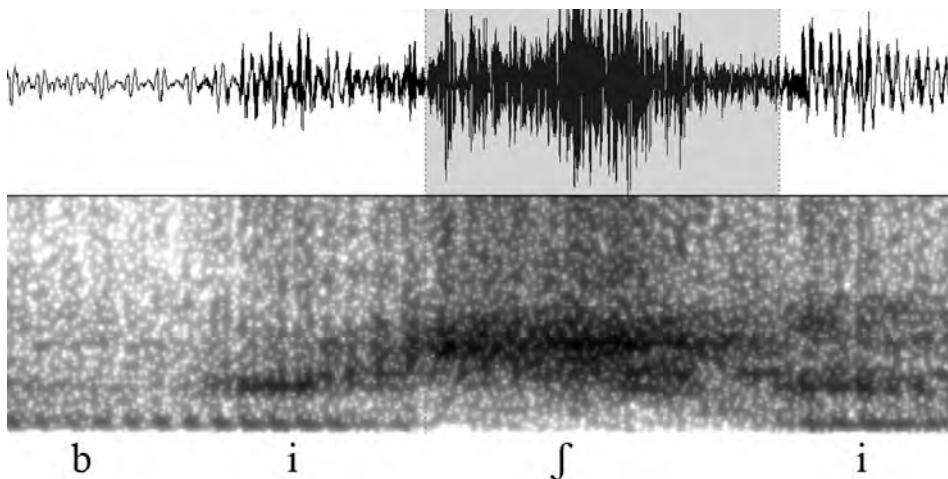
rra eta kurtosia dira [ʂ] eta [ʃ] arteko aldea ondoen irudikatzen dutenak; izan ere, [ʃ] sabaiaurrekoak [ʂ] apikariak baino desbiderapen estandar altuagoa daukala erakusten dute haien datuek eta, kurtosia, aldiz, bajuagoa.

Ikerketa honetako datuak bat datoz Gaminde eta lag. (2012) datuekin; izan ere, espektrogrametan ikus daitekeenez, zarataren kontzentrazioak ez du balio bereizgarri handiegirik erakusten:



1. espektrograma

[biʂi]



2. espektrograma

[biʃi]

Bestetik, ikerketa honetako datuetatik ateratako emaitzek erakusten dute [ʂ] eta [ʃ] aldaeren arteko desberdintasun nagusia desbiderapen estandarrean (Sd) eta kurtosian (K) datzala; izan ere, 6. taulan ematen diren batezbestekoen arabera, [ʃ] aldaerak desbiderapen estandar altuagoa eta kurtosi bajuagoa ditu [ʂ] aldaerak baino:

6. taula

(s) aldagaiaren sd eta k-ren batezbestekoak

	Sd	K
[ʂ]	817,41	13,56
[ʃ]	1422	2,5

4.2.2.2. (it) aldagaia

(it) aldagaia aztertzeko erabili diren berbak honako hauek izan dira: *aitita*, *ito*, *polito*, *polita* eta *badakit*. Kasu hauetan, (2) bilakabide fonetikoaren emaitzaren ondorio gisa (it) aldagaiaren [c] aldaera herskari sabaikaria erabiltzen den, [tʃ] aldaera afrikatu sabaiaurrekoa erabiltzen den ala [tʂ] aldaera afrikatu hobikari lepokaria erabiltzen den aztertu da:

$$(2) \quad i / Vj+ \quad t \rightarrow itt / V(j)tt$$

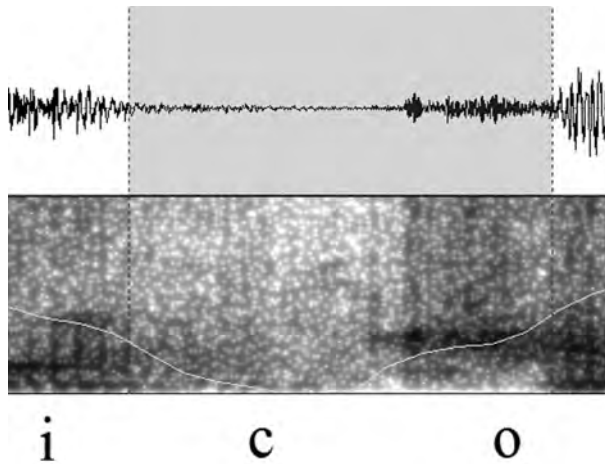
Bestalde, gazteen artean palatalizatu gabeko aldaera ere entzun daiteke, [it], batez ere hitz amaieran. Horrez gain, batez ere lekuko gazteen kasuan ez [tʃ], ez [tʂ] ez den tarteko ebakera bat entzun daiteke (Gaminde eta lag 2012: 37):

/ts/ eta /tʃ/ bereizketa galdu duten informatzaileen artean batzuek /tʃ/ argia egiten dute eta euren ebakeretan argi agertzen dira hots honen indize akustikoak. Beste informatzaile batzuek /ts/ren aldeko hautua egin dute, baina ez dirudi ingurune guztietan ebakera bera egiten dutenik.

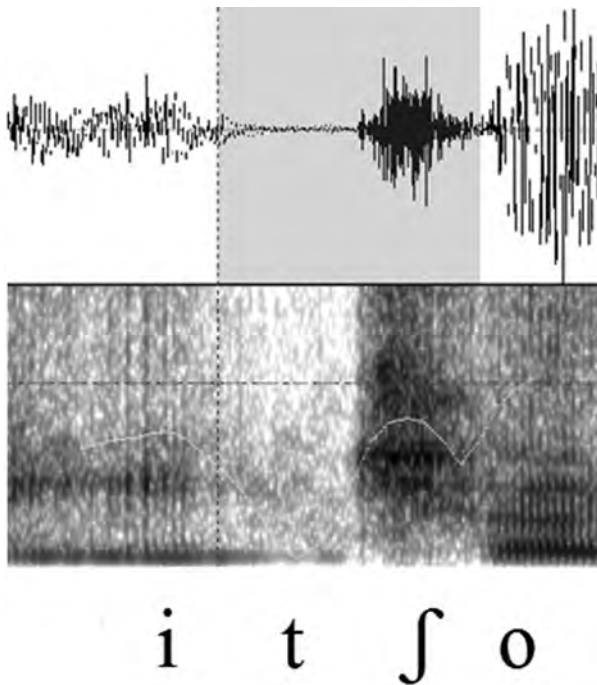
Honelakoetan ebakera zehatza zein den aztertzeko oraindik Euskal Herrian ez daukagun tresna batzuk beharko genituzke. Hala ere, eta hipotesi gisa, esan dezakegu bereizketa fonologikoa galtzean, lekuko horiek lehen banatuta zegoen espazioan orain osorik daukatela fonema afrikatu bakarra egiteko (2.1 irudia). Beraz, batzuetan ahoskuneak hurbilago egon daitezke /ts/ren espaziotik eta beste batzuetan /tʃ/renetik.

(it) aldagaiak, beraz, lau aldaera dauzka Gernika-Lumoko euskarari (2) bilakabidearen ondorioz: [c], [itʃ], [itʂ] eta [it].

[c] kontsonanteak herskari ahoskabeen ezaugarri akustikoak betetzen ditu, hau da, hersketaren ostean leherketa barraren aztarna ikus dezakegu espektrogrametan. Afrikatuetatik bereizten da, azken hauetan hersketaren ostean igurtziera dagoelako eta, beraz, afrikatuaren espektrograman igurtziera honen zarata luzea agertzen da. Herskariak leherketa barra luzea eduki dezakeen arren, beronen iraupenaren eta afrikatuaren zarataren iraupenaren aldean datza euren arteko bereizgarri akustikorik garrantzitsuenak. Herskariaren zarata handituz gero afrikatu bat lortuko litzateke. Hala ere, Gernika-Lumon eta beste hainbat herritan herskariaren zarata handiagoa da eta sarritan zaila egiten da biak bereiztea.



3. espektrograma
[ico]



4. espektrograma
[itfo]

Bestalde, [tʃ] eta [tʂ] aldagaiek antzeko ezaugarri akustikoak dituzte. Afrikatuak izanik, hersketaren ostean igurtzieraren zarata dator. Zarata hori altuera desberdinetan kontzentratzen da kontsonante bakoitzaren arabera (Gaminde eta lag. 2012: 59):

7. taula

[tʂ] eta [tʃ] aldaeren ezaugarri akustikoen batezbestekoak

	tx		tz	
	Gizonezkoa	Andrazkoa	Gizonezkoa	Andrazkoa
Gz ⁹	2888,85	4109,32	3209,2	4015,89
Sd	879,28	868,91	1498,4	953,66
Sk	1,18	0,83	-0,86	-0,038
K	15,60	7,85	0,60	11,18
Hz	2694,92	4029,36	3028,33	3733

4.2.2.3. (il) aldagaia

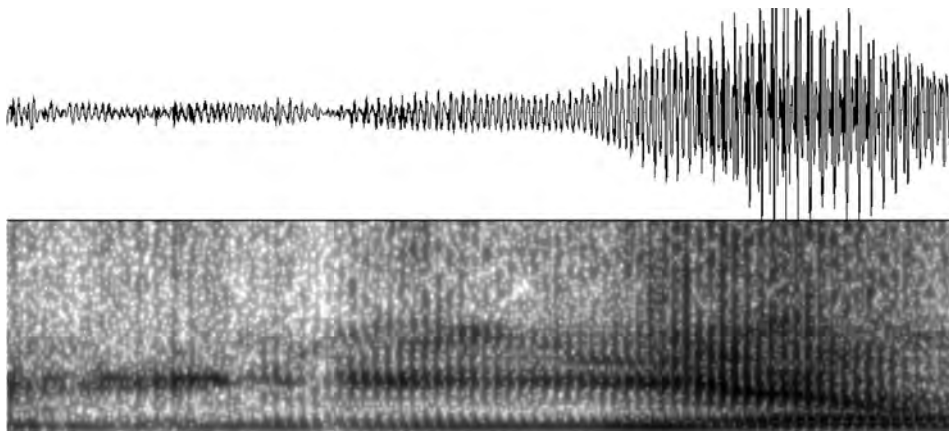
(il) aldagaia aztertzeko erabili diren berbak honako hauek izan dira: *hile/ hilabete, pila, ilun eta iluntasun*. Kasu hauetan, (3) bilakabide fonetikoaren emaitzaren ondorio gisa [ʎ] albokari sabaiaurrekoa ala [j] hurbilkaria erabiltzen den aztertu da Gernika-Lumoko euskarari:

$$(3) i / Vj / + l \rightarrow ill / V(j)ll$$

Beraz, (il) aldagaiak bi aldaera izan ditzake (3) bilakabidearen ondorioz: [ʎ] eta [j]. (il) aldagaiaren aldaera biak agertzea ez da harritzekoa, bilakabide fonologiko bera gertatu baita gaztelaniaz eta, horren ondorioz, /ʎ/ fonemak ez dauka lekurik gazte gehienen inbentarioan. Horrelako nahasteak neutralizazio deitu ohi dira. Egia da, tasun konbinaketa mota bat galduta (palataaltasuna albokaritasunarekin lotzen duena), kontraste aukera bat galtzen duela hizkuntzaren ahoskerak (sabaikari albokarien eta ez-albokarien artekoa). Ez da, ordea, egia bien arteko berdintze simetrikoa gertatzen denik, ez dira alegia biak berdin *neutralizatzen*. Batak (markatuenak) amore ematen du, nolabait esan, besteak (fonetikoki onenak) iraun egiten du (Oñederra 2004: 63).

Bestalde, [ʎ] albokari sabaiaurrekoa eta [j] hurbilkari sabaikaria argi bereizten dira espektrogramen bidez:

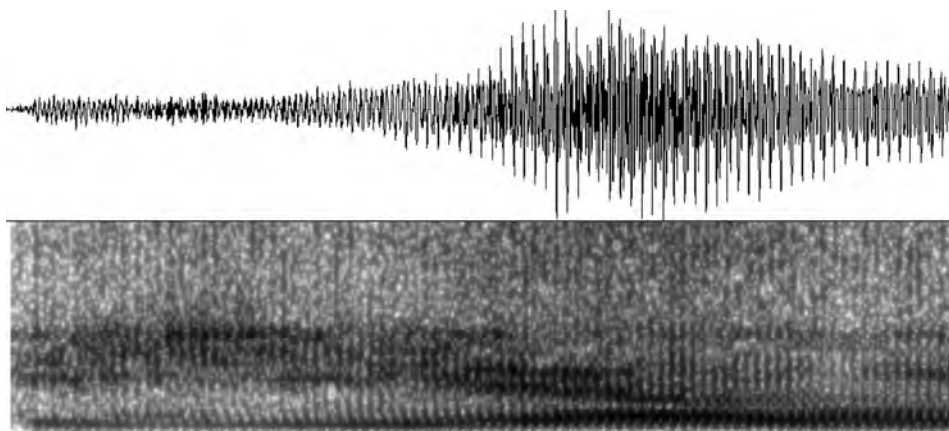
⁹ Gz: Grabitate Zentroa; Sd: desbiderapen estandarra (*standard deviation*); Sk: Skewness-a; K: Kurtosia; Hz: Energiaren Kontzentrazioa.



iñeaw

5. espektrograma

[iñeaw]



ijeaw

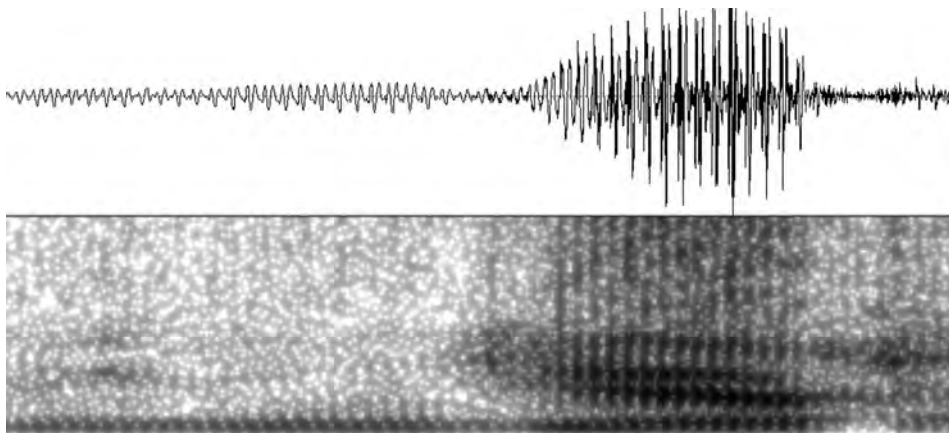
6. espektrograma

[iḱeaw]

4.2.2.4. (ind) eta (ild) aldagaiak

(ind) eta (ild) aldagaiak aztertzeko erabili diren berbak honako hauek izan dira: *ilda, eginda, indar, indaba, beldur, isildu, trankildu, hurbildu, egin dute, ipini ditut,*

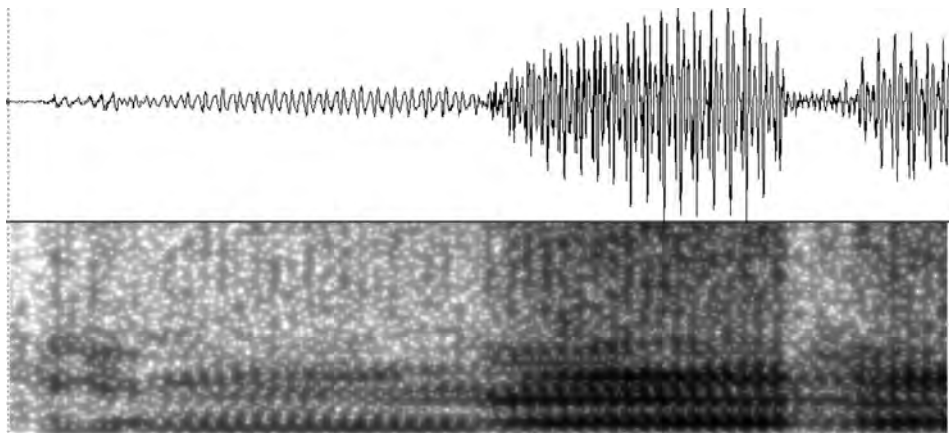
egin du eta ezin dut. Kasu hauetan, aldaera palatalizatua erabiltzen den ala ez aztertu da, beraz, aldagai bakoitzerako bi aldaera entzun daitezke Gernika-Lumoko euskaran: [ind] eta [ild] palatalizatu gabekoak; eta [iɲdʲ] eta [iɫdʲ] palatalizatuak. Hauen arteko aldakortasuna sistematikoki aztertzeo ez ditugu adierazle akustikoak kontuan izan, euren arteko aldea nabarmena izanik ongi bereizten baitira bata bestearengandik.



indier

7. espektrograma

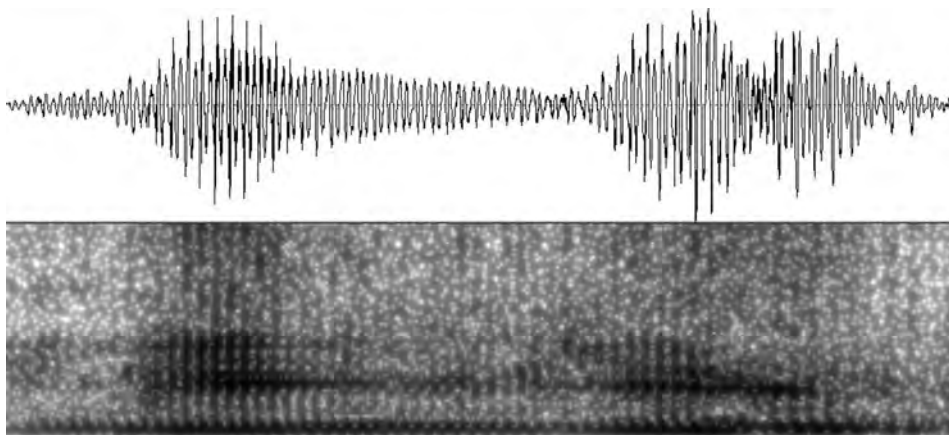
[iɲdʲer]



indar

8. espektrograma

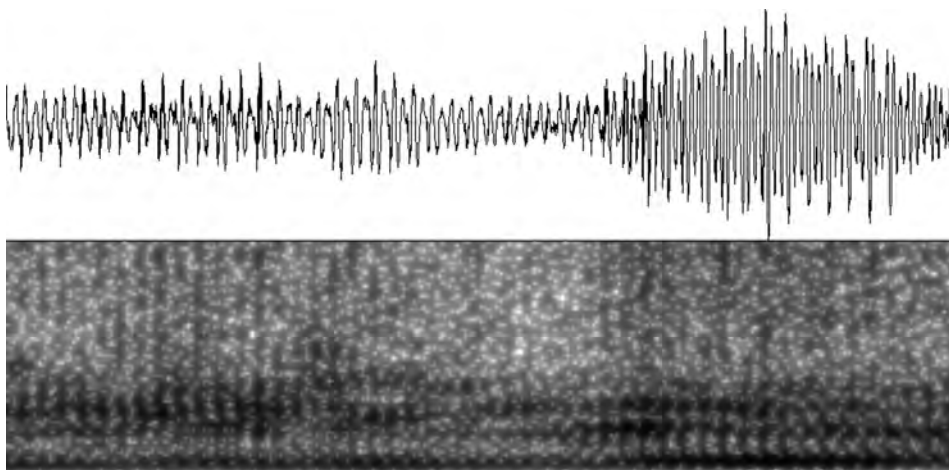
[indar]



iɫd̪ie

9. espektrograma

[iɫd̪ie]



ilde

10. espektrograma

[ilde]

[n] sudurkari hobikaria eta [l] albokari hobikariaren arteko antzekotasuna, kontsonante ozen izatean datza. Kontsonante sudurkariak, albokariak eta dardarkariak dira ozenak, baina euskaran, behintzat, lehenengo biak bakarrik palatalizatzen ditu [i] bokalak edo [j] bere kide irristariak. Bestalde, /d/ren palatalizazioa gertatzeko

lehenengo eta behin arau baten bidez /l/ eta /n/ palatalizatzen dira eta horren ondorioz /d/ palatalizatzen da (*apud* Gaminde 2003: 11-12):

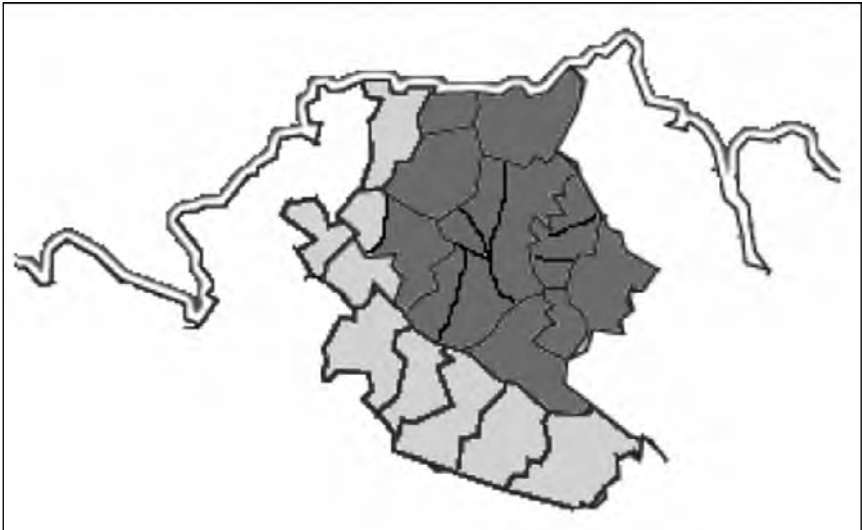
+ horz ---> + sabai /+ sabai_____

Arau honen hedadura taula honetan eta ondoko mapan ikus daiteke:

8. taula

Aldaera sabaikariaren (+) eta ez-sabaikariaren (–) hedadura

iny		iny	
Bakio	+	Emerando	+
Meñakabarrena	+	Larrauri	+
Belako	+	Zabalondo	+
Gatika	+	Butroe	–
Laukiz	–	Urduliz	–
Arrieta	+	Fruiz	+
Fika	+	Lezama	–
Derio	–	Loiu	–
Mesterika	+	Markaida	+
Birle	+	Jatabe	+
Lemoiz	–	Gamiz	+
Zamudio	–	Larrabetzu	–



5. mapa

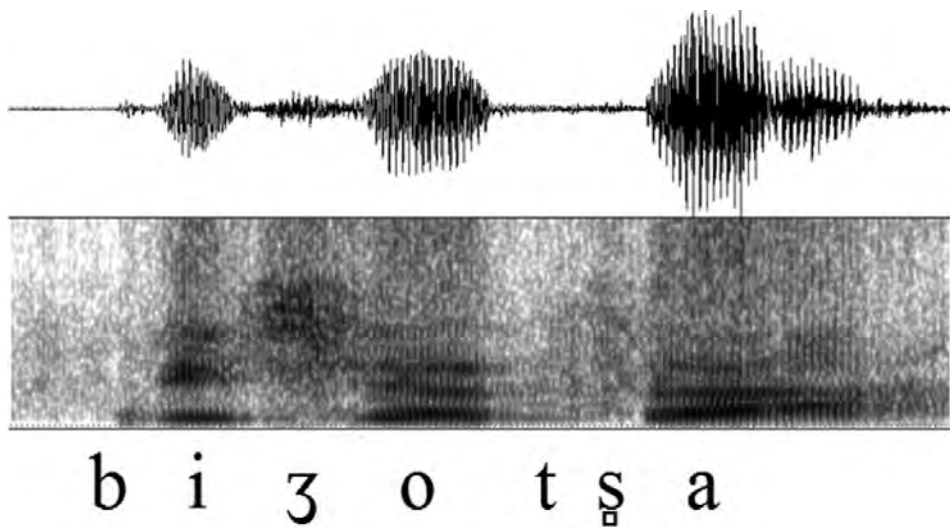
Gris iluna, /iny/ aldaera sabaikaria: Bakio, Emerando, Mesterika, Meñakabarrena, Larrauri, Markaida, Belako, Zabalondo, Birle, Gatika, Jatabe, Arrieta, Fruiz, Gamiz eta Fika.
Gris argia, /ind/ aldaera ez-sabaikaria: Butroe, Laukiz, Urduliz, Lemoiz, Lezama, Zamudio, Derio, Loiu eta Larrabetzu.

Beraz, Busturialdearekin kontaktuan dauden herrietan ezagunak dira aldaera palatalizatuak.

4.2.2.5. (i_V) aldagaia

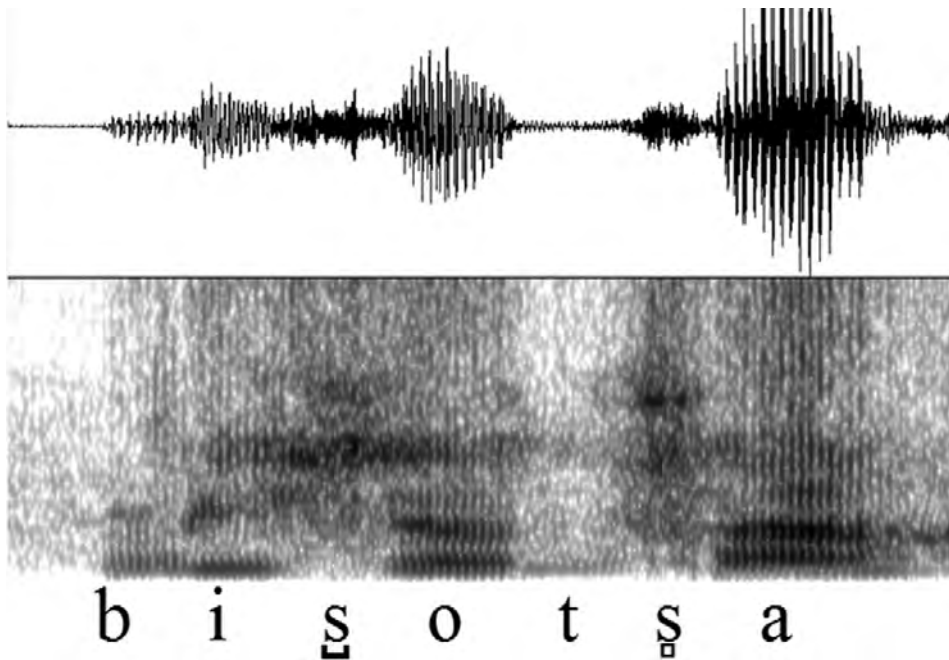
Jakina denez, mendebaleko euskalkian *i* bokala nahiz *Vj* bokalerdia *a*, *e*, edo *o* bokalaren aurretik doanean arau fonologiko bat gertatzen da, bokal bien artean kontsonante epentetikoa tartekatzen duena. Kontsonante epentetiko horrek, alaber, aldaera bi ditu Gernika-Lumoko euskarari: ahostun sabaiaurrekoa [ʒ] eta ahoskabe apikaria [ʂ]. (i_V) aldagaia aztertzeko erabili diren berbak honako hauek izan dira: *bixotza*, *indixabak*, *ogixe*, *eguskixe*, *mendixek*, *merixendie*, *armarixoa*. Kasu hauetan, aldaera ahostuna ala ahoskabea erabiltzen den aztertu da, baita epentesirik tartekatzen ez den kasua ere.

(i_V) aldagaiaren [ʒ] aldaera sabaiaurreko ahostuna eta [ʂ] ahoskabe apikaria bereizten dituen, ahoskuneaz gain espektrograman agertzen den [ʒ] aldaera ahostunaren ahostuntasun barra da:



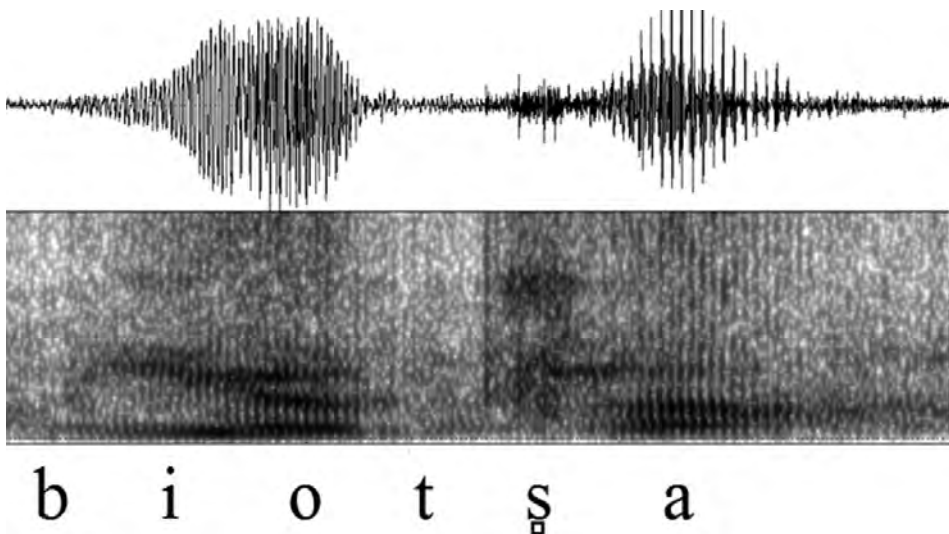
11. espektrograma

[bixotʂa]



12. espektrograma

[bişotşa]



13. espektrograma

[biotşa]

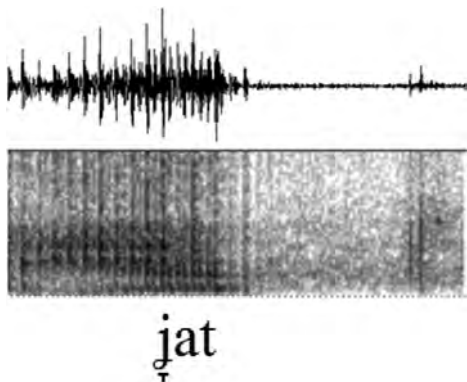
4.2.2.6. ('zait') *aldagaia*

Gauza jakina da mendebaleko euskalkian bilakaera fonetiko berezia egon dela "NOR-NORI saileko adizkietan ['zait' gisakoak]; γ - / dx - / j - aurkitzen ditugu mendebalek ekialdera goazela; ez z - orokorra. Hona hemen zabalduen dauden adizkiak: *yat* 'zait', *yak* 'zaik/zain', *yako* 'zaio', *yaku* 'zaigu', *yatzu* 'zaizu', *yatzue* 'zaizue', *yake* 'zaie'. Ipar-mendebaleko hizkeretan, berriz, d - nagusitu da azkenaldian" (Zuazo 2008: 77-78).

Bizkaierazko gramatika eta deskribapen guztietan aipatzen da euskalki honek NOR-NORI sailean "j" duela hasieran, gainontzeko euskalkietan / z / dena. Baina deskribapen gehienak hor geratzen dira, "j" horren nortasun fonetikoari garrantzia gehiagorik eman gabe. Gamindek (1984a, 1984b, 1985a) berak, ('zait') aldagaia bizkaieran duen eremu geografikoa eta herri bakoitzean duen izaera fonetikoa zehazten ditu, baina ez du kontuan hartzen herri bakoitzean desberdintasunik egon daitekeenik gizarte-faktoreen arabera, esate baterako, adinaren arabera desberdintasuna.

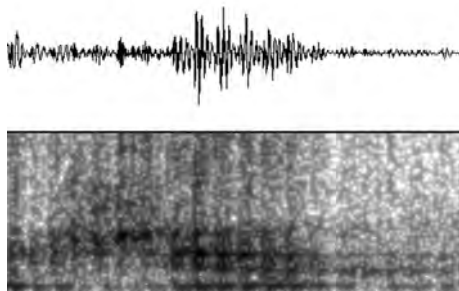
Gernika-Lumon bertan denek ez dute "j" hori berdin ebakitzen; oro har, lau aldaera ditu: [j], [dʒ], [j̥], [d]. Bestalde [j̥] eta [d] aldaerak erabiltzen dituzten hiztunek, hasierako kontsonante hori ez dute beti ahoskatzen ([ate] 'zait', [ako] 'zaio', etab.); izan ere, elkarren segidan ahoskatzen diren hotsen arteko elkarreagina ahalbidetzen du ebakidetzak, hotsak ez baitira banan-banan hasi eta bukatu egiten. Gehiago edo gutxiago, hots bat amaitu orduko, hurrengo hasia da (Oñederra 2004: 103). Horrez gain, / z / kontsonante ozen baten ostean doanean, [dʒ] aldaera ahoska daiteke —beste hainbat hizkeratan bezala— Gernika-Lumoko euskaran. Honela dio Oñederrak (2004: 25)

Afrikatuaren aldeko ordezkatzeara fonetikaren ikuspuntutik uler daiteke. Labur eta erraz, gogora dezagun kontsonante ozenak herskari direla neurri batean. Erraz bide da hersketa-osagai hori luzatzea txistukarirako trantsizioan, eta, hala, afrikatzea gertarazi. Ez da, beraz, harritzeko beste hizkuntza batzuetan ere aurkitzea. Weinreich-ek ([1953] 1979: 15) jasotzen du Suitzako Feldiseko Romanschean gertatzen dena, / l , $\acute{a}$, n / kontsonante ozenen ondoren. Ingeleseztan ere gertatzen da / n / sudurkariaren ondoren behintzat, nahiz eta hiztunak ez diren «konturatzen».



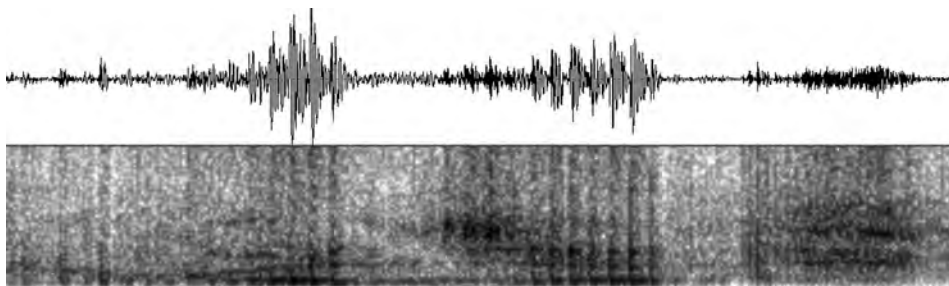
14. espektrograma

[jat]



15. espektrograma

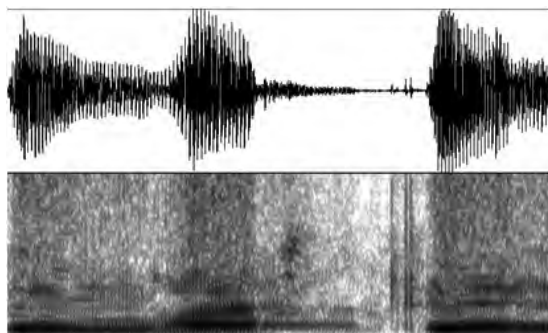
[zat]



xwan d3at

16. espektrograma

[xwan d3at]



ingo a3te

17. espektrograma

[ingo a3te]

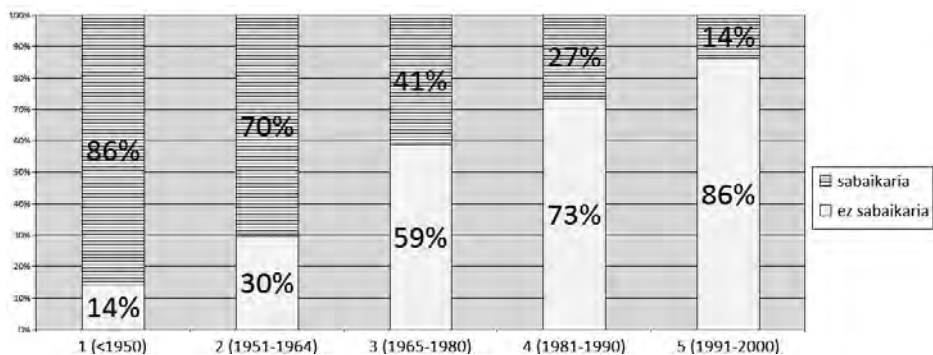
5. Analisia

Datuen analisia egiteko, 63 lekukoren 4001 erantzunetan oinarritu gara, baina amaierako ondorioak, datu hauez gain, elkarrizketaren aurretik eta ostean lekukoarekin izandako solasaldietan oinarrituta ere atera dira.

5.1. (iz) aldagaia

4.4.2.1.1 atalean deskribatutako (iz) aldagaiko kontsonante txistukariak bi ebakera izan ditzake Gernika-Lumoko euskararen: [ʃ] edo <x> auresabaikaria (edo palatala) eta [ɟ] edo <s> apikaria. Adinaren arabera saillkapena eginez gero, ikus daiteke adin-talde guztietan dagoela bai ebakera palatala, bai apikaria. 1. adin-taldekoen

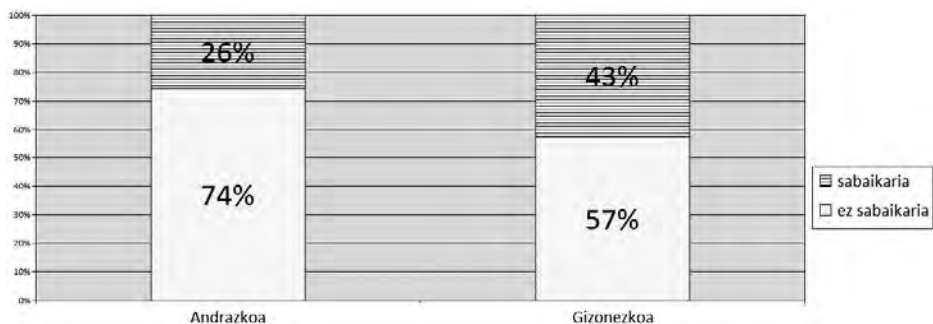
artean nagusi da aldaera palatala eta 5. adin-taldean, ostera, ebakera ez-sabaikaria da nagusi. 2. grafikoa ikus daitekeenez, adinean behera egin ahala irauli egiten da txistukari bataren eta bestearen arteko zenbatekoa, 1. adin-taldean % 86ko agerraldia duena palatala baita, baina 5. adin-aldean, ostera, aldaera ez-sabaikaria da jasotako laginean zenbateko hori erakusten duena; beraz, nabarmen egin du gora ebakera apikariak adinean behera egin ahala:



2. grafikoa

(iz) aldagaia adin-taldeetan arabera

Lekukoen sailkapena generoaren arabera eginez gero, 3. grafikoa ikus daiteke bai gizonezkoek, bai andrazkoek aldaera biak erabiltzen dituztela; hala ere, andrazkoek gizonezkoek baino maiztasun handiagoz erabiltzen dute forma apikaria, % 74an andrazkoek, % 57an gizonezkoek:

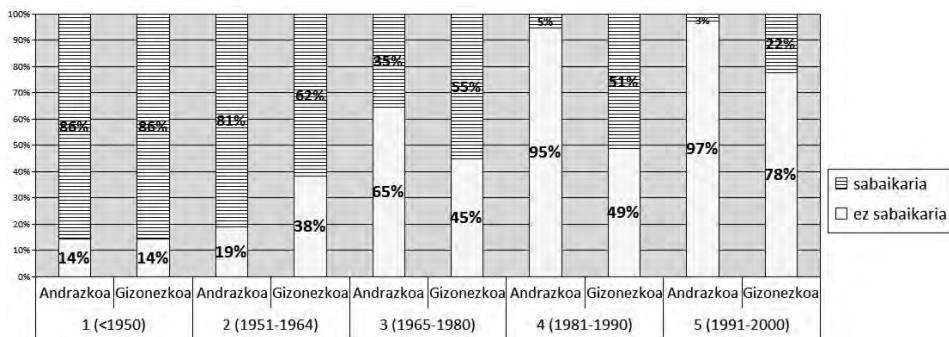


3. grafikoa

(iz) aldagaia generoaren arabera

Bestalde, adin-taldean eta generoaren arteko konbinaketa eginez gero, 4. grafikoa ikus daiteke 2. adin-taldeko gizonezkoen artean hasten dela bereizketa nabar-

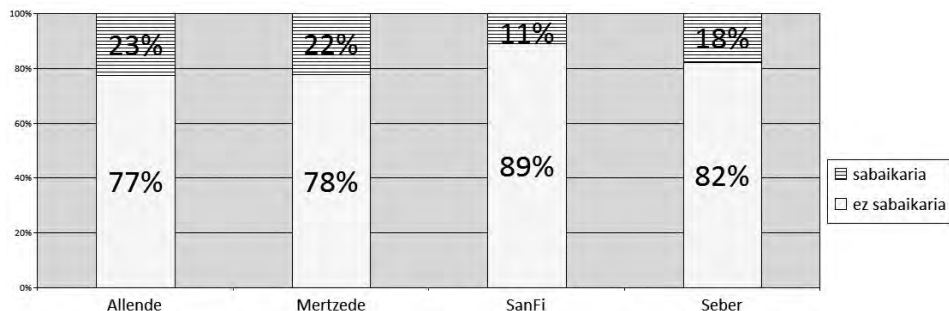
menena, gizonetzkoek emakumezkoek baino % 19 gehiago erabiltzen baitute aldaera ez-sabaikaria. Halabaina, aldaera ez-sabaikariaren erabilerak ondoko adin-taldeetan nabarmenago egiten du gora andrazkoen artean gizonetzkoen artean baino; badirudi aldaketa gizonetzkoen artean emakumezkoen artean baino gradualagoa dela, gutxika-gutxika egiten baitu gora aldaera apikariaren maiztasunak. Izan ere, 3. adin-taldeko andrazkoak aldaera apikaria sabaikaria baino maiztasun gehiagoz erabiltzen dute jada eta gizonetzkoek, oster, oraindik aldaera sabaikaria erabiltzen dute apikaria baino gehiago. Ondoko adin-taldeetan ere (4. eta 5. adin-taldeetan) gizonetzkoek nahiko maiztasun handiz erabiltzen dute aldaera sabaikaria eta andrazkoek, oster, kasuen % 5ean baino ez. Beraz, datu hauen arabera esan daiteke gizonetzkoek andazkoek baino luzarago eutsi diotela aldaera sabaikariari:



4. grafikoa

(iz) aldagaia generoaren eta adin-taldeen arabera

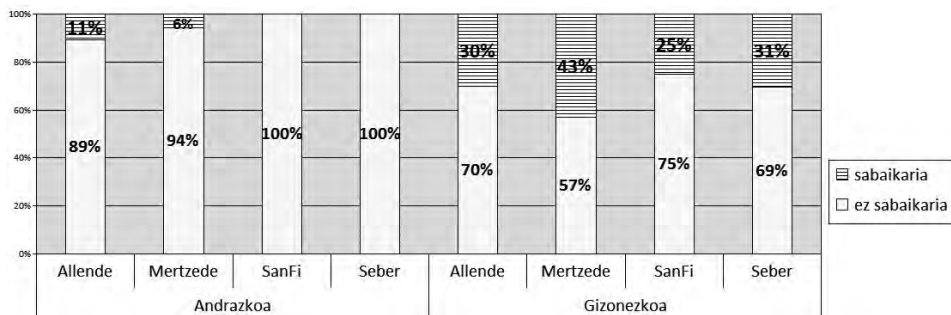
4. eta 5. adin-taldeak Ikasketa-zentroaren arabera sailkatuz gero, 5. grafikoa ez da alde nabarmenik ikusten batetik bestera; izan ere, ikasketa-zentro guztietan erabiltzen dira bi aldaerak eta, gainera, antzeko maiztasunez:



5. grafikoa

(iz) aldagaia ikasketa-zentroen arabera

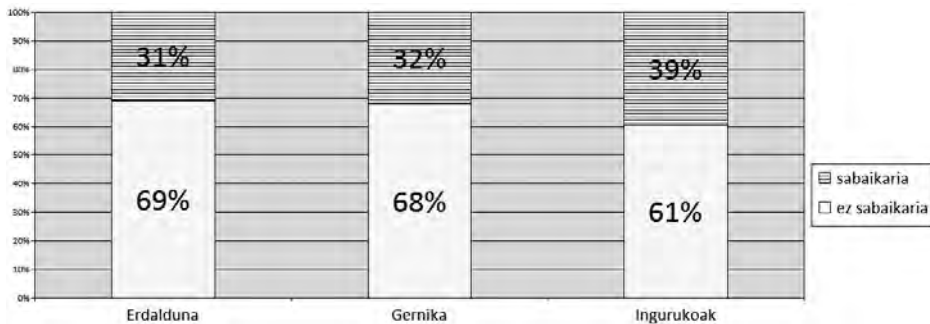
Baina ikasketa-zentroetan generoaren araberrako bereizketa eginez gero, 6. grafikoan ikus daiteke badagoela desberdintasuna; izan ere, San Fidel eta Seber Altube ikastola pribatuetakoa andrazkoek ez dute aldaera sabaikaria erabiltzen. Gainerako ikasketa-zentroetan, bestalde, espero zitekeen bezala, gizonezkoek emakumezkoek baino maiztasun gehiagoz erabiltzen dute aldaera palatala:



6. grafikoa

(iz) aldagaia ikasketa-zentroen eta generoaren arabera

Gurasoen jatorriari erreparatuta, ikus daiteke ez dagoela alde nabarmenik guraso gernikarrak, ingurukoak edo erdaldunak dituztenen kasuan, baina badirudi inguruko herrietako guraso euskaldunak dituztenak direla aldaera sabaikariari (% 39) gehien eutsi diotenak (7. grafikoa):



7. grafikoa

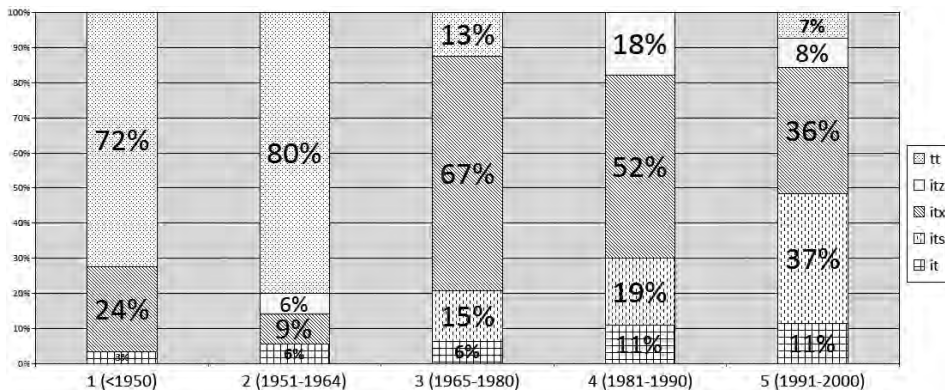
(iz) aldagaia gurasoen jatorriaren arabera

Grafiko hauetatik ondoriozta daitekeenez, (iz) aldagaiari dagokionez gizarte-faktore esanguratsuenak adina, generoa eta ikasketa-zentroa dira; izan ere, adin-talde gazteenetako andrazkoen artean aldaera palatala erabat galduta dago dagoeneko, zehazkiago San Fidel eta Seber Altube ikastoletako andrazkoengan. Era berean, esan daiteke gizonezkoak kontserbatzaileagoak direla ebakera sabaikariari dagokionez. Beraz, badirudi andrazkoek errazago onartzen dituztela berrikuntzak gizonezkoek baino. Horrez gain, esan daiteke desfonologizazioa gertatu dela adin-talde gazteen-engan, helduek egiten duten [s] eta [ʃ] arteko oposaketa galdu baitute.

5.2. (it) aldagaia

4.4.2.1.2. atalean deskribatutako (it) aldagaiko kontsonanteak hitz barruan hainbat aldaera izan ditzake Gernika-Lumoko euskaran: [c]¹⁰ edo <tt> herskari sabaikaria, [tʃ]¹¹ edo <tx> afrikatu sabaiaurrekoa eta [tʂ]¹² edo <tz> afrikatu hobikari lepokaria. Horrez gain, batez ere lekuko gazteen kasuan ez [tʃ], ez [tʂ] ez den ebakera bat entzun daiteke, grafikoetan *ts* gisa agertuko dena. Dena dela, horrekin ez da adierazi nahi [tʂ]¹³-ren (<ts>) pareko denik, baizik eta ez dela honen transkribaketarako ikurrik ezagutzen *IPA*-n eta, beraz, Gernika-Lumoko aldaeran ez dagoenez afrikatu hobikari apikaririk, honi dagokion ikurra baliatu da tarteko beste hots hori adierazteko. Hitz amaierari dagokionez, ostera, [c] herskari sabaikaria, [tʃ] afrikatu sabaiaurrekoa eta [tʂ] afrikatu hobikari lepokariaz gain, sabaikaritu gabeko [it] aldaera ere badago.

Adinaren arabera sailkapena eginez gero, 8. grafikoan ikus daiteke 1. eta 2. adin-taldeetan nagusitzen den ebakera [c] herskari sabaikaria dela (% 72 eta % 80). Ebakera honek 3. adin-taldean beherakada nabarmena jasan du (% 13), honen lekua [tʃ] afrikatu sabaiaurrekoak hartu baitu gehienbat (% 67) eta, izan ere, ebakera hau da ondoko adin-taldeetan (4. na eta 5. na) nagusitzen dena. Bestalde, [tʂ] ebakera hobikari lepokaria jada 2. adin-taldean agertzen zaigu (% 6), baina 4. eta 5. adin-taldeetan aurkitzen da gehienbat (% 18 eta % 8). Horrez gain, *ts* gisa izendatu dugun [tʃ] eta [tʂ] tarteko afrikatu horren ebakera, 3. adin-taldean agertzen zaigu lehenengoz (% 15) eta nabarmen egiten du gora, batez ere, 5. adin-taldean (% 37). (it) aldagaia hitz amaieran doanean aurki daitekeen aldaera ez-sabaikariari dagokionez —hots, *it*—, jada lehenengo adin-taldetik ageri zaigu (% 3) eta gorantz doa honen erabilera adinean behera egin ahala (% 6-% 11). Beraz, dirudienez, hitz amaierako *-it* sabaikaritzeko joera galduz doa Gernika-Lumoko euskaran:



8. grafikoa

(it) aldagaia adinaren arabera

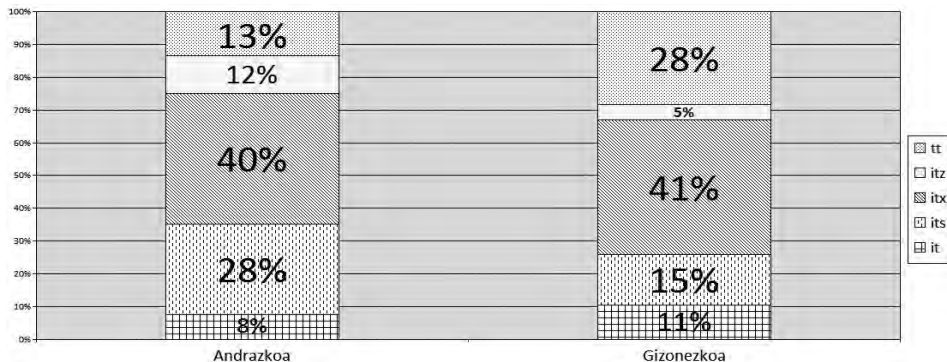
¹⁰ [c] grafikoetan “tt” gisa agertzen da.

¹¹ [tʃ] grafikoetan “tx” gisa agertzen da.

¹² [tʂ] grafikoetan “tz” gisa agertzen da.

¹³ [tʂ] eta [tʃ] artekoa grafikoetan “ts” gisa agertzen da.

Generoaren arabera bereizketa eginez gero, ostera, 9. grafikoa ikus daiteke bi generoetan entzun daitezkeela aldaera guztiak; hala ere, [c] aldaera gehiagotan agertzen da gizonezkoengan (% 28) andrazkoengan baino (% 13) eta, bestalde, *ts* antzeko hori gehiagotan ageri da andrazkoen artean (% 28), gizonezkoengan baino (% 15):



9. grafikoa

(it) aldagaia generoaren arabera

Dena dela, adin-taldeak eta generoa elkarrekin aztertuz gero, 10. grafikotik hainbat ondorio atera daiteke:

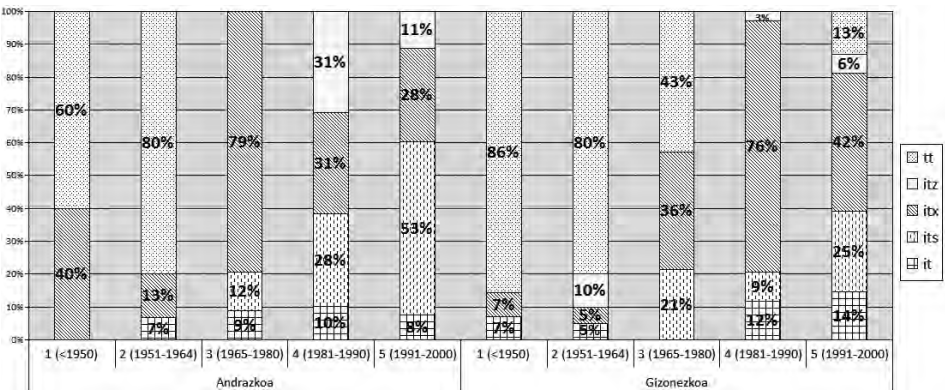
Batetik, andrazkoen artean (it) aldagaiaren aldaeren kopurua adin-taldez adin-talde handituz doala dirudi; izan ere, 1. adin-taldeko andrazkoengan [c] eta [tʃ] aldaerak daude; 2. adin-taldeko andrazkoengan, beste bi aldaerez gain hitz amaierako [it] aldaera ez sabaikaritua agertzen hasten da; 3. adin-taldeko andrazkoengan [c] aldaera desagertu eta *ts* delako hori agertzen hasten da eta, azkenik, 4. eta 5. adin-taldeko andrazkoen artean gainontzeko guztiak ez eze, [tʃ] aldaera ere agertzen da. Beraz, 4. eta 5. adin-taldeko andrazkoen artean aldagai beraren 4 aldaera entzutera iritsi gaitzke: [tʃ], [it], [tʃ] eta delako *ts* hori.

Horrez gain, 1. eta 2. adin-taldeetan [c] ebakera nagusi izateaz gain (% 60 eta % 80), andrazkoek zein gizonezkoek maiztasun bertsuetan erabiltzen dute. Hala ere, 1. adin-taldeko andrazkoek [tʃ] aldaera ere oso maiztasun handiz (% 40) erabiltzen dute. Azken aldaera honen erabilera izugarri hazten da 3. adin-taldeko andrazkoen artean (% 79), baina hurrengo adin-taldeetan aldaketa bat dago eta gizonezkoengan hasten da nagusitzen.

Bestetik, *ts* antzeko hori 3. adin-taldeko gizon zein andrazkoen artean agertzen da, baina 5. adin-taldean batez ere andrazkoek erabiltzen dute (% 53). [tʃ] ebakerrari dagokionez, 2. adin-taldeko gizonezkoengan agertzen zaigu lehenengoz (% 10), eta 4. eta 5. adin-taldeetan bai andrazkoek (% 31 eta % 11), bai gizonezkoek (% 3 eta % 6) darabilte, andrazkoek maiztasun gehiagoz, halere.

[c] ebakera 3. adin-taldeko andrazkoengan jada ez zaigu ageri, ezta hurrengo adin-taldeetako andrazkoen artean ere. Gizonezkoen artean, ostera, 3. adin-taldean oraindik entzuten da (% 43) eta 4. adin-taldean eten bat dagoela dirudien arren,

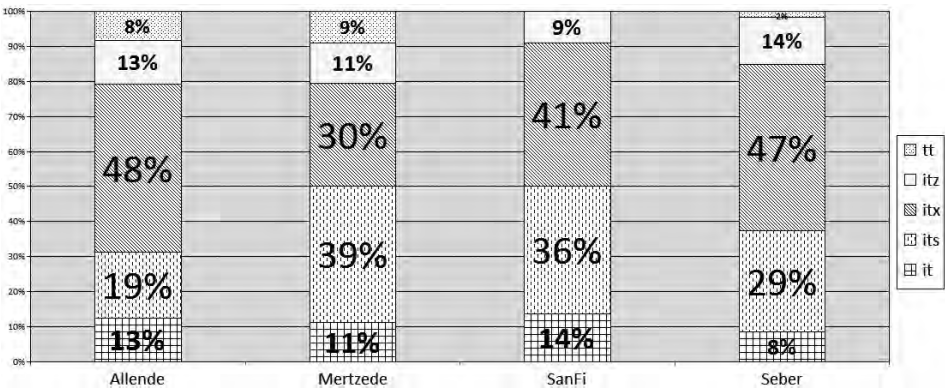
5. adin-taldeko gizonezkoengan atzera agertzen da (% 13). Beraz, beste gizarte-faktore batzuei erreparatu beharko zaie zehaztasun gehiago eman ahal izateko:



10. grafikoa

(it) aldagaia adin-taldean eta generoaren arabera

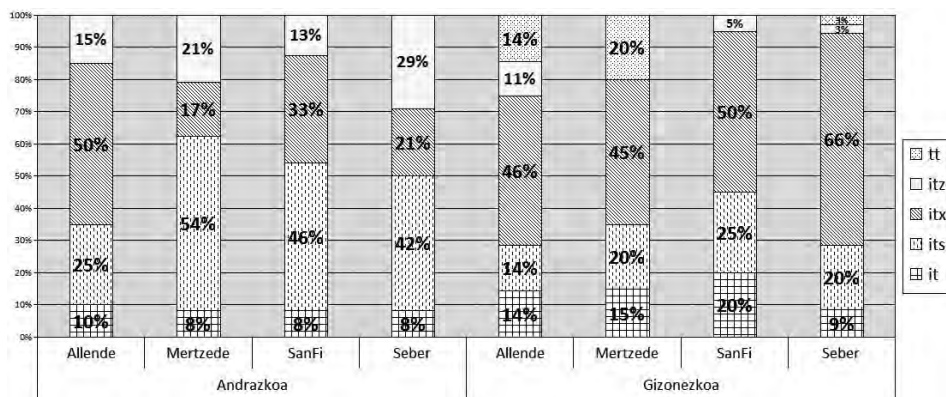
4. eta 5. adin-taldeak ikasketa-zentroaren arabera banatuz gero, 11. grafikoa ikus daiteke alde nabarmenena San Fidel eta gainontzeko ikasketa-zentroen artean dagoela; izan ere, San Fidelen ez da agertzen [c] aldaera:



11. grafikoa

(it) aldagaia ikasketa-zentroaren arabera

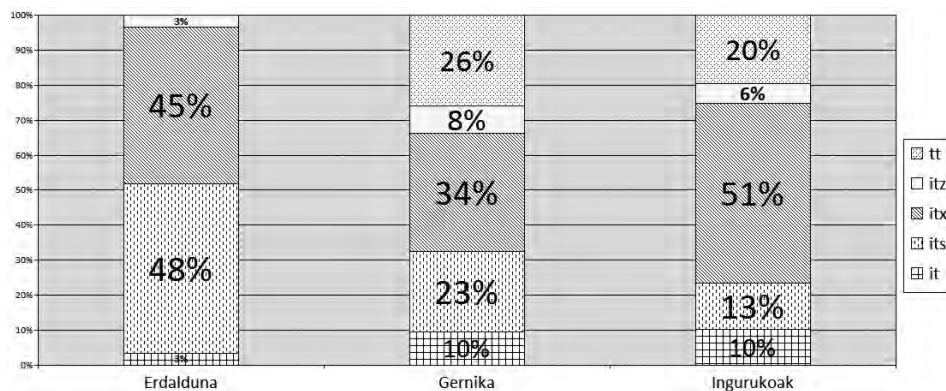
Ikasketa-zentroen barruan generoaren araberako bereizketa eginez gero ez dirudi desberdintasun handiegirik dagoenik, 12. grafikoan ikus daitekeen bezala. Hala ere, esan daiteke andrazkoen artean Allende Salazar eskolakoei [tʃ] aldaera erabiltzen dutela gehien (% 50) eta Mertzedekoei, oster, delako *ts* hori (% 54):



12. grafikoa

(it) aldagaia ikasketa-zentroaren eta generoaren arabera

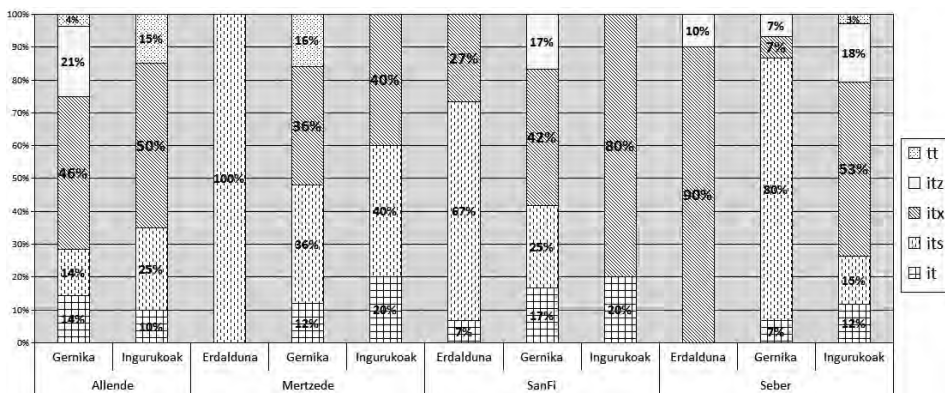
Gurasoen jatorriari erreparatuta, 13. grafikoan ikus daitekeen alde nabarmenena [c] ebakerari dagokiona da; izan ere, guraso erdalduna duten lekukoek artean ez da ebakera hau aurkitzen:



13. grafikoa

(it) aldagaia ikasketa-zentroaren eta generoaren arabera

Era berean, ikasketa-zentroak gurasoen jatorriarekin batera aztertzen badira, 14. grafikoan ikus daitekeen gauza esanguratsuena da Mertzede ikastetxeko arteen [c] ebakera darabiltenek guraso gernikarrak dituztela:



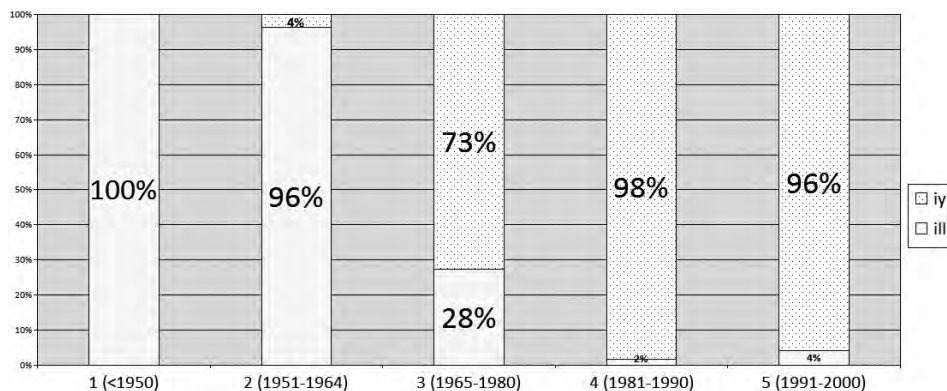
14. grafikoa

(it) aldagaia ikasketa-zentroaren eta gurasoen jatorriaren arabera

Ikerketa honetako datuetatik ateratako grafikoetatik ondoriozta daiteke, (it) aldagaia dagokionez gizarte-faktore esanguratsuenak adina eta generoa direla, adin-talde gazteenetako gizonezkoak gordetzailagoak direla baitirudi eta andrazkoak, oster, berritzaile. Ikasketa-zentroari dagokionez, Allende Salazar eta Mertzede gizon-zkoak dira kontserbadoreenak eta San Fidelekoak gutxien. Bestalde, (it) aldagaia dagokionez, gurasoen jatorria ere gizarte-faktore esanguratsua da 4 eta 5. adin-talde arteen, batez ere Mertzede ikastetxearen kasuan. Gainera, adin-talde gazteetan desfonologizazioa gertatu dela ere esan daiteke, helduek [c], [tʃ] eta [tʃ] desberdintzen baitituzte, baina gazteek ez.

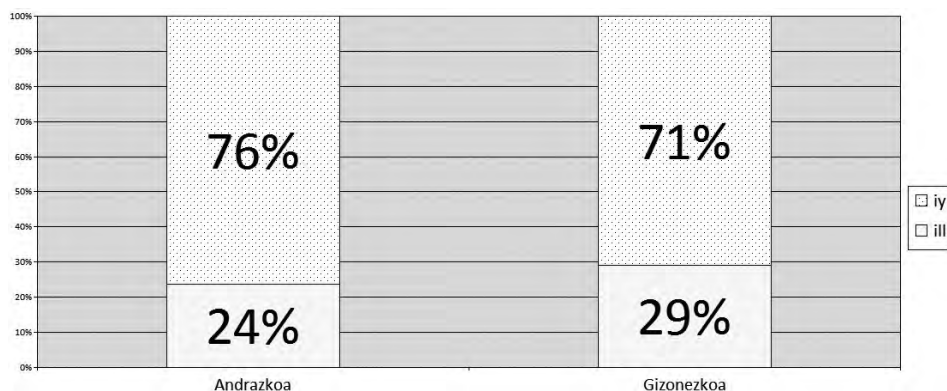
5.3. (il) aldagaia

§4.4.2.1.3. atalean deskribatutako (il) aldagaiko kontsonanteak bi ebakera izan ditzake Gernika-Lumoko euskarari: [ʎ] edo <ll> albokaria eta [j] edo <y> hurbilkaria. Adinaren arabera sailkapena eginez gero, 15. grafikoan ikus daiteke 1. adin-talde ebakera albokaria dela bakarrik (% 100); 2. adin-talde ebakera nagusia (% 96); eta 3. adin-talde jada hurbilkaria nagusitzen dela (% 73). 3. adin-taldetik aurrera, ebakera hurbilkaria da nagusi eta ia bakar (% 98 eta % 96). Beraz, adin-talde gazteetan “yeismo” deitutako desfonologizazioa ia erabatekoa da.

**15. grafikoa**

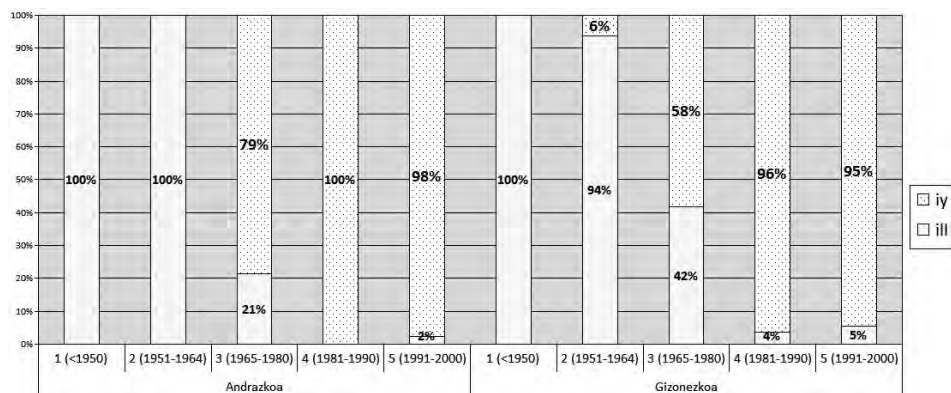
(il) aldagaia adinaren arabera

Generoari dagokionez, ez da alde nabarmenik ikusten 16. grafikoa:

**16. grafikoa**

(il) aldagaia generoaren arabera

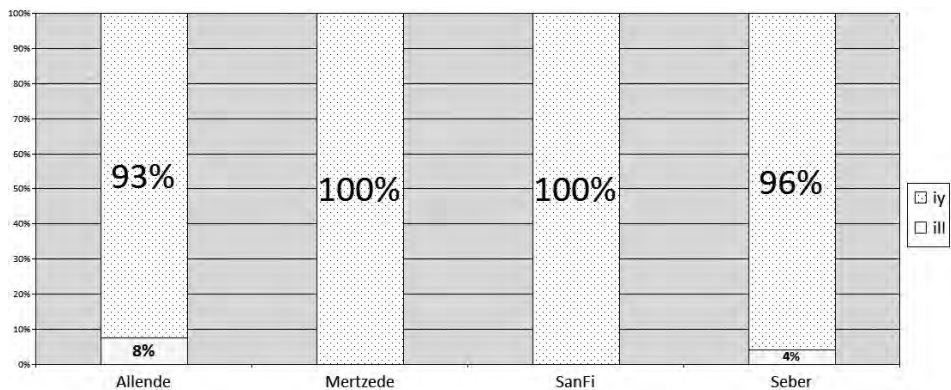
Adin-talde guztiak kontuan izanik generoaren araberako sailkapena eginez gero, 17. grafikoan ikus daiteke 2. adin-taldeko gizonezkoengan agertzen dela lehenengoz [j] aldaera hurbilkaria (% 6) eta andrazkoengan, ostera, 3. adin-taldean (% 79). Berebat, 4. adin-taldeko andrazkoen artean forma bakarra da [j] aldaera hurbilkaria (% 100); gizonezkoek, ostera, oraindik erabiltzen dute [ʎ] aldaera albokaria (% 4), baita 5. adin-taldekoek ere (% 5), beraz, (il) aldagaiari dagokionez ere gizonezkoak kontserbatzaileago ageri zaizkigu. Andrazkoen artean, beraz, azkarrago gertatu da aldaketa:



17. grafikoa

(il) aldagaia adin-talde eta generoaren arabera

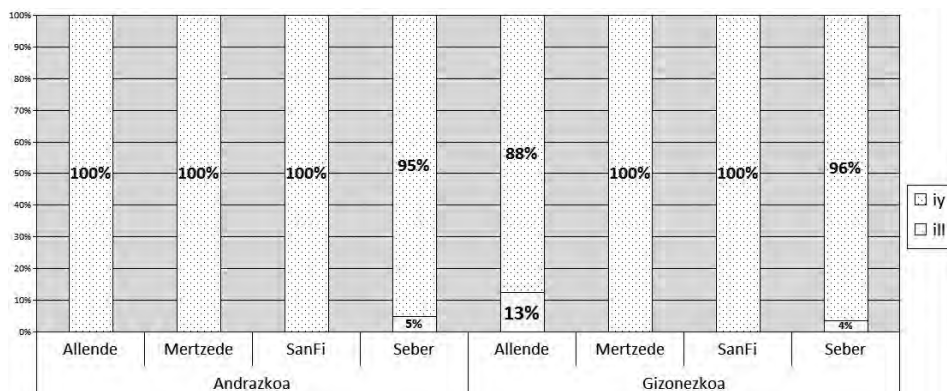
Adin-talde gazteenak ikasketa-zentroaren arabera banatuz gero, 18. grafikoa ikus daiteke Allende Salazar eta Seber Altube direla gordetzailleenak, [A] aldaera albokaria hauetan bakarrik agertzen baita, nahiz eta maiztasun oso txikietan izan (% 4 Seber, % 8 Allende). Mertzede eta San Fidenen, ostera, aldaera bakarra agertzen zaigu, [j] hurbilkaria, beraz, berritzaileago ageri zaizkigu lehenago eman baitute amore aldaera berriaren aurrean:



18. grafikoa

(il) aldagaia ikasketa-zentroaren arabera

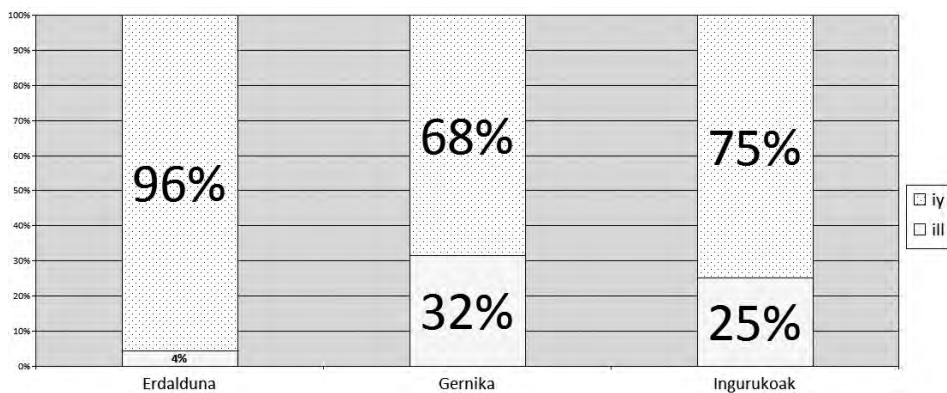
Ikasketa-zentroetan adinaren arabeko bereizketa eginez gero, 19. grafikoa ikus daiteke Seber Altuben gizon zein andrazkoek proportzio antzekoetan darabiltzatela forma biak, baina Allende Salazar-en, ostera, [A] aldaera albokaria gizonezkoengan bakarrik agertzen dela ikus daiteke (% 13). Gizonezkoak, beraz, gordetzailago ageri dira oraingo honetan ere:



19. grafikoa

(il) aldagaia ikasketa-zentroaren eta generoaren arabera

Gurasoen jatorriaren araberako sailkapena eginez gero, alde esanguratsuena guraso erdaldunak eta euskaldunak dituztenen artean dagoela ikus daiteke 20. grafikoa; izan ere, jatorri guztietako gurasoak dituztenak erakusten dituzte bi aldaerak, bai albokaria, bai hurbilkaria, baina [j] aldaera hurbilkariaren guraso erdaldunak dutenek maiztasun handiagoz darabilte (% 96):



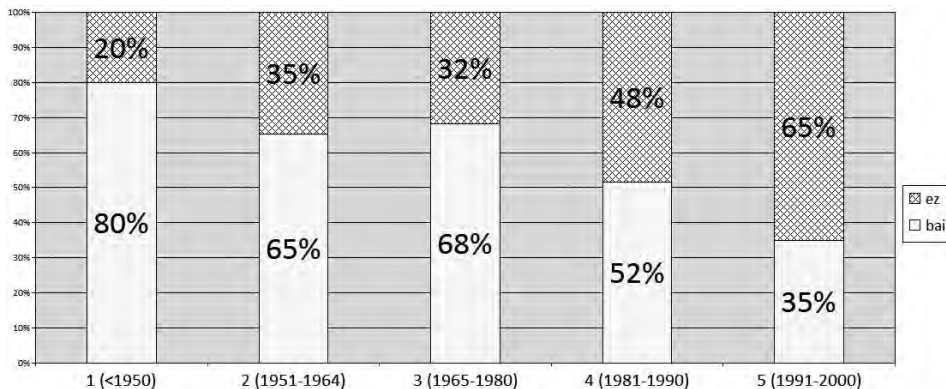
20. grafikoa

(il) aldagaia adin-talde eta gurasoen arabera

(il) aldagaiari dagozkion grafiko hauetatik ondoriozta daitekeenez, adina da gizarte-faktore esanguratsuena; izan ere, adinean behera egin ahala ebakera hurbilkariaren erabilera ugariagoa da eta albokariarena urriagoa. Gurasoen hizkuntzak ere baduela eragina esan daiteke, aldaera hurbilkaria hedatuago baitago gurasoetako bat erdalduna dutenengan. Gainera, honek gaztelaniaz gertatu den “yeísmo”-arekin izan dezake lotura eta, baliteke erdaldunen eraginez gertatu izana aldaketa hau gurean ere.

5.4. (ind) eta (ild) aldagaiak

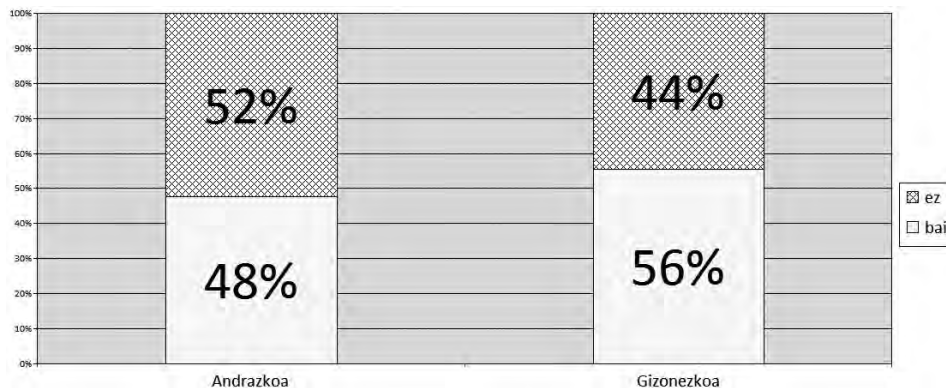
§4.4.2.1.4. atalean deskribatutako (ind) eta (ild) aldagaiek bi aldaera izan ditzakete Gernika-Lumoko euskarari: aldaera palatalizatua ([ɲdʲ] eta [iɲdʲ] edo <iny> eta <illy>) eta ez palatalizatua ([ind] eta [ild]). Adinaren arabera sailkapena eginez gero, 21. grafikoan ikus daiteke adin-talde guztietan daudela bi aldaerak; hala ere, 1. 2. eta 3. adin-taldeetan, aldaera palatalizatua da nagusi (% 50 baino gehiago) eta 5. adin-taldean, ostera, ez-palatalizatua (% 65). 4. adin-taldean aldaera palatalizatua (% 52) eta ez-palatalizatua (% 48) ia-ia parean daude:



21. grafikoa

(ind) eta (ild) aldagaiak adinaren arabera

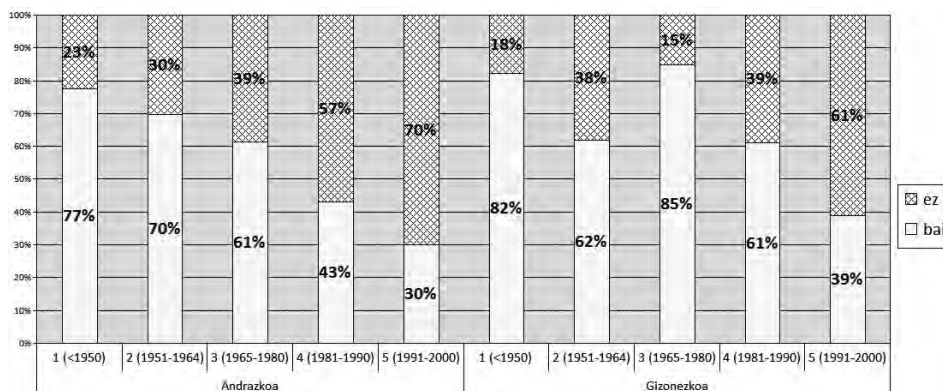
Generoaren arabera sailkapena eginez gero, 22. grafikoan ikus daiteke gizonzkoek gehiago erabiltzen dutela aldaera palatalizatua (% 56) eta andrazkoek, ostera, ez-palatalizatua (% 52). Dena dela, aldea ez da nabarmena:



22. grafikoa

(ind) eta (ild) aldagaiak generoaren arabera

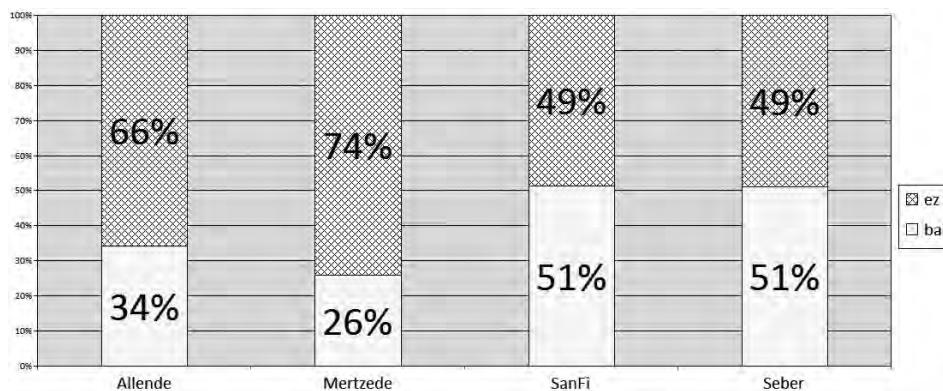
Adin-taldeen eta generoaren arabera sailkapena eginez gero, 23. grafikoa ikus daiteke aldaketaren motorea emakumezkoak direla; izan ere, andrazkoen artean adin-behera egin ahala (ind) eta (ild) aldagaien aldaera ez-palatalizatua erabiltzeko joera modu gradualean areagotzen dela ikus daiteke. Bestalde, generoen arteko alde nagusia 4. adin-taldean ikus daiteke; izan ere, adin-talde honetan gizonzkoek aldaera palatalizatuak darabiltzate nagusiki (% 61), baina andrazkoek aldaera ez-palatalizatuak (% 57):



23. grafikoa

(ind) eta (ild) aldagaiak adin-taldearen eta generoaren arabera

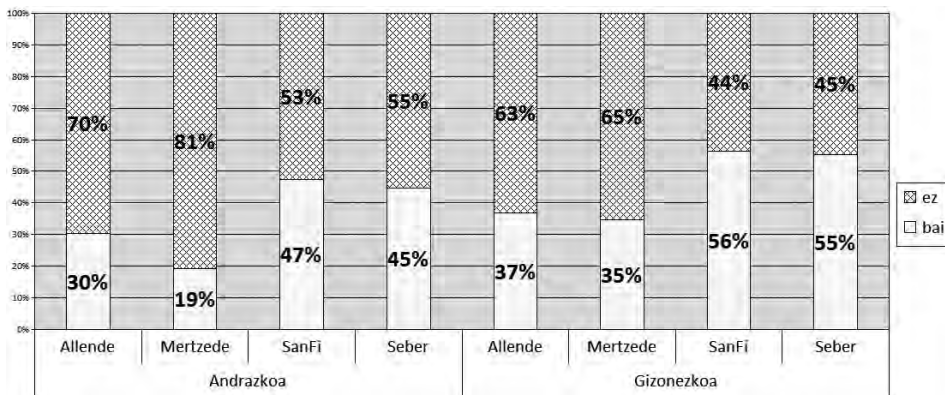
4. eta 5. adin-taldeak ikasketa-zentroaren arabera sailkatuz gero, 24. grafikoa ikusten denez, San Fidel (% 51) eta Seber Altube (% 51) ikastoletakoak dira aldaera palatalizatua gehien erabiltzen dutenak (ez-palatala baino maizago, gainera). Aldaera ez-palatalizatua Mertzede (% 66) eta Allende Salazarrekoen artean (% 74) da nagusi:



24. grafikoa

(ind) eta (ild) aldagaiak ikasketa-zentroaren arabera

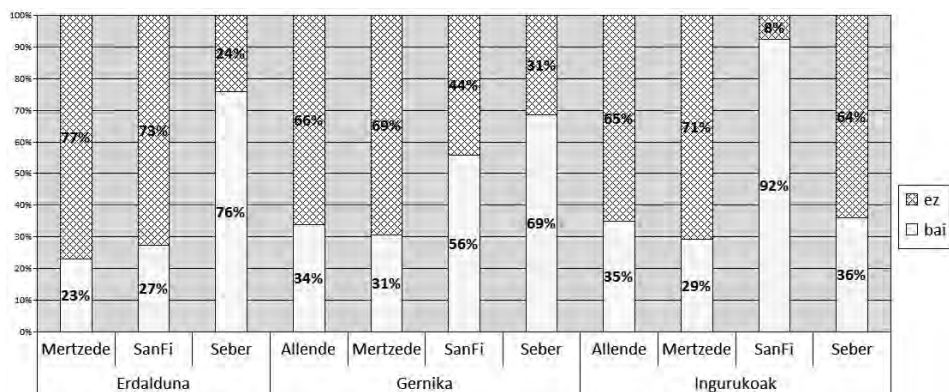
Ikasketa-zentroetan generoaren araberako bereizketa eginez gero 25. grafikoa ikusten da Mertzede eta Andrazkoengan dagoela aldaera ez-palatalizatua hedatuen (% 81). Bestalde, San Fidel eta Seber Altubekoen artean aldaera palatalizatua mai-zago erabiltzen dutenak gizonezkoak direla ikus daiteke:



25. grafikoa

(ind) eta (ild) aldagaiak ikasketa-zentroaren eta generoaren arabera

Ikasketa-zentroen barruan gurasoen jatorriaren araberako sailkapena eginez gero, 26. grafikoa ikus daiteke Mertzede eta San Fidelen kasuan baduela zerikusirik gurasoak erdaldunak ala gernikarrak izatearekin; izan ere, bi ikastola hauetan aldaera ez-palatala gehien erabiltzen dutenak guraso erdaldunak dituztenak dira (% 23 eta % 27). Bestalde, Seber Altube eta Allende Salazarren ez dirudi gurasoen jatorriak zerikusi handirik duenik:



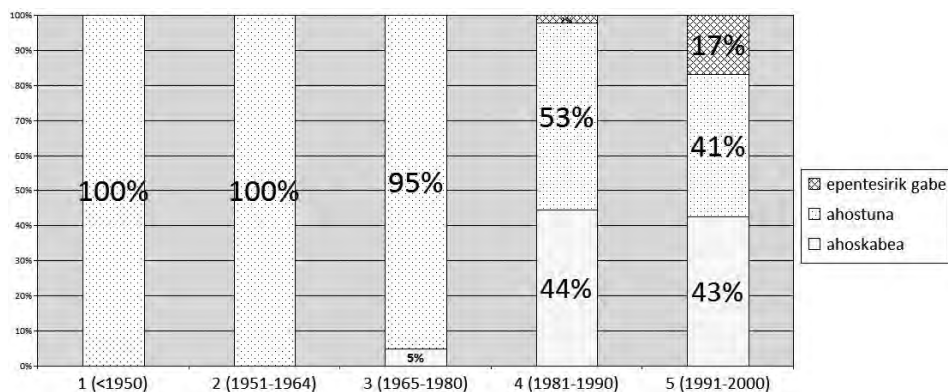
26. grafikoa

(ind) eta (ild) aldagaiak ikasketa-zentroaren eta gurasoen jatorriaaren arabera

Beraz, grafiko hauetatik ondoriozta daiteke (ind) eta (ild) aldagaiei dagokienez adina dela gizarte-faktore nagusia; izan ere, adinean behera egin ahala, aldaera ez-palatalizatuak erabiltzeko joera zabaltzen ari dela baitirudi. Bestalde, 4. eta 5. adin-taldekoen artean ikasketa-zentroaren arabera desberdintasuna ere badago, ikastola pribatuetoakoak eskola publikoetoakoak baino kontserbatzaileago ageri baitira eta, batez ere, gizonezkoak. Dena dela, (ind) eta (ild) aldagaiak sakonago aztertuz, ikus daiteke aldaera ez-palatalizatuak batez ere euskara batutik sartutako hitzetan erabiltzen dela ([urbildu]) eta morfema mugak gaintitzerakoan, ondoko hitzak bi silabatik gora baditu ([eindabe], [ipindoteꞤ]; baina [eɲjew], [eɟɲjot]).

5.5. (i_V) aldagaia

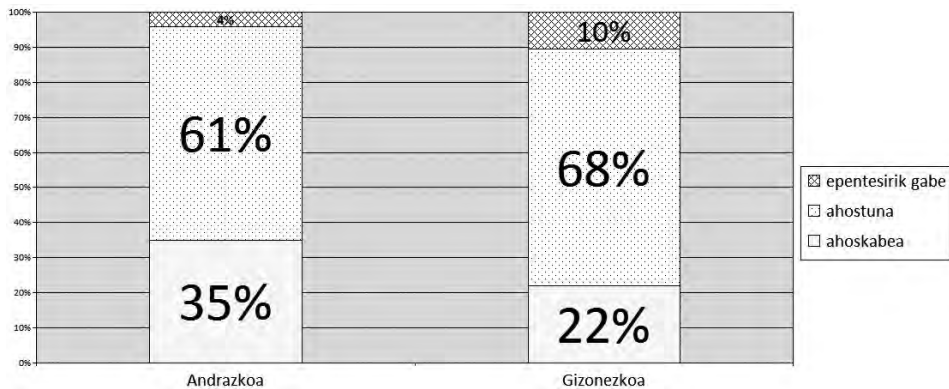
§4.1.2.3. atalean deskribatutako (i_V) aldagaiko kontsonante epentetikoak bi ebakera izan ditzake Gernika-Lumoko euskarari: ahostuna eta ahoskabea. Horrez gain, epentesirik gabeko aldaera gero eta ugariagoa da Gernika-Lumon. Adinaren arabera sailkapena eginez gero, 27. grafikoan ikus daiteke 1. eta 2. adin-taldeen aldaera ahostuna bakarrik erabiltzen dela eta 3. adin-taldean hasten dela aldaera ahoskabea ahoskatzen, oso maiztasun txikiz bada ere (% 5). Ondorengo adin-taldeen, ordea, aldaera ahoskabea lekua hartuz doa, baina ahostunarekin oso parekatuta ageri da. Dena dela, 5. adin-taldean aldaera ahoskabearen maiztasuna (% 43) ahostunarena (% 41) baino altuagoa da:



27. grafikoa

(i_V) aldagaia adinaren arabera

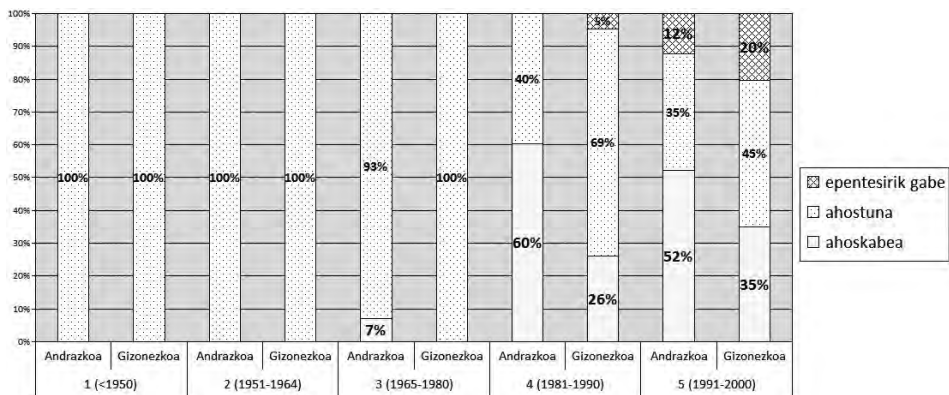
Generoaren arabera bereizketa eginez gero, 28. grafikoak erakusten du andrazkoek zein gizonezkoek darabiltzatela hiru aldaerak, bai ahostuna, bai ahoskabea, bai epentesirik gabekoa. Dena dela, andrazkoek (% 35) gizonezkoek (% 22) baino maiztasun handiagoz darabilte aldaera ahoskabea:



28. grafikoa

(i_V) aldagaia generoaren arabera

Adin-taldeen eta generoaren araberrako sailkapena eginez gero, 29. grafikoa ikus daiteke 3. adin-taldeko andrazkoak direla aldaera ahoskabearen motore (% 7), hauengan agertzen baita lehenengoz. Adin-talde horretako gizonezkoek, oraindik, aldaera ahostuna soilik baliatzen dute. Ondorengo adin-taldeetan, oster, ebakera ahoskabeak gora egiten duela ikus daiteke, bai andrazkoen artean, bai gizonezkoen artean; andrazkoen artean gorakada nabarmenagoa da, halere. Bestalde, epentesirik gabeko aldaera 4. adin-taldekoengan agertzen da lehenengoz; zehazkiago gizonengan (% 5). 5. adin-talderako jada bi generoetan agertzen zaigu:

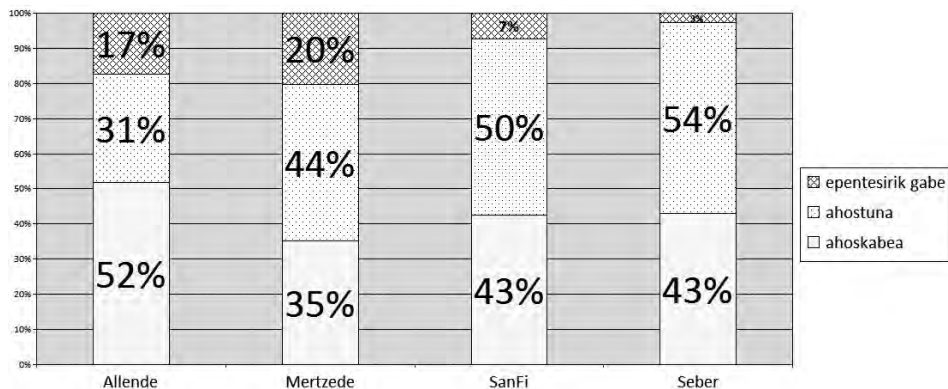


29. grafikoa

(i_V) aldagaia adin-taldearen eta generoaren arabera

4. eta 5. adin-taldeetan eskolen araberrako sailkapena eginez gero, 30. grafikoa ikus daiteke, ikasketa-zentro guztietan agertzen direla hiru aldaerak, baina Allende Salazar eskola dela aldaera ahoskabearen erabilera altuenak erakusten dituen (% 52). Gainontze-

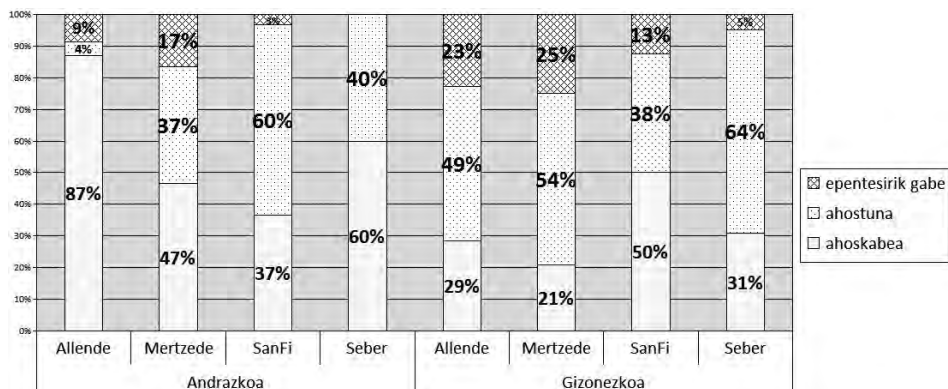
koetan aldaera ahostuna da nagusi; hala ere, aldaera ahoskabearen indizeak oso altuak dira. Bestalde, epentesi gabeko aldaera Allende Salazar (% 17) eta Mertzedeen (% 20) da nagusi:



30. grafikoa

(i_V) aldagaia ikasketa-zentroaren arabera

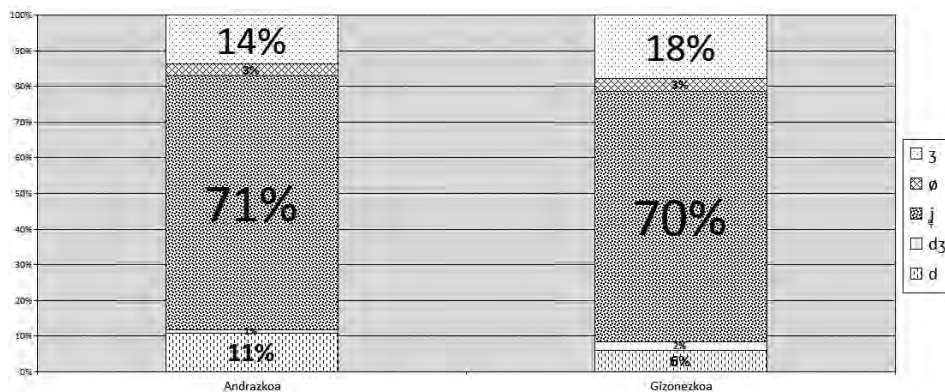
Ikasketa-zentroetan generoaren araberako sailkapena eginez gero, 31. grafikoa ikus daiteke andrazkoak direla aldaera ahoskabea gehien erabiltzen dutenak; gizonezkoak, ostera, ebakera ahostuna mantentzen dute oraindik kasu askotan. Horrez gain, ikus daiteke Allende Salazar eskolako andrazkoak direla batez ere aldaera ahoskabea darabiltenak (% 87) eta oso urriak direla eskola honetako andrazkoen artean aldaera ahostunaren indizeak (% 4). San Fideleko andrazkoengan, ostera, aldaera ahostunaren erabilera oso altua da oraindik (% 60), ahoskabearena (% 37) baino altuagoa, hain zuzen. Bestalde, gizonezkoen artean Seber Altube eta Mertzedee ikasletoleakoek mantendu dute gehienbat aldaera ahostuna. Epentesirik gabeko aldaera, berriz, Mertzedeko (% 25) eta Allende Salazar-eko (% 23) gizonezkoengan agertzen da gehienbat; gainontzean, nahiko parekatuta daude, Seber Altuben izan ezik, andrazkoen artean ez baita adibiderik jaso:



31. grafikoa

(i_V) aldagaia ikasketa-zentroaren eta generoaren arabera

(‘zait’) aldagaia generoaren arabera sailkatuz gero, 33. grafikoa ikus daiteke ez dagoela alde nabarmenik gizonetzkoen eta andrazkoen artean, biek erabiltzen baitituzte aldaera guztiak eta, gainera, antzeko maiztasunez. Alde nabarmenena, [d] aldaerari legoke, andrazkoek % 20ko maiztasunez eta gizonetzkoek % 11ko maiztasunez baitarabilte:

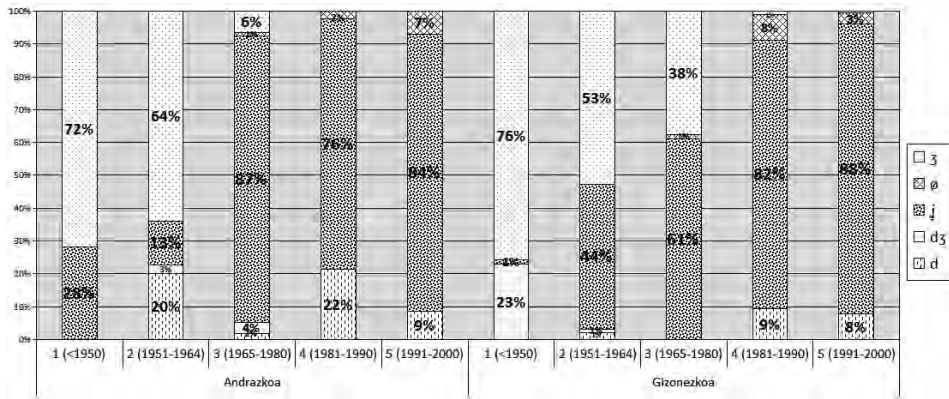


33. grafikoa

(‘zait’) aldagaia adinaren arabera

Bestalde, adin-taldean eta generoaren arteko konbinaketa eginez gero hainbat gauza ikus daitezke 34. grafikoa: batetik, 1. adin-taldean gizonetzkoak direla [3] kontsonante ozen baten ostean doanean [d3] aldaera erabiltzen dutenak (% 23). Bestetik, adin-talde honetan gizonetzkoek zein andrazkoek darabilte [3] aldaera, baina [j] andrazkoek bakarrik (% 28). Hurrengo adin-taldeetan, ostera, bi generoek darabilte [j] aldaera ere. Dena dela, badirudi gizonetzkoak kontserbadoreago direla [3] aldaerari dagokionez, 3. adin-taldeko andrazkoen artean nabarmen egin baitu behera (% 6), baina gizonetzkoengan ez horrenbeste (% 38) eta, gainera, ondoko adin-taldeetako gizonetzkoengan oraindik erabiltzen da [3] aldaera, oso maiztasun txikiz bada ere (% 1). [d] aldaerari dagokionez¹⁵, 4. adin-taldeko andrazkoek (% 22) gizonetzkoek (% 0) baino maiztasun handiagoz erabiltzen dute eta 5. adin-taldean, parean daude gizonetzkoen eta andrazkoen maiztasunak:

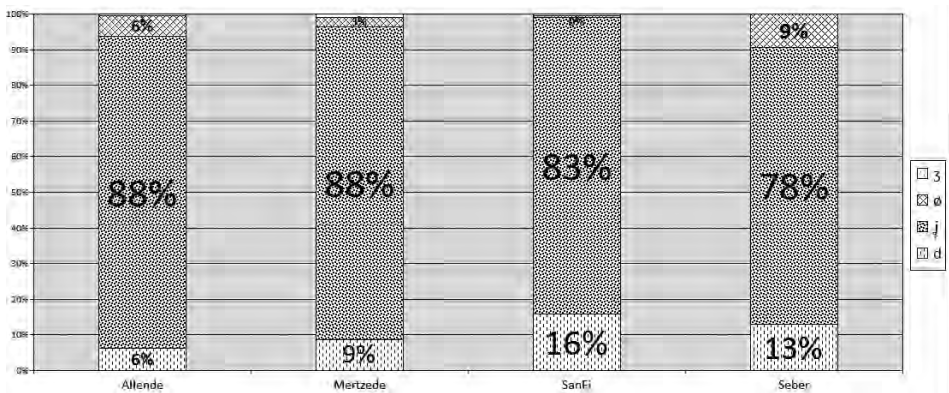
¹⁵ Gogoratu 14. oin-oharrean aldaera honi buruz esandakoa.



34. grafikoa

(‘zait’) aldagaia adin-taldean eta generoaren arabera

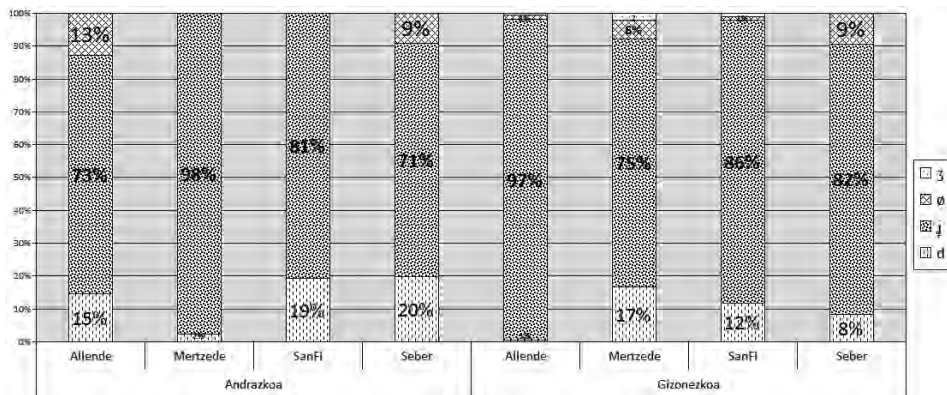
4. eta 5. adin-taldeak ikasketa-zentroaren arabera sailkatuz gero, ez dirudi batetik bestera desberdintasun esanguratsurik dagoenik, ikasketa-zentro guztietan erabiltzen baitira aldaera guztiak eta, gainera, antzeko maiztasunez:



35. grafikoa

(‘zait’) aldagaia ikasketa-zentroen arabera

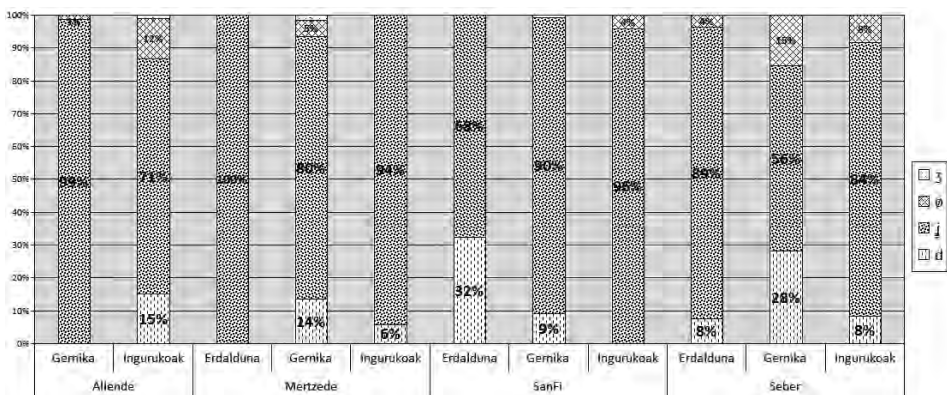
Baina ikasketa-zentroetan generoaren arabera bereizketa eginez gero, 36. grafikoan ikus daiteke batez ere andrazkoen artean erabiltzen dela [d] aldagaia eta kontsonantea ez ahoskatzeko joera ere nabarmenagoa dela andrazkoengan. Hau, batez ere Allende Salazar eta San Fidel ikastetxeetan ikusten da; Seber Altuben gizonezkoek zein andrazkoek antzeko maiztasunak erakusten baitituzte. Mertzeden, oster, gizonezkoak dira [d] aldaera andrazkoek baino gehiago erabiltzen dutenak:



36. grafikoa

(‘zait’) aldagaia ikasketa-zentroen eta generoaren arabera

Ikasketa-zentroetan gurasoen arabeko banaketa eginez gero, ez da ondorio esan-guratsurik ateratzen:



37. grafikoa

(‘zait’) aldagaia ikasketa-zentroen gurasoen jatorriaren arabera

Beraz, esan daiteke (‘zait’) aldagaiari dagokionez adina dela gizarte-faktore nagusia, adinean behera egin ahala aldaera zaharrak ([3] eta [d3]) desagertuz baitoaz eta aldaera berriak agertuz ([j] eta [d]). Hala ere, gizonezkoak gordetzailago ageri dira andrazkoak baino, oraindik 4. eta 5. adin-taldeetan [3] aldaera baitago. Gainera, andrazkoak berritzaile ageri zaizkigu, 1. adin-taldean jada gizonezkoek oraindik erabiltzen ez duten [j] aldaera baliatzen baitute. Ikasketa-zentroen arabera, Allende Salazarreko gizonezkoak dira gordetzailenenak eta Allende Salazar eta Seber Altubeko andrazkoak berritzaileenak.

6. Ondorioak

Ikerketa honen ekarpen nagusia atzerrian egiten diren ikerketak euskarari aplikatzeko asmoa izan da. Izan ere, atzerrian oso aurreratuta daude hizkuntza-aldakortasunaren ikuspegi soziolinguistikoari dagokionez, baina gurean oraindik oso urriak dira alor horretan diharduten lanak.

Gernika-Lumoko gaur egungo hizkuntza-aldakortasuna ikertu da lan honetan, aldakortasuna erakusten duten hizkuntza-aldagai jakin batzuk zein gizarte-faktoreren arabera gertatzen diren finkatu ahal izateko. Ikergai izan ditugun hizkuntza-aldagai guztietan esanguratsuen den gizarte-faktorea adina dela ikusi da; izan ere, hizkuntza-aldagai denetan adin-taldean arabera desberdintasuna nahiko ondo definituta agertu da. (iz) aldagaiari dagokionez, adin-talde gazteenetan ia erabat galduta dago 1. adin-taldean nagusi den [ʃ] aldaera sabaiaurrekoa [s] aldaera ez-sabaikariak hartu baitu haren lekua. Beraz, helduek *bixi*, *gixon*, *ixena*, *ixen*, *a(i)xe*, *a(i)xkora* eta *ele(i)xa* esaten dituzte eta gazteek, ostera, *bisi*, *gison*, *isena*, *isen*, *aise*, *aiskora* eta *eleisa*.

(i_V) aldagaiari dagokionez ere adinaren arabera alde nabarmena dagoela ondorioztatu da, 1. eta 2. adin-taldeetan aldaera ahostuna bakarrik erabiltzen baita eta 5. adin-taldean, ostera, [s] aldaera ahoskabea delako nagusi. Beraz, helduek *bizotza*, *in̄dījabak*, *ogize*, *eguskize*, *mendizek*, *merizendie* eta *armarizoa* esaten dituzte eta, gazteek, ostera, *bisotza*, *in̄dīsabak*, *ogise*, *eguskise*, *mendisek*, *merisendie* eta *armarisoa*. Bestalde, *i* edo *j* bere kide irristaria eta hurrengo bokalaren artean epentesia tartekatze arau fonologikoa ere galduz doa, batez ere hitz barruan eta gaztelaniako maileguetan. Beraz, gazteen artean oso ohikoa da honelakoak entzutea: *biotza*, *indabak*, *meriendie* eta *armairue*. Hala ere, bokalez amaitzen den euskal hitz bati artikulua gehitzen zaionean, gazteek oraindik ere kontsonante epentetikoa tartekatzen dute bokal bien artean beti: [mendise] eta [eyuskise]. Ikerketa honetan bildu den kasu bat ez nuke aipatu gabe utzi nahi: gaztelaniatik hartutako *merienda* mailegua. Adin-talde guztietan *merizenda* aldaera jaso da, hau da, espero den bezala epentesia hitz barruko bokal bien artean tartekatzen da, baina adin-talde gazteenen kasuan, epentesirik gabeko aldaeraz gain, epentesia amaierako bokalaren eta artikularen artean ere jaso da: *meriendise*. Hiru dira aldaera honekin jasotako adibideak eta hiruretan guraso erdaldunak dituzten ikasleengan jaso dira. Denborak esango du aldaera honek indarra hartu eta orokortuko den ala ahuldu eta desagertuko den.

(it) aldagaiari dagokionez ere adina gizarte-faktore garrantzitsua da; izan ere, 1. eta 2. adin-taldeetan nagusitzen den aldaera [c] baita eta 3. adin-taldetik aurrera, ostera, [tʃ]. Halaber, 4. eta 5. adin-taldeetan [tʃ] aldaerak ere leku handia hartu du, baita [tʃ] eta [tʃ] tartekoa den afrikatuak ere.

(‘zait’) aldagaiari dagokionez ere nabarmena da adina gizarte-faktore garrantzitsua dena, 1. eta 2. adin-taldeetan [ʒ] aldaera baita nagusi eta, gainontzekoetan, [j] aldaera. Bestalde, 4. eta 5. adin-taldeetan aldaera berri bat agertzen da, [d], eta, bestalde, kontsonantea ez ahoskatzeko joera ere nabarmenagoa da.

Gauza bera (il) aldagaiari dagokionez ere, 1. adin-taldean [ʎ] aldaera albokaria bakarra baita; 2. adin-taldean aldaera nagusia eta; 3. adin-taldetik aurrera jada [j] aldaera da nagusi eta ia bakar.

Datu hauetatik atera daitekeen ondorio nagusia da, 3. adin-taldea dela aldaketen erdigunean dagoena eta, beraz, aldaera gehien biltzen dituen. Izan ere, tarteko adin-taldea

da honako hau, aldaera zaharren eta berrien arteko zubi lana egiten duena eta, beraz, aldaera zaharrak eta berriak parekatuta agertzen dira normalean adin-talde honetan.

Bestalde, datuek erakusten dute bai txistukari igurzkariak bai afrikatuak despaltalizazio prozesuan daudela Gernika-Lumoko euskaran; helduek aldaera sabaikariak erabiltzen baitituzte gehienbat eta gazteek ez-sabaikariak. 2. eta 3. adin-taldeetan, berriz, ia parean daude aldaera sabaikaria eta ez-sabaikaria. Hortik ondorioztatu daiteke, adin-talde zaharretan *i* bokalak eta *j* bere kide irristariak ondoko hotsak sabaikaritzeko duen indarra galtzen ari dela belaunaldietan zehar. Izan ere, igurzkari zein afrikatueta ez eze, herskari eta ozenetan ere antzeman daiteke aldaketa: (it) aldagaia hitz amaieran doanean 1. adin-taldean palatalizatu egiten da herskaria, baina herskaria ez sabaikaritzeko joera gero eta altuagoa da adinean behera egin ahala. Gauza bera gertatzen da /ind/ eta /ild/ kontsonante multzoekin. Orain arte *i* bokalak eta *j* bere kide irristariak ondoko sudurkaria ez eze horzkaria ere sabaikaritzen bazuten, gazteen artean ohikoena ez sabaikaritzea da. Dena dela, (ind) eta (ild) aldagaiak sakonago aztertuz, ikus daiteke euskara batuaren eraginez zabaldu dela aldaera ez-palatalizatua: [urbildu], [indar], [iʃildu] eta [indaβak]. Bestalde, morfema mugak gaintitzerakoan ere ondoko hitzak bi silabatik gora baditu, aldaera ez sabaikaria nagusitzen da adinean behera egin ahala: [eindabe], [ipindoteʃ]; baina [eɲjew], [eʃiɲjot]. Beraz, ondoriozta daiteke euskara batuak izan duela nolabaiteko eragina Gernia-Lumon hitz egiten den euskaran eta, horrez gain, denborak ere izan duela bere eragina, lehenagoko arauak indarra galtzen ari baitira.

Berebat, (it) aldagaiak Gernika-Lumon kontsonante afrikatuak neutralizatu egin direla iradokitzen du; izan ere, helduek [c] ebakitzen dutena, ondoko adin-taldeetan [tʃ], [tʃ] zein [tʃ] eta [tʃ] tartekoa den hots afrikatua ahoskatzen dute. Iradoki diogu, ikerketa honetarako corpusean afrikatuen ahoskerak ere batu diren arren, ez dugu-lako hauen azterketa sistematikorik egin, baina joerak antzeman daitezkeelako. Horrela, bada, helduek [kortʃo], [atʃo], [aice] bereizten badituzte ere, gazteek guztiak ebakitzen dituzte berdin: [kortʃo], [atʃo], [aitʃitʃe]¹⁶. Beraz, heldu eta gazteen inbentario fonologikoak ez dira berdinak; izan ere helduek /tʃ/, /tʃ/ eta /c/ fonemak dituzte eta, gazteek, ostera, bakarra; dela /tʃ/, dela /tʃ/. Hori dela eta badirudi gazteen kasuan fonema biak aldaera askean daudela. Gainera, aldaketa progresiboa dela dirudi, bereizketa egiten duten hiztunek ere [c] herskari sabaikaria ez baitute beste hizkera batzuetan bezain herskari ebakitzen, zarata gehiagorekin baino eta, beraz, afrikatuaren ebakerara gerturatzen da. Afrikatueta ez eze, frikarietan ere gertatu da desfonologizazioa, gazte gehienek ez baitute [ʃ] eta [ʃ] arteko bereizketarik egiten.

Horrez gain, albokarietan ere gertatu da desfonologizazioa, helduek [ʎ], [j] eta [ʒ] arteko bereizketa egiten baitute, baina gazteek ez. Beraz, helduek [iʎie] 'hile', [oʎe] 'ohe' eta [ʒat] 'zait' bereizten dituzte, baina gazteek denak berdin egiten dituzte: [ijie] 'hile', [oje] 'ohe' eta [jat] 'zait'.

Bestalde, ikerketa honetako ondorioek erakutsi dute hizkuntza-aldagaien azterketan generoa ere gizarte-faktore garrantzitsua dela. Izan ere, Gernika-Lumon gehienetan gizonezkoak andrazkoak baino gordetzailleagoak direla dirudi. Esate baterako, 4 eta 5. adin-taldeetako gizonezkoek oraindik epentesiaren ebakera ahostuna

¹⁶ Afrikatu horren izaera desberdina izan badaiteke ere.

mantentzen dute; /is/-ren ebakera palatalizatua andreek baino gehiago darabilte; [c] ebakera 3. adin-taldeko andrazkoengan jada ez zaigu ageri, ezta hurrengo adin-taldeetako andrazkoen artean ere, baina gizonetzkoen artean, oster, 3. adin-taldean oraindik entzuten da eta 4. adin-taldean eten bat dagoela dirudien arren, 5. adin-taldeko gizonetzkoen artean berriro agertzen da. Era berean, (il) aldagaiari dagokionez, 4. eta 5. adin-taldeetako gizonetzkoe oraindik [ʎ] aldaera albokaria erabiltzen dute, baina 4. adin-taldeko andrazkoen artean forma bakarra da [j] aldaera hurbilkaria. ('zait') aldagaiarekin ere gizonetzkoe kontserbatzaileago ageri zaizkigu, [ʒ] aldaera 1. eta 2. adin-taldeetan ez eze, ondoko adin-taldeetako gizonetzkoen artean oraindik erabiltzen baita, oso maiztasun txikiz bada ere eta, bestalde, 1. adin-taldeko gizonetzkoe bakarrik erabiltzen dute [dʒ] aldaera [ʒ] kontsonante ozen baten ostean doanean.

Gizonak gordetzaile agertzen bazaizkigu, andrazkoak berritzaile: batetik, andrazkoen artean (it) aldagaiaren aldaera kopurua gorantz doa adinean behera egin ahala; hau da, 1. adin-taldean [c] eta [tʃ] aldaerak daude; 2. adin-taldean, bi aldaera horiez gain hitz amaierako [it] aldaera ez-sabaikaria erabiltzen hasten da; 3. adin-taldean [c] aldaera desagertu eta *ts* delako hori agertzen hasten da eta, azkenik, 4. eta 5. adin-taldean gainontzeko guztiak ez eze, [tʃ] aldaera ere erabiltzen da. Bestalde, gizonak ez bezala, 1. adin-taldeko andrazkoek [tʃ] aldaera ere oso maiztasun handiz erabiltzen dute. Azken aldaera honen erabilera izugarri hazten da 3. adin-taldeko andrazkoen ebakera. Horrez gain, ('zait') aldagaiari dagokionez 1. adin-talde honetan gizonetzkoe zein andrazkoek darabilte [ʒ] aldaera, baina [j] andrazkoek bakarrik. Eta, bestalde, [d] aldaera 4. adin-taldeko andrazkoek gizonetzkoe baino maiztasun handiagoz erabiltzen dute. Beraz, esan daiteke Gernika-Lumon andrazkoak direla berrikuntzak abian jartzen dituztenak edo, behintzat, aldaera zaharren aurrean errazago amore ematen dutenak.

Gainera, Gernika-Lumon ikasketa-zentroaren araberrako desberdintasuna ere badagoela esan daiteke. Dena dela, ez dago ikasketa-zentro bat erabat berritzaile edo erabat gordetzaile denik; izan ere, aldagai batzuetan ikasketa-zentro batzuk berritzaile ageri dira eta gordetzaile beste batzuetan.

(i_V) aldagaiari dagokionez, Seber Altube eta Mertzede ageri dira gordetzaileen —bertako gizonetzkoe, zehazkiago— eta Allende Salazar berritzaileen —bertako andrazkoak, zehazkiago—, andrazkoek ez baitute aldaera ahostuna apenas erabiltzen. Gainera, Allende Salazarreko gizonak dira epentesirik ez tartekatze joera nabarmenena dutenak. (ind) eta (ild) aldagaiei dagokienez ere Allende Salazar ageri da berritzaileen Mertzederekin batera, hauen artean nagusi baita aldaera ez-palatalizatua. Bestalde, Seber Altube agertzen da gordetzaileen San Fidelekin batera, hauek aldaera palatalizatua gehien erabiltzen dutenak baitira. Dena dela, (iz) aldagaiari dagokionean Seber Altubeko andrazkoak dira, San Fideleko andrazkoekin batera, aldaera berriaren aurrean errazen amore eman dutenak, hauen artean ez baita aldaera sabaiakaria erabiltzen. Berebat, (i_V) aldagaiari dagokionez, San Fideleko andrazkoetan aldaera ahostunaren erabilera oso altua da oraindik, beraz, aldaera zaharrarekiko gordetzaile ageri da San Fidel. Hala ere, Mertzede ikastoletako gizonetzkoe mantendu dute gehienbat aldaera ahostuna. (it) aldagaiari dagokionean, oster, Seber Altube eta San Fidel berriro ere berritzaile agertzen dira, [c] aldaera palatal zaharra erabat baztertu baitute. Nolanahi ere, gurasoen jatorria (it) aldagaian da soilik esanguratsua;

izan ere, guraso erdalduna duten lekukoen artean ez da [c] aldaera aurkitzen. Era berean, ikasketa-zentroak gurasoen jatorriarekin batera aztertzen badira, ikus daitekeen gauza esanguratsuen da Mertzede ikastetxekoen artean [c] ebakera darabiltenek guraso gernikarrak dituztela.

Adin-talde gazteetan ikusi dugu euskararen eraginak ere baduela zerikusirik; izan ere, (i_V) aldagaian epentesirik ez tartekatzea, (it) aldagaiaren aldaera ez-palatala (zein ez-afrikatua) erabiltzea eta (ind) eta (ild) aldagaiak ez sabaikaritzea, ondo uler daitezke euskara batuaren eraginpean bada. Batetik, euskara batuan aldaera horiek ez daudelako eta, bestetik, heziketa euskara batuan jaso duten lekukoengan soilik agertzen direlako batura hurbiltzen diren aldaerak.

Gauzak honela, eta Sturtevant-ek (1947: 8. kap.) hizkuntzaren aldaketan bereizitako hiru garaiak kontuan izanik, esan daiteke lan honetan aztergai izan diren hizkuntza-aldagaiak 2. garaian daudela; izan ere gizarte-faktoreen araberrako bereizketa egiterakoan ikusi baita aztertutako hizkuntza-aldagai guztietan dagoela aldaera berri bat edo gehiago lehian aldaera zaharrekin. Hala ere, hizkuntza-aldagai hauetako batzuk 3. faserantz hurreratzen ari direla dirudi eta, beraz, aldaera zaharra erabat ordezkatzeko bidean daudela, esate baterako honako kasu hauetan: (it) aldagaiaren [c] aldaera, (iz) aldagaiaren [iʃ] aldaera, (i_V) aldagaiaren [ʒ] aldaera eta ('zait') aldagaiaren (ʒ) eta [dʒ] aldaerak.

Nolanahi ere den, etorkizunean ikerketa honen corpusa zabaltzea garrantzizkoa litzateke, datu homogeneoagoekin ondorio berberak atera daitezkeen jakiteko, esan baitugu lanean zehar, adineko jende asko ez dela prest agertu ikerketa honetan parte hartzeko, baina agian denbora gehiagorekin lortuko litzateke konbentzitzea. Gainera, lekukoen homogeneotasun falta hori dela eta ezin izan dugu gizarte-faktoreen artean aurreikusita genuen "lanbidea" faktorea aztertu eta, beraz, maila sozialak erakutsi dezakeen aldakortasuna ikertzeke geratu da.

Bestalde, ikerketa honetan ikertzailearen hautuen araberrako 6 hizkuntza-aldagai aztertu dira, baina datozen urteetan aldakortasuna erakusten duten beste hainbat aldagai hauta daitezke eta hauen azterketa sistematikoa egin; esate baterako, aditzaren nominalizazioa, gisa honetako esaldiak entzun baitaitezke Gernika-Lumoko gazteen ahotan: *astu ein jat arTU* 'ahaztu egin zait harTZEa', *super raroa eitzen jat Gerniken egon* 'super raroa egiten zait Gernikan egoTEa', *super karue da kopisie atara* 'super karua da kopia ateratZEa', *gustetan daste morena egon* 'gustatzen zait morena egoTEa', etab. Pleonasmoen hedadura edo maiztasuna ere azter daitekeen beste ezaugarrietako bat da, adibidez, superlatibozko morfemarena: *LAR aurrerEI botaot kotxie* '(lar) aurrerEGI bota dut kotxea', *horrek prakak LAR andiseISEk die nitzako* 'praka horiek (lar) handiEGIAk dira niretzat'. Beste aztergai bat bi formaren arteko fusioa zein maiztasunez gertatzen den izan daiteke, adibidez, *ba-* eta *-en* formen artekoa: *zu BAzoazEN ni bebai* 'zu bazoaz, ni ere', *estakit askenien batzarra eingo BAdaN* 'ez dakit azkenean batzarra egingo den'.

Ondoko urteetarako beste erronketako bat izan daiteke denbora-tarte bat igaro ondoren, demagun 10 urte barru, Gernika-Lumoko euskararen inguruko ikerketa berbera errepikatzea. Honen bidez, ikerketa honetan agertu den hizkuntza-aldakortasuna denbora errealean (*real time*) ikertu ahalko litzateke eta, beraz, aldakortasuna denboran zehar gertatu den ala hitzunen adin-faseen araberr gertatzen den ondorioztatu ahalko litzateke. Argi dagoena hizkuntzaren izaera aldakorra da eta ondoko

azterketetan ikertzaileak hemen deskribatutako gauza asko jada ez ditu aurkituko Gernika-Lumoko euskaldunen berbakeran eta, era berean, ezaugarri berriekin egingo du topo eta erronka berriei egin beharko die aurre. Izan ere, Trask & Millar-ek ([1996] 2007: 14) dioten bezala, “The lesson to be drawn from such observations is that language change is ceaseless and remorseless. Every language that is spoken continues to change, not just century by century, but day by day. The language that you speak is not just different from your parents’ language: it’s different from the language you were speaking last year or last week, even if you don’t notice changes occurring on such a small time scale.”

Era berean, uste dugu interesgarria bezain garrantzitsua dela edozein euskalki edo hizkeraren azterketa diakronikoa egitea, esan bezala, euskalkiak berak eta hizkerak produktu historikoak baitira, hau da, aztergai den hizkera aurreko egoera baten ondorio da (Mitxelena 1981: 518). Beraz, lan honetan aztertu dugun hizkuntza-egoera hobeto ulertzeko beharrezkoa da honen aurrekarien berri izatea, hau da, nondik datorren jakitea. Bide batez, edozein hizkera inguruko euskalkiekin elkarreraginean aztertu beharko litzateke, ondoko herrietatik zein ezaugarrik banatzen duten eta zein ezaugarrik batzen dituen ondoko herrietara. Gisa honetako ikerketek denboran zehar isoglosek izandako mugimenduak erakusten dizkigute.

Baina, hizkuntza ez da soilik denboran zehar aldatzen, hiztun berberak era batera edo bestera hitz egin dezake dagoen testuingu-sozialaren arabera; hau da, hiztun bat ez da berdin mintzatzen gurasoekin edo lagunekin, ez da berdin jarduten ezagutzen duen pertsona batekin edo ezagutzen ez duen batekin, euskaraz ondo dakien batekin edo euskaldun berri batekin; hau da, hiztunak erregistro hautaketa egiten du bere solaskidearen arabera. Era berean, helburuen arabera ere hiztunak erregistro desberdinak erabiltzen ditu eta, beraz, ez da berdin mintzatzen solaskidea konbentzitu nahi badu, azalpen bat eman behar badu edo zerbait egiteko baimena eskatu behar badu, ezta bere egoera animikoaren arabera ere; hau da, nekatuta badago, haserre badago ala gogaituta badago, esaterako. Berebat, hiztuna ez da berdin mintzatzen tabernan, oharkabean, ala norbait grabatzen ari dela dakienean eta, are gutxiago, ikertzailea aurrean dagoenean eta honek prestatutako galdetegi hertsia bati erantzun behar dioenean. Hori dela eta uste dugu interesgarria litzatekeela oharkabeko solasaldietatik ateratako datuekin kontrastatzea ikerketa honetatik ateratako emaitzak. Bestalde, solaskidearen arabera, testuinguru sozialaren arabera edota egoera animikoaren arabera hiztunak erregistro desberdinak erabiltzen dituen ikertzea ere interesgarria litzateke. Beraz, badago egitekorik ondoko urteetan.

7. Ikur eta laburdurak

Atal honetan, gure lanean zehar erabiliko ditugun ikur eta laburdurak zehaztuko ditugu:

- [a] IPA-ren araberako transkripzio fonetikoa.
- /a/ transkripzio fonemikoa.
- (a) hizkuntza-aldagaia.
- <a> idazkera ortografikoa.
- IPA *International Phonetic Alphabet*.

8. Bibliografia

- Amorrortu, E., 2003, «Hizkuntza aldakortasuna eta identitatea». In Gaminde, I.; Goikoe-txea, J. L.; Sarriugarte, I. (arg.), *Ahozotasuna aztergai*. Bilbao: Mendebalde Kultura Al-karteia, 157-167.
- Aurrekoetxea, G., 1995, *Bizkaieraren egituraketa geolinguistikoa*. Leioa: UPV-EHUko Argi-tarapen Zerbitzua/Serie Tesis doctorales.
- , 2008, «Bariazio soziolinguistikoa Dimako euskarari», *Euskalingua* 12, 17-26.
- Bloch, B., & Trager, G. L., 1942, *Outline of linguistic analysis*. LSA Special Publication, 82 pp. Washington, D.C.: Linguistic Society of America.
- Bloomfield, L., 1933, *Language*, Nueva York: Henry Holt. [Gazt. arg., [1964], *El lenguaje*, itzul. A. F. Ada de Zubizarreta, Lima: Universidad San Marcos.]
- Boersma, P. eta Weenink, D., 2009, *Praat: doing phonetics by computer* (Version 5.1) [Com-puter program]. Retrieved January 31, 2009, from <http://www.praat.org/>
- Bonaparte, L. L., 1869, «Le verbe basque en tableaux». Berrarg. [1990], in *Opera Omnia Vasconice*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Camino, I., 2003, *Hego Nafarrera*, Iruña: Nafarroako Gobernua.
- , 2009, *Dialektologiatik euskalkietara tradizioan gaindi*. Donostia: Elkar.
- Campbell, L., 1988, *Historical Linguistics: an Introduction*. Berrarg. [2004], Edinburgh: Edinburgh University Press, and Cambridge, MA: MIT Press.
- Chambers, J. K. eta Trudgill, P., 1994, *La dialectología*. Madril: Visor Libros.
- Cedergren, H., 1973, *The interplay of social and linguistic factors in Panama*. Coronel University.
- , 1984, «Panama Revisited: Sound Change in Real Time». Paper given at N.W.A.V.E., Phi-ladelphia.
- & Sankoff, D., 1974, «Variable rules: performance as a statistical reflection of compe-tence», *Language* 50: 333-55.
- Ensunza, M., 2003, *Bizkaiko herrien monografiak: Gernika-Lumo*, Bilbo: Bizkaiko Foru Al-dundia.
- Eckert, P., 2000, *Linguistic variation as social practice*. Malden Mass: Blackwell.
- Fasold, R. W. & Fasold, R., 1969, *A sociolinguistic study of the pronunciation of three vowels in Detroit speech*. Georgetown University mimeograph.
- , 1978, *Language variation and linguistic competence*. In Sankoff (arg.) 85-96.
- Gaminde, I., 1984a, *Aditza bizkaieraz, I. tomoa*, Iruña: Udako Euskal Unibertsitatea.
- , 1984b, *Aditza bizkaieraz, II. tomoa*, Iruña: Udako Euskal Unibertsitatea.
- , 1985a, *Aditza bizkaieraz, III. tomoa*, Iruña: Udako Euskal Unibertsitatea.
- , 2003, «Mungialdeko herskariak eta afrikatuak txandaketaz», *Euskalingua* 2: 10-17.
- , 2009, «Hiztunen generoaren eta adinaren pertzepzioak» *BAT* 71., 151-164.
- , 2010a, *Bizkaiko gazteen prosodia: euskaraz eta gaztelaniaz*. Bilbao: Mendebalde Kultur Alkarteia eta Bizkaiko Foru Aldundia.
- , 2010b, *Bilboko gazte euskaldunen ezaugarri linguistikoez*, in Mendebalde Kultura Alkar-tea: Bilbon Mundua Ikusi, 35-59.
- & Romero, A., 2011, «Generoa eta adina Bermeoko berbaldiaren fonemen eta hotsen frekuentzia», *FLV* 113: 115-138.
- , —, H. Legarra, 2012, *Gramatika eta hizkuntza bariazioa Bermeen*. Bermeo: Bermeoko Udala.
- & Zubillaga, H., 2010, «/t/ren palatalizazioa Lekeitioko euskarari», *Ikastorratza* 3: 1-9.

- Garmendia, L., 2008, «Hizkuntza aldakortasuna Zaldibiako euskarari: ikuspegi soziolinguistikoa». In: *Euskalgintza XXI. mendeari buruz. Euskaltzaindiaren nazioarteko XV. Bil-tzarra*, 2001. Bilbo: Euskaltzaindia, 1-2.
- Gauchat, L., 1905, «L'Unité phonétique dans le patois d'une commune», in *Aus Romanischen Sprachen und Literaturen: Festschrift Heinrich Mort*, Halle: Max Niemeyer, 175-232.
- Gernikazarra Historia Taldea, 2011, *Erdi Aroko Gizarte Egitura Gernika-Lumon*, Gernika-Lumo: Gernika-Lumoko Udaleko Euskara Saila.
- Goidanich, P., 1926, «Saggio critico sullo studio de L. Gauchat», *Archivio Glottologico Italiano* 20: 60-71.
- Gorrochategui, J., 2011, «Las armas de la filología», in Lakarra, Gorrochategui & Urgell (arg.), 41-70.
- Harris, J., 1985, *Phonological variation and change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hermann, M. E., 1929, «Lautveränderungen in der Individualsprache einer Mundart», in *Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philosophische Klasse*, 11, 195-214.
- Hockett, C. F., 1958, *A course in modern linguistics*, Nueva York: Macmillan.
- Hualde, J. I., 2009, «Neutralización de sibilantes vascas y seseo en castellano», Deustu Unibertsitatean aurkeztua, 2009ko ekainean. Online: (https://netfiles.uiuc.edu/jihualde/www/objects/pubs/Hualde_Bqanalogy3.pdf)
- Labov, W., 1963, «The social motivation of a sound change», *Word* 19: 273-309.
- , 1966, *The social stratification of English in New York City*, Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics.
- , 1969, «Contraction, deletion, and inherent variability of the English copula», *Language* 45 (4): 715-762.
- , 1972a, *Language in the Inner City*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- , 1972b, «Sociolinguistic Patterns», Philadelphia: University of Pennsylvania Press. [Gazt. arg., [1983], *Modelos sociolingüísticos*, Madril: Cátedra.]
- , 1981, «What can be inferred about change in progress from synchronic descriptions?». In D. Sankoff and H. Cedergren (eds.), *Variation Omnibus* [NWAVE VIII]. Alberta: Linguistic Research, 177-200.
- , 1994, *Principles of Linguistic change. Volume 1: Internal factors*, Berrarg. [2010], Oxford: Blackwell.
- , 2001, *Principles of Linguistic change. Volume 2: Social factors*, Berrarg. [2010], Oxford: Blackwell.
- , 2010, *Principles of Linguistic change. Volume 3: Cognitive and Cultural factors*, Oxford: Blackwell.
- , P. Cohen, C. Robins & J. Lewis, 1968, *A study of the non-standard English of Negro and Puerto Rican speakers in New York City*, Cooperative Research Project-en azken txostena. Philadelphia.
- Lakarra, J.; Gorrochategui, J. & Urgell, B., arg. (2011),
- Lass, R., 1980, *On Explaining Language Change*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lujanbio, O., 2011, *Hizkuntza-aldakortasuna Goizuetako euskarari*, Eusko Ikaskuntza.
- Makazaga, J. M., 2010, *Elgoibarko Ahozko Euskara*, IKER-25, Bilbo: Euskaltzaindia eta UPV/EHU.
- Martinet, 1955, «Economie des changements phonétiques», Berna: Francke. [Gazt. arg. [1974], *Economía de los cambios fonéticos*, trad. Alfredo de la Fuente, Madrid: Gredos]

- Milroy, J., 1992, *Linguistic Variation & Change*, Oxford: Blackwell.
- Milroy, L., 1980, *Language and Social Networks*, Berrarg. [1987], Oxford: Basil Blackwell.
- , 1999, *Language ideologies and linguistic change: towards an interpretation*, Oxford: Blackwell.
- & Gordon, M., 2003, *Sociolinguistics. Method and interpretation*, Oxford: Blackwell.
- Mitxelena, K., 1963, «Lenguas y protolenguas», Berrarg. [1990] *ASJU*ren gehigarriak XX, Donostia.
- , 1981, «Lengua común y dialectos vascos». *ASJU-15*, 289-313. Berrarg. [2011], in *ASJU. Luis Michelena. Obras Completas, VII*, Donostia eta Gasteiz: UPV/EHU.
- Oñederra, M. L., 2004, *Fonetika fonologia hitzez hitz*, UPV/EHUko Argitalpen Zerbitzua.
- Ormaetxea, J. L., 2002, *Aramaioko euskara*, Aramaioko Udala.
- , 2011, «Otxandioko hizkera: adinaren arabera bariazioa», *FLV* 108, 249-262.
- Poplack, S. & Tagliamonte, S. A., 2001, *African American English in the Diaspora: Tense and Aspect*. Malden: Blackwell.
- Sankoff, D. (arg.), 1978, *Linguistic Variation: Models and Methods*, New York: Academic Press.
- , 1988, «Sociolinguistics and syntactic variation», in F.J. Newmeyer (arg.), *Linguistics: The Cambridge Survey*. Cambridge: Cambridge University Press, 140-161.
- Sankoff, G., 1974, «A quantitative paradigm for the study of communicative competence», in R. Bauman and J. Shezer (arg.), *Explorations in the Ethnography of Speaking*. Cambridge: Cambridge University Press, 18-49.
- Santazilia, E., 2009, «Luzaideko hizkuntz bariazioa», *FLV* 111, 219-248.
- Saussure, F., 1916, *Cours de linguistique générale*, Paris: Payot. Berrarg. [1949].
- Sturtevant, E., 1947, *An introduction to linguistic science*, New Haven: Yale University Press.
- Tagliamonte, S. A., 2012, *Variationist Sociolinguistics. Change, Observation, Interpretation*, Oxford: Blackwell.
- Thibault, P., 1986, «Grammaticalisation des pronoms de la troisième personne en français parlé à Montréal», in D. Sankoff (ed.), *Grammaticalisation des pronoms de la troisième personne en français parlé à Montréal. Diversity and Diachrony*. Amsterdam and Philadelphia, 301-310.
- Trask, R. L. & R. M. Millar, 1996, *Trask's Historical Linguistics*. Berrarg. [2007], London: Hodder Arnold.
- Trudgill, P., 1974, *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- , 1983, *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin.
- Unamuno, L., 2010, «Adinaren arabera bariazioa Gizaburuagako hizkeran», *Euskalingua*.
- Wang, W., 1976, «Language change». *Annals of the N.Y. Academy of Science* 280, 61-72.
- Weinreich, U., 1953, «Languages in Contact», The Hague: Mouton. [Gazt. arg., [1968] *Lenguas en contacto*, Caracas. Itzul. A. Martinet.].
- , 1959, «Review of Hockett», in *Modern Linguistics. Romance Philology*, 13, 329: 339.
- Yrizar, Pedro, 1992, *Morfología del verbo auxiliar vizcaíno (estudio dialectológico)*, Bilbo: Euskaltzaindia (il).
- Zuazo, K. 1998, «Euskalkiak, gaur», *FLV*, 78, 191-233.
- , 2003, *Euskalkiak. Herriaren lekukoak*, Donostia: Elkar.
- , 2008, *Euskalkiak. Euskararen dialektoak*, Donostia: Elkar.

Interneteko bibliografia

- www.ahotsak.com (azken bisita eguna: 2012/03/05)
 www.uiowa.edu/~acadtech/phonetics/ (azken bisita eguna: 2012/06/29)
<http://www.gernika-lumo.net/> (azken bisita eguna: 2012/01/21)
<http://allendesalazar.ikastetxea.net/topics/intro/> (azken bisita eguna: 2012/07/25)
<http://www.seberaltubeikastola.net/> (azken bisita eguna: 2012/07/25)
<http://www.sfidelikastola.com/euskera/quienes/historia.html> (azken bisita eguna: 2012/07/25)
http://www.euskara.euskadi.net/r59738/es/contenidos/informacion/6921/eu_2431/adjuntos/gernika_d.pdf (azken bisita eguna: 2012/07/25)

9. Lekuko edo berriemaileak

1. **Adin-taldea:** 1950: Francisco Javier Urrutxua Madariaga, Fernando Garate Zubizarreta, Rafa Sardui Gastañazatorre, Maria Pilar Lejarraga Landa, Maria Begoña Basabe Gomeza, Miren Begoña Eizagirre Lamikiz.

2. **Adin-taldea:** 1951-1964: Juan Felix Torreal dai Intxausti, Joseba Totorikaguena Lauzirika, Juan Cruz Zallo Bilbao, Alberto Alzibar Aldana, Amagoia Lopez de Larrucea Zarate, Begoña Onaindia Larrinaga, Amaia Erekatxo Irazabal.

3. **Adin-taldea:** 1965-1980: Julen Ikazuriaga Arteatx, Xabier Irazabal Basabe, Ager Zallo Mintegia, Mari Tere Gandarias Astelarra, Leire Irazabal Basabe, Ruth Barrera Alonso, Adela Zallo Bilbao, Gotzone Aspiazu Totorikaguena, Oihane Anparan Malaxetxebarria, Ainhoa Artetxe Bilbao.

4. **Adin-taldea:** 1981-1990: Markel Urrutia Perez, Irati Urionaguena Onaindia, Naroa Idoiaga Erekatxo, Edorta Apraiz Eizagirre, Asier Musatadi Hidalgo, Adrian Perez González, Axut Bidaguren Mera, Amaia Badiola Elgezabal, Libe Etxeandia Mendieta, Itxaso Musatadi Hidalgo, Lorea Anparan Malaxetxebarria, Josu Zaldibargerrikagoitia Bilbao, Asier Ordorika Iturbe, Leire Gonzalez Enbeita, Teresa Velayos Gainza, Angela Urrutxua Obieta.

5. **Adin-taldea:** 1991-2000: Beñat Llona Moreno, Ander Arrien Aspiazu, Aritz Gorriño Izagirre, Gontzal Pujana Onaindia, Ramón Santos Gandarias, Leire Pereira Uriguen, Olatz Armaolea Martija, Peio Muruetagoiena Gondra, Iñigo Etxeandia Mendieta, Mikel Elgezabal Garmendia, Iratxe Bereziartua Gorrindo, German Velayos Gainza, Peru Antxon Urrutxua Obieta, Maite Urkiza Aranzabal, Maite Urrutxua Obieta, Igor Bernedo Calvo, Alain Agirre Pascual, Aitor Basterretxea Aldana, Mikel Andoni Mingo Abiña, Ane Iturriarte Basterretxea, Naroa Amezaga Belez, Joane Aberasturi Akaiturri, Carla González Pereira, Ainhoa Elejaga Jimeno.